يېڭى ھايات

Йеңи һаят

2003 ژىل سېنتەبىر №9 (4167)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي گېزىت. 1970 - ژىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

ئۇقۇش ژىلى مۇبارەك

ئۇچقۇن قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

پارلامېنت

دېپۇتاتلار ئوز ئىشىنى باشلىدى

2 - سېنتەبىر كۈنى قازاقستاندا يېڭى سى-
ياسىي پەسىل باشلاندى. دولەت باشلىغى
بەشىنچى سېسسىيەدە دوكلاد بىلەن سوزگە
چىقتى. پارلامېنتنىڭ ھەر ئىككى پالاتىس-
نىڭ بىرلەشكەن مەجلىسىدە ئۇ ئۇستۇنلۇك-
كە ئىگە يونىلىشلەرنى ئاتاپ كورسەتتى، دې-
پۇتاتلار 2004 - ژىلى ئىيۇلغىچە ئەينە شۇ
مۇئامماللار ئۇستىدە باش قاتۇرۇشى كېرەك.

پرېزىدېنت ئوز سوزىنىڭ بېشىدا دېپۇ-
تاتلارنىڭ ئىلگەركى سېسسىيەدىكى كونس-
ترۇكتىۋ ئىشىنى تەكىتلىدى. جۈملىدىن،
ن. نازاربايېۋ قوبۇل قىلىنغان «ئىنۋېستىت-
سىيەلەر توغرىلىق» قانۇندا ۋەتەن ئىنۋېستور-
لىرىنىڭ مەنپىيەتلىرى كوزدە تۇتۇلغانلىقىنى
تەكىتلەپ، ئۇلار ئۈچۈن خۇددى چەت ئەل
شىركەتلىرىگە ئوخشاش كاپالەتلەرنىڭ كوزدە
تۇتۇلغانلىقىنى ئاتاپ كورسەتتى. دولەت
رەھبىرىنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، كېلەچەك-
تە ئاگروساناتەت كومپلېكسىنى، يېزا تەۋەلى-
رىنى، ترانسپورت ئوبيېكتلىرىنى، سۇ بىلەن
تەمىنلەشنى، ئىجتىمائىي ساھانى ۋە ئېكو-
لوگىيەنى ساغلاملاشتۇرۇشنى تەرەققىي ئەت-
كۈزۈشكە قارىتىلغان ئىنۋېستىتسىيە لايىھەلى-
رى ئىمتىيازلارغا ئىگە بولىدۇ.

- شۇنى تەكىتلەشنى خالايمەنكى، - مەھ-
سۇلاتنى بولۇش بىلەن باغلىق بولغان ئىلگى-
رى تۈزۈلگەن نېفت شەرتنامىلىرى ياڭى-
ۋاشتىن قارالمايدۇ، - دەپ بىلدۈردى پرېزى-
دېنت. - لېكىن بىزنىڭ ئىنۋېستورلىرىمىز
بىلەن بولىدىغان مۇزاكىرىلەر داۋامىدا سې-
لىق سېلىشنىڭ يېڭى نورمىلىرىغا باغلىق
ھوكۈمەت بىلەن ئىنۋېستورلارنىڭ ئوز ئارا
مەنپىيەتلىرىنى ھېساپقا ئېلىش لازىم. بۇ نور-
مىلار قۇرۇقلۇقتا ۋە كاسپىي دېڭىزىنىڭ سا-
ھىللىرىدا يېڭىدىن ئېچىلۇۋاتقان كانلارغا
نىسبەتەن قوللىنىلىدۇ.

پرېزىدېنت تېخى يېقىن ئوتمۇشتىلا قا-
زاقستان م د ھ ئەللىرى ئىچىدە ئاھالىنىڭ
جان بېشىغا چىقىپ ھېساپلىغاندا ئومۇمىي
مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىش دەرىجىسى
بويىچە 11 - ئورۇندا تۇرغانلىقىنى ئەسلى-
تىپ ئوتتى. ئەندى بولسا مەملىكەت روس-
سىيەدىن كېيىن 2 - ئورۇنغا چىقتى. تېخى
بۇمۇ چەك ئەمەس. مەسىلەن، يېقىنقى ژىل-
لار ئىچىدە ئومۇمىي مەھسۇلات ئىشلەپ
چىقىرىشنىڭ ئوتتۇرا ھېساپتىكى ژىللىق ئو-
سۇشىنى 7 - 5، 7 پائىز دائىرىسىدە قولغا
كەلتۈرۈشنى تەمىنلەش كوزدە تۇتۇلماقتا. بۇ-
نىڭدا ئىنفلەتسىيە دەرىجىسى ژىلىغا 5، 4 -
5،5 پائىزدىن ئاشماسلىقى لازىم.

- ئىختىدارنى ئوستۇرىدىغان ۋە قولغا كەل-
تۈرۈلگەن ئۇتۇقلارنى مۇستەھكەملەيدىغان
ۋاقىت كەلدى، - دەپ تەكىتلىدى ن. نا-
زاربايېۋ. - سىلەر بىلەن بىز بۇ ئىشلارنىڭ
ھوددىسىدىن چىقىمىز.

مەلۇمكى، بىيىل سايلام كامپانىيەسى دەۋ-
رى باشلاندى. مەسلىھەتلەرگە دېپۇتاتلارنى
سايلاش كونا سايلام قانۇنلىرى بويىچە ئوت-
كۈزۈلىدۇ، ئەندى پارلامېنت مەجلىسىنىڭ
سايلىمى - «سايلام توغرىلىق» يېڭى قانۇن
بويىچە ئوتكۈزۈلىدۇ، دېپۇتاتلار بۇ قانۇننى
تېخى قوبۇل قىلىشى كېرەك.

- يېڭى قانۇن قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن
سايلام جەريانى تېخىمۇ دېموكراتىك،ئوچۇق
بولۇشى كېرەك، - دەپ تەكىتلىدى دولەت
رەھبىرى. - قانۇن لايىھەسى تەرىپىدىن ئور-
نىتىلىۋاتقان قائىدىلەر سىياسىي پارتىيەلەر-
نىڭ ۋە ئو ب سى ئى نىڭ تەۋسىيەلىرىنى
ھېساپقا ئالىدۇ.

دولەت باشلىغىنىڭ پىكرىچە، ئوزىنى ياخ-
شى كورسىتىدىغان بەزى ئىشلار توغرىلىق
ئەمەس، بەلكى ئىختىساتنى رىۋاجلاندۇرۇش-
نىڭ ژۇقۇرى سۈرئىتىنى قانداق قىلىپ
قوللاپ - قۇۋۋەتلەش توغرىلىق ئويلاش كې-
رەك.ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن ن. نازاربايېۋ پار-
لامېنت ئەزالىرىدىن 2004 - ژىلغا بەلگۈ-
لەنگەن جۇمھۇرىيەت بيۇدژېتىنىڭ لايىھىس-
نى مەملىكەتنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ
ستراتېگىيەلىك ۋە ئېقىمدىكى ۋەزىپىلىرىنى
ماكسىمال دەرىجىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى تە-
منىلەيدىغان ھالىتىدە قوبۇل قىلىشنى ئىلتى-
ماس قىلدى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئوزىنىڭ كونستىتۇت-
سىيەلىك ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، پرېزىدې-
نت دېپۇتاتلارغا بىر قاتار ئۇستۇنلۇككە ئىگە
قانۇن لايىھىلىرىنى تەكىتلىدى. پارلامېنت
ئەزالىرى ئۇلارنىڭ قوبۇل قىلىنىشىنى كېيىن-
گە سوزماسلىقى لازىم. جۈملىدىن، ئۇلارغا
دولەت باشلىغى «دولەت تەرىپىدىن روي-
خەتكە ئېلىش مەسىلىلىرى بويىچە قازاق-
ستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بەزى بىر قانۇن
ھوججەتلىرىگە ئوزگىرىشلەرنى ۋە قوشۇمچە-
لارنى كىرگۈزۈش توغرىلىق» قانۇنىنى،
بيۇدژېت كودېكسىنىڭ لايىھىسىنى كىر-
گۈزدى.

جەمىيەتلىك تەشكىلاتلاردا

مۇھىم مەسىلىلەر قارالدى

يېقىندا ئۇيغۇر تىياتىرىدا ئەدلىيە مىنىستىرلىكىدىن رەسمىي رويخەت-
تىن ئوتكەن «قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنى-
يەت مەركىزى» جەمىيەتلىك بىرلەشمىسى بىلەن ئورغۇنلىغان مەدە-
نىي ۋە ئىجتىمائىي - سىياسىي خاراكتېرغا ئىگە چارە - تەدبىرلەرنىڭ
تەشەببۇسكارى بولۇۋاتقان ساناتەتچىلەر، تىجارەتچىلەر ۋە يېزا ئېگىلى-
كى خادىملىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر ئاسسوتساتسىيەسىنىڭ بىر-
لەشكەن مەجلىسى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭغا ئالمۇتا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىد-
كى ئۇيغۇرلار زىچ ياشايدىغان مەھەللىلەر جامائەتچىلىكىنىڭ ۋەكىللى-
رى، جەمىيەتلىك تەشكىلاتلارنىڭ رەھبەرلىرى ۋە زىيالىلار قاتناشتى.

كۈن تەرتىۋىدىكى بىرىنچى مەسىلە - قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ
جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ۋەزىپىلىرى ۋە ئۇنىڭ ئۇي-
غۇرلارغا ئائىت باشقا جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار بىلەن ھەمكارلىششى
توغرىلىق - مەركەز رەئىسى ئەخمەتجان شاردىنوۋ سوزگە چىقتى.

- بىزنىڭ ئاساسىي مەخسىتىمىز قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىختى-
سادىي، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرىنى
ھىمايە قىلىش ۋە ئۇلارنى ماتارىي، ئىلمىي، پەن، مەدەنىيەت، تارىخ،
ئۆرپ - ئادەت ۋە ئەنئەنىلىرىنى تېخىمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە ھەم-
كارلىشىشتىن ئىبارەت. پات ئارىدا ئوتىدىغان كونفېرېنسىيەدە بولسا
مەركەزنىڭ ستروكتۇرىسى ۋە ئۇنىڭ كەلگۈسى پائالىيىتى توغرىلىق
مەسىلىلەر ھەر تەرەپلىمە مۇھاكىمە قىلىنىدۇ، - دېدى ئە. شاردىنوۋ.

- بەزىلەر «رېگىوناللىق ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ تەسىر دا-
ئىرىسىنى تارايتىش ئۈچۈن موشۇ مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇلدى»، دەپ
ئويلايدىكەن. ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس، - دېدى ئە. شاردىنوۋ ئوز سوزى-
دە. - بىز، ئۇيغۇرلاردا، نېمە تولا، جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار بىلەن ھەر
خىل فوندىلار تولا. بىراق ئۇلارنىڭ بىرىمۇ جۇمھۇرىيەتلىك ستاتۇسقا
ئىگە بولمىغاچقا، خەلقىمىزگە ئائىت مۇھىم مەسىلىلەرنى شۇ جەمىيەت-
لىك تەشكىلاتلار بىلەن فوندىلار ئوزلىرىنىڭ خالىغىنىچە ۋە مەيلىچە
ھوكۈمەتكە يەتكۈزۈشكە ئورۇنۇۋاتقان ئەھۋاللار يۈز بېرىۋاتىدۇ. ئەندى
ئۇنداق بولمايدۇ. بىراق بۇ بارلىق جەمىيەتلىك تەشكىلاتلار بىلەن فو-
ندىلار ئوز پائالىيىتىدە قازاقستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك مەدە-
نىيەت مەركىزىگە بېقىنىشى كېرەك، دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ. بىزنىڭ
مەخسىتىمىز ئاز ئارا ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش،بىرلىكنى قولغا كەلتۈرۈش-
تىن ئىبارەت.

بىيىل ئاپرېلدا ئۇيغۇر ئاسسوتساتسىيەسىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن مىل-
لىي ماتارىيقا بېغىشلانغان ئىلمىي - ئەمەلىي كونفېرېنسىيە بولغان ئې-
دى. ئۇنىڭدا سوز بولغان مۇئامماللارنىڭ ئورۇنلىنىشى ئەھۋالى قان-
داق؟ ئۇيغىنىنىڭ كۈن تەرتىۋىدىكى بۇ مەسىلە بويىچە ئاسسوتساتسىيە
پرېزىدېنتى د. قۇزىيېۋ ئەخبارات بەردى. شۇنىڭدەك دىلمۇرات قۇزۇ-
يېۋنىڭ پىكرىچە، ئاسسوتساتسىيە ۋە ئۇنىڭ قارمىقىدىكى بارلىق تەش-
كىلاتلار تولۇغى بىلەن مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ تەركىۋىگە كىرىشكە
تەييار ۋە ئۇ ئۇيغۇرلارغا ئائىت باشقىمۇ جەمىيەتلىك تەشكىلاتلارنى
مەزكۇر مەدەنىيەت مەركىزى بىلەن يېقىندىن ھەمكارلىششقا چاقىردى.

ئۆرايىم باراتوۋ.

مەرھەمەت خالىس ئىختىسادنى
ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلارغا
بىزنىڭ ھېساپ چوتىمىز:

p/c 406467897
ТОО "Висал"
PHH600400099802
МФО 190501719,
код 719 АГФ
ОАО Банк
"Центр Кредит"

دېڭىزغا چىقىش يولى يوق ئەللەرنىڭ خەلق ئارا كونفېرېنسىيەسى

ئالمۇتىدا دېڭىزغا چىقىش يولى يوق تە-
رەققىي ئېتىۋاتقان ئەللەرنىڭ خەلق ئارا كون-
فېرېنسىيە ئىشىغا شۇنداقلا ترانزىت ژۈك
توشۇش ساھاسىدا ھەمكارلىشىش مەسىلىسى
بويىچە مالىيە بولۇش ۋە تەرەققىيات مەسىلە-
لىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان دونور ئەللەر-
نىڭ ۋە خەلق ئارا تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللى-
رىمۇ ئىشتىراك قىلدى.

مۇئامما دۇنيا مىقياسىدا ئىنتايىن مۇھىم
دەپ ئېتىراپ قىلىنىدى ۋە ئۇنى ھەل قى-
لىش ئامىلاتلىق دەرىجىسىنى تۆۋەنلىتىش بى-
لەن توغرىدىن توغرا باغلىق. دېڭىزغا چى-
قىش يولى يوق تەرەققىي ئېتىۋاتقان ئەللەر-
دە ئاھالىنىڭ جان بېشىغا چىقىپ ھېساپلى-
غاندا ئومۇمىي مەھسۇلات ئىشلەپ چىقى-
رىش كولەمى تەخمىنەن 387 ئا ق ش دول-
لارىنى تەشكىل قىلىدىغانلىقى ئېنىقلاندى.
ئېكسپورت - ئىمپورت ئىشلىرىنىڭ دۇنيا-
ۋىي كولەمىنىڭ ئاران 0،05 پائىزىلا ئۇلار-
نىڭ ئۇلۇشىغە توغرا كېلىدۇ. دېڭىزغا چې-
قىش يولىغا ئىگە بولمىغان 30 تەرەققىي ئې-
تىۋاتقان مەملىكەتنىڭ 16سى تەرەققىياتى
ئەڭ تۆۋەن ئەللەر قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

قازاقستان تەرەپ ئاخىرقى ئۈچ ژىل ئىچى-
دە دولەت ئىختىسادىنىڭ خېلە ئوسۇشى-
نى - ئومۇمىي مەھسۇلات ئىشلەپ چىقى-
رىش كولەمىنىڭ ھەر ژىلى 10 پائىز ئوسۇ-
شىنى نامايىش قىلىۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى.
لېكىن ئىختىسادىي سىستېمىنىڭ نەتىجى-
دارلىقى ترانسپورت ھەققىنىڭ ژۇقۇرى بو-
لۇشىدىن تۆۋەنلەپ، قازاقستان تاۋارلىرى-
نىڭ دۇنيا بازارلىرىدىكى رىقابەتچىلىك قا-
بىلىيىتى ئاجىزلاپ، مەملىكەت ئىچىدە با-
ھالارنىڭ ئوسۇشىگە ئېلىپ كەلمەكتە.

ئېكسپېرتلار بەرگەن باھاغا قارىغاندا، ئا-
سىيە - تېنچ ئوكيانى رېگىونى ئەللىرى ۋە
ياۋروپا ئەللىرى ئوتتۇرىسىدىكى سودا ئوبو-
روتى ژىلىغا 300 ملليارتتىن 600 ملي-
ليارد دوللارغىچە مەبلەغنى تەشكىل قىلى-
دۇ. بۇنىڭدا ترانسپورت چىقىملىرى 50
ملليارتتىن 120 ملليارد دوللارغىچە مەب-
لەغنى تەشكىل قىلىدۇ، ئەندى ئۇنىڭ ھەر
ژىللىق ئوسۇمى تەخمىنەن ئالتە پائىزنى
تەشكىل قىلىدۇ.

لېكىن، خەلق ئارا سودا ئالماشتۇرۇش يول-
لىرىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ۋە يېڭىلىتىش-
قا نىسبەتەن بولغان ئومۇمىي يۈزلىنىشكە
قارىماي، ترانزىت ۋە ئېكسپورت - ئىمپو-
رت ئىشلىرىنى مەجبۇرىي ئۇيغۇنلاشتۇرۇش
چارىلىرى قوللىنىلماقتا. بۇنىڭدا ترانسپورت
چىقىملىرى خېلىلا قىممەتلىمەكتە، بۇ بولسا
دۇنيا بازارلىرىغا چىقىش ئۈچۈن قوشۇمچە
توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قازاقستاننىڭ
خەلق ئارا سودىدا خېلە ئادالەتلىك تەرتىپ
ئورنىتىش ۋە ئۇنى مۇستەھكەملەش ھەم زا-
مانىۋىي ترانسپورت ئىختىدارىدىن تېخىمۇ
نەتىجىدارلىق پايدىلىنىش ئۈچۈن رىيال ئىم-
كانىيىتى بار.

كونفېرېنسىيەدە ئىشلىنىپ چىققان، دې-
ڭىز سودا يوللىرىغا ئىگە ئەمەس ئەللەرگە
ياردەم بېرىشنىڭ يېڭى ئالەمشۇمۇل پروگرام-
مىسى مەنپىيەتدار ئەللەرنىڭ ئوز ئارا ترانس-
پورت - ترانزىت ئالاقىلىرىنى تەرەققىي
ئەتكۈزۈشكە ياخشى ئۇرتكە بولىدۇ.

يۇرت ئۆملىگىنىڭ ئۇيۇتقىسى

ئالمۇتا شەھىرىدىكى ئۇيغۇر مەھەللىرىنىڭ ھەممىسىدە دېگىدەكلا مەسچىتلار سېلىنىپ، ئەل - يۇرتنىڭ ئارمىنى روياپقا چىقتى. ئالغاباس مەھەللىسىنىڭ ئاھالىسى كۆپتىن بېرى ئەينە شۇنداق بىر مەسچىت سېلىشنى مەخسەت قىلغان ئىدى. ئالمۇتىنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدىكى بۇ مەھەللىگە كوچۇپ كېلىۋاتقان ياش ئائىلىلەر ھېساۋىغا ئۇ كۈندىن - كۈنگە كېڭىيمەكتە. بۇ يۇرتنىڭ بىرلىكى، ئىناقلىقى، ھەم يۇرت ئاقساقاللىرىنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن مەسچىت قۇرۇلۇشى تېز ئاياقلىشىپ، يېقىندا پايدىلىنىشقا بېرىلدى.

يېڭى مەسچىتنىڭ ئېچىلىش مەراسىمىغا دۇنياۋى ئىسلام ئاسسامبلېيەسىنىڭ دوكتورى ئابدۇ مۇسا مۇھەممەد رەھبەرلىكىدىكى بىر توپ ۋەكىللەر، ئالمۇتىدىكى «ئادىم» سودا مەركىزى باش دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباسارى سەدىردىن ئەختوۋ، مەكتەپ مۇدىرى مەدىنىيەت تاسىمبېك ئوغلى، مەھەللىنىڭ سابىق ھاكىمى ئايتباي بايبارالوۋلار ئىشتىراك قىلدى.

بۇ مەراسىمنى ئاچقان يىزا مەمۇرىيىتىنىڭ ھاكىمى نۇرلان ساتىمخان ئوغلى يۇرتداشلىرىنى يېزىدا ئاللاھنىڭ قۇتلۇق دەرگاھىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن قىزغىن تەبرىكلىدى. ئۇ مەسچىت سېلىشنىڭ دەۋەتچىسى بولغان يۇرت موتىۋەرلىرى مەھەممەتجان مىرزاموۋ، قادىر ھوسمان، مەسچىت قۇرۇلۇشىغا ھامىيلىق قىلغان سەدىردىن ئەختوۋ، بىۋاستە قۇرۇلۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان بىناكارلار ۋە ئۆز ياردىمىنى ئايىمىغان يۇرت ياشلىرىغا تەشەككۇر بىلدۈردى. ھاكىم شۇنداقلا مەسچىت قۇرۇلۇشىغا يۇرتنى سەپەرۋەر قىلغان مەھەللە ژىگىت بېشى مەھەممەتجان زاكىروۋنىڭ ئىسمىنىمۇ مەنۇنىيەت بىلەن تىلغا ئالدى. ئاندىن يۇرت ئاقساقاللىرىغا سوغىلار تاپشۇرۇلدى.

مەراسىمدا سوزگە چىققان مېھمانلار ۋە يۇرتداشلار بۇ كۈنى شاتلىقنى قەلبىگە سىغدۇرالماي قۇرۇلۇش تەشەببۇسكارلىرىغا ۋە بىناكارلارغا ئىللىق، ژۈرەك سۆزلىرىنى ئىزھار قىلدى. بۇ قۇتلۇق دەرگاھنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنمۇ يۇرت ئۆملىگىنىڭ ئۇيۇتقىسى بولىدىغانلىقىغا چەكسىز ئىشەنگەن مەھەللە تۇرغۇنلىرى ۋە مېھمانلار مەسچىتقا سوغىلارنى ئايىمىدى.

ژۇقۇرى كەيپىياتتا ئۆتكەن مەراسىمدىن كېيىن مەسچىتنىڭ ھېساپچىسى ئورىسباي بەكرىباي ئوغلى ژىغىلغانلارنى دەستىخانغا تەكلىپ قىلدى.

يۇرتنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشقان بۇ قۇتلۇق بىنا ئەندى ئەلنى بىرلىككە، پاكلىققا، ئىمانلىققا چاقىرغاندەك ژىراقتىنلا كۆزگە چېلىقىدۇ.

بۈۋايىشەم مىرزاموۋا.

مەسچىتنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى.

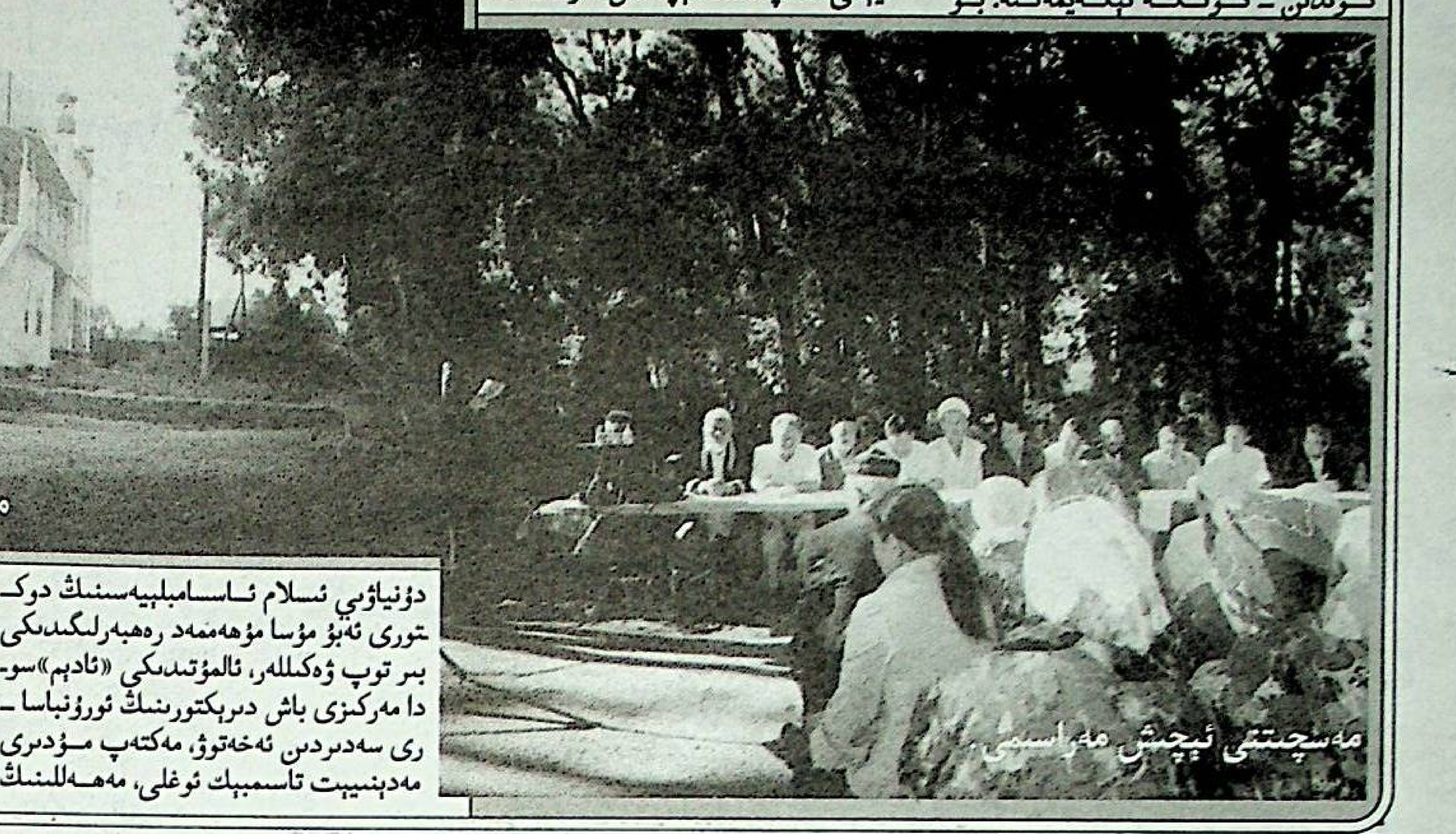

مەسچىتنى ئېچىش مەراسىمى.

يېڭى نەشر

تۈركىستان قايغۇسى

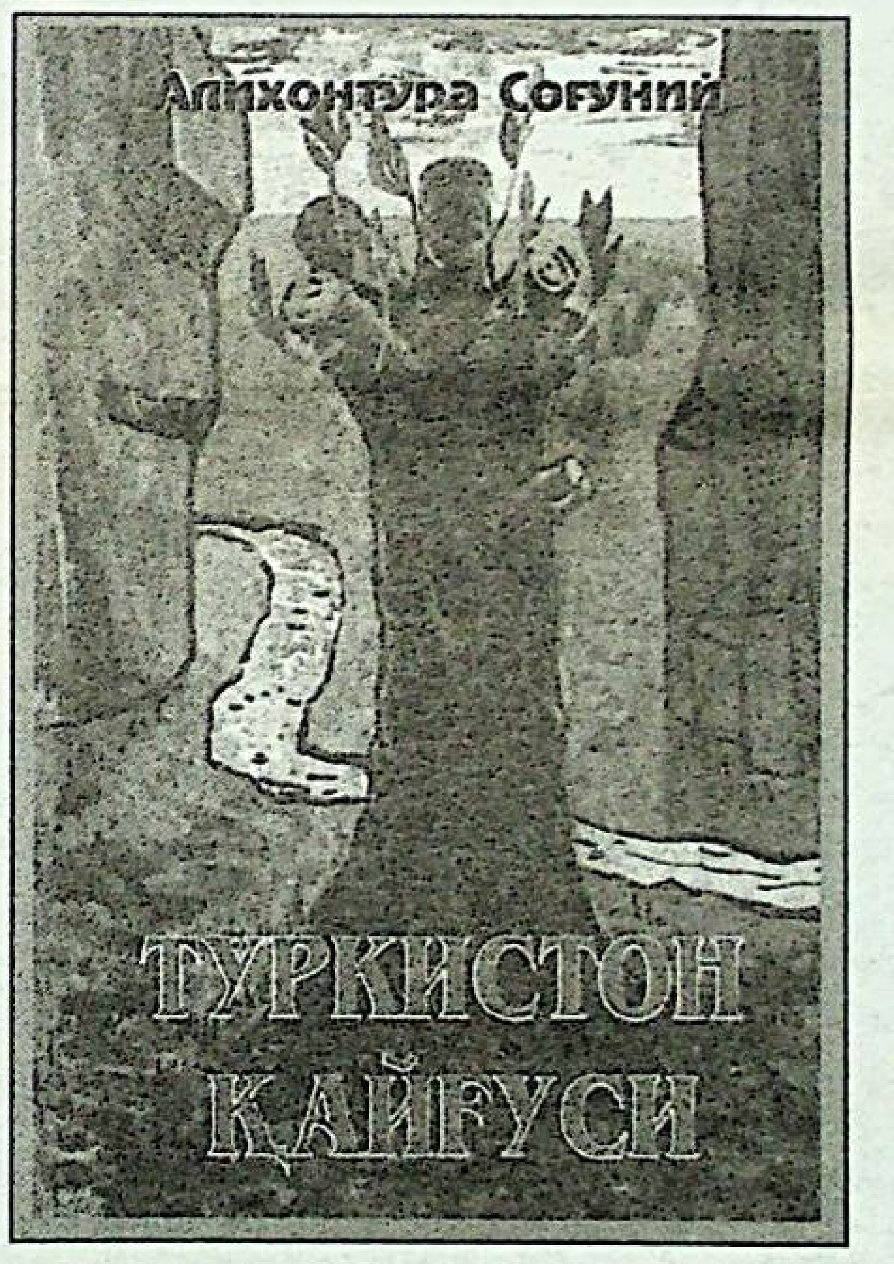

يېقىندا تاشكەنت شەھىرىدىكى «شەرىق» نەشرىياتىدىن ئەلىخان تۆرە ساغۇنىنىڭ «تۈركىستان قايغۇسى» ناملىق خاتىرە - مېمۇئارى نەشر قىلىندى. ئۇيغۇر خەلقى ئەلىخان تۆرە ساغۇنىينى 1944 - ژىلى ئۇيغۇرستاننىڭ ئۈچ ۋىلايىتىدە پارتلىغان مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلاپ رەھبەرلىرىنىڭ بىرى ۋە 1944 - ژىلى 12 - نويابىردا ئەزىز غۇلجا شەھىرىدە قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى سۈپىتىدە بىلىدۇ. مەرھۇم ئەلىخان تۆرە «تۈركىستان قايغۇسى» ناملىق بۇ ئەسەرىدە ئۇيغۇر، ئۆزبەك خەلقلىرىنىڭ قانداق قىلىپ خىتاي ۋە رۇس باسقۇنچىلىرىغا قارام بولۇپ قالغانلىغى، ۋەتىنى، مىللەتنى، ئانا تىلنى ئاسراش كېرەكلىكى، مۇستەقىللىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن نېمە قىلىش زۆرۈر ئىكەنلىكى ھەققىدە ئەينە شۇ مۇستەبىد س س س ر تۈزۈمى دەۋرىدە پەيلاسوپ، سىياسىيون سۈپىتىدە چوڭقۇر سىياسىي - ئىجتىمائىي مەنتىق ئاساسىدا مۇكەممەل بايان قىلىشقا تىرىشقان.

ئەلىخان تۆرە ساغۇنىي «تۈركىستان قايغۇسى» ئەسەرىنى 1966 - 1973 - ژىللىرى تاشكەنتتە يازغان. بۇ س س س ر مۇستەبىد ئىمپېرىيەسى كۈچ - قۇدرىتىگە تولغان، كوممۇنىستىك ئىدېئولوگىيەدىن باشقا پىكىردىكى ئادەملەرنى قاتتىق تەقىپ ئاستىغا ئېلىپ، ئۆز سىياسىتىنى زورلاۋانلىق بىلەن سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىدىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ سىرتىدىمۇ ژۈرگۈزۈشكە قادىر بولۇپ تۇرغان پەيت ئىدى. ئەينە شۇ سەۋەپتىن س س س نىڭ كۆپچىلىك زىيالىي ئەھلى كوممۇنىستىك تۈزۈمگە ئىشىنىپ، ئۇنىڭ سىزىغىدىن چىقماي كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولۇشقا مەجبۇر ئىدى. ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 30 - 40 - ژىللىرىدىكى ئاممىۋىي تۈردە سىياسىي تەقىپلەش ھەرىكەتلىرى بارلىق كىشىلەرنىڭ، بولۇپمۇ زىيالىلارنىڭ ژۈرۈگىنى موجۇۋەتكەن ئىدى. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كۆپلىگەن يوكسەك قابىلىيەتلىك يازغۇچى، شائىرلار بۇ كوممۇنىستىك مەپكۈرىنىڭ كۈيچىلىرى ۋە كەڭ دائىرىدە تەرغىباتچىلىرى بولدى.

لېكىن بەش قول بىردەك بولمىغاندەك، ژۇقۇرى بىلىملىك، ئاڭ - سەۋىيەسى ۋە بولۇپمۇ ئادەمگەرچىلىك - ئادىمىيلىك تۇيغۇسى ئۈستۈن بىر قىسىم زىيالىلار كوممۇنىستىك تۈزۈمنىڭ چىرىك ماھىيىتىنى، ئۇنىڭ ھەقىقىي ئەپت - بەشىرىسىنى پاش قىلىش، ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىش، ئۇمۇم ئىنسانىي قەدرىيەتلارنى تەرغىپ قىلىش يولىدا قەدەم تاشلىغانلار، نوبېل مۇكاپىتىنىڭ ساھىپلىرى ئاكادېمىك ئا. ساخاروۋ، يازغۇچى ئا. سولژېنىتسىن ۋە ئۇلار كەبى س س س ر كوممۇنىستىك مۇستەبىد تۈزۈمىنىڭ دەردىنى تارتقان ۋە ئىنسان ھوقۇقى ئۈچۈن، ئادالەت ۋە ھەقىقەت كۈرەشچىلىرى تارىخ سەھنىسىدە پەيدا بولۇشقا باشلىغان ئىدى.

مۇھتەرەم ئەلىخان تۆرە ساغۇنىي شۈبھىسىز ئەينە شۇ كۈرەشچىلەر قاتارىغا كىرىدۇ. ئەلىخان تۆرە جاناپلىرى مەزكۇر ئەسەرنى يېزىشتىكى مەخسەت مۇددىئاسىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: «... ۋەتەن ئۈستىدە بولۇۋاتقان تارىخىي ئۆزگىرىشلەرنى ۋە ھەم بۇنىڭ كېلەچەكتىكى ياخشى - يامان نەتىجىلىرىنى كۆرسىتىپ، ۋەتەن باللىرىغا ئۈلگە بولغىدەك، باشقىلار ئۇنىڭدىن ئىبرەت ئالغىدەك تارىخىي بىر ئەسەر يېزىشقا كىرىشتىم. بىراق، مەن پەقەتلا ئىسلامپەرەس ئەمەس ئىدىم، بەلكى يارىلىشىمدىنلا ئىنسانپەرەس ئىدىم. خەلققە قانداق قىلىپ بىر ياخشىلىق قىلىپ قالغايمەن دەپ، ياشلىق دەۋرىمنى غەم - غۇسسە كۈنلىرى بىلەن ئۆتكەزدىم. ئەندى يېشىم سەكسەنگە كىرىپ، ئىچكى - تاشقى كۈچلىرىم ئارقىغا چېكىندى، قېرىلىق ژۈكى ئاستىدا پۈكۈلۈپ تۇرۇپ، ئالدىمىزدا كۆرۈنۈشكە باشلىغان ھالاكەت كىرۋىكى يېقىنلىشىۋاتقانلىقىغا چىدىيالماي، كېلەچەك ئەۋلادىمىز غەمگۈزارلىقى ئۈچۈن، ھەر تەرەپلىمە قىينىچىلىقلار بولسىمۇ، شۇ تارىخنى يېزىشنى باشلىدىم. قەلىمىم تىلىدىن دەرتلىك سۆزلىرىم قانلىق كۆز يېشىمغا قوشۇلۇپ، بۇ كىتاپ ۋاراقلىرىغا تۆكۈلمەكتە ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنىڭ نامىنى «تۈركىستان قايغۇسى» قويدىم.»

مۇئەللىپ شۇنداقلا ئۆز ئەسەرىنى «تۈركىستان قايغۇسى» دەپ ئاتاشنى تاللاپ ئالغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ، ئۆزبەكىستاندىنمۇ ئىلگىرىرەك يوقىتىلىش ئالدىدا تۇرغان ئۇيغۇرستان ھەققىدە يېزىشنى ئارتۇغراق كۆردۈم، چۈنكى بۇ يەردىكى تارىخىي ۋاقەلەرنىڭ شاھىدى بولغان ئىدىم، دەپ ئىزاھلايدۇ.

ئەلىخان تۆرە ساغۇنىي ئۇيغۇرلار دىيارىغا دەسلەپكى قېتىم 1920 - ژىلى ئۆتكەن، كېيىنمۇ بۇ دىيارغا يەنە بىر نەچچە قېتىم بارغان. شۇ دەسلەپكى قېتىم قەشقەرگە كەلگىنىدە ئۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ زۇلمى ئاستىدا ئازاپ چېكىۋاتقانلىقىغا ئېچىنىپ: «... كورۇۋاڭ ئوغۇز، ئۇيغۇر كەبى قەھرىمان تۈرك ئۇلۇسى باللىرىنى! ئاگىسزلىق، بىلىمسىزلىكدىن بۇگۈنكى كۈندە قول - ئاياقلىرىغا قوللۇق - ئەسىرلىك كىشەنلىرى سېلىنغان ھالدا، ئىنسانىي ھوقۇقلىرىدىن پۈتۈنلەي ئاجرىغان. ئۆز ئانا ۋەتىنىدە تۇرسىمۇ، باسقۇنچىلارنىڭ دەستىدىن خار - زارلىق بىلەن ھايۋانلارچە ئەرك - ئىختىيارسىز، مەجبۇرىيەت قامچىسى ئاستىدا ئىشلىمەكتە... ئىنقىراز بولۇش ئالدىدا تۇرۇشىغا قارىماي، ئىلىمسىزلىك نەتىجىسىدە، بۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن قولىدا بار ئىمكانىيەتتىن پايدىلانمىدى، كېرەكلىك سەۋەپلەرنى قىلمىدى. ئوقۇش - ئوقۇتۇش ئىشلىرى ئوتتۇرا ئەسىردىكىدىن پەرقى يوق ئىدى...».

مۇئەللىپ روسسىيەدە دىنسىز كوممۇنىستلار ھاكىمىيەت ئۈستىگە كېلىپ، پۇتكۇل كېڭەش ئىتتىپاقىدا، بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىدە يۈز بەرگەن پاجىئەلىك ۋاقەلەرنى بايان قىلىپ، ئاندىن ئۇنى ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى ئەھۋالغا سېلىشتۇرۇپ، بۇ يەردىكى ئاگسىزلىق، ئىلىمسىزلىك بالاسى بىزدىن يۈز ھەسسە ئوشۇق ئىكەن... شۇنىسى قىزىق، ھەيران قالارلىق ئىشكى، ئۇيغۇرلار قان - قېرىنداشلىرى ئۆزبەكلەر بېشىغا كەلگەن شۇنداق زور ئاپەت بالالارنى كۆرۈپ، بىلىپ تۇرۇپ ئاگىسزلىق، ئىلىمسىزلىق كاساپىتى سەۋەبىدىن بۇنىڭدىن تەسىرلىنىپ قىلچىلىك ئىبرەت ئالماغان ئىدى. چۈنكى، بۇ شۇم مەسىلەك رىۋاجلىنىشىغا ئىككى نەرسە، يەنى نامراتلىق ۋە ئاگىسزلىق بولۇشى، ئەلۋەتتە، شەرتتۇر... شۇ كۈنلىرى ئۇيغۇرستاندىكى خىتاي ھوكۇمىتى بولسا قەغەز يۈزى، تىل ئۈچى بىلەن دۆلەت مەركىزى بېيجىڭغا باغلانغان بولسىمۇ، ئوتتۇرا ئەسىر خىتاي خانلىقى دەۋرىدىن قالغان بىر ھەيكەل كورۈنۈشىدە ئىدى، - دەپ تەكىتلەيدۇ.

مۇئەللىپ ئۇيغۇر، ئۆزبەك خەلقلىرىنىڭ ئىككى قىزىل ئىمپېرىيەنىڭ كوممۇنىستىك تۈزۈمىدە كېلەچەكىنىڭ قاراڭغۇ ئىكەنلىكىگە قايغۇرۇپ مۇنداق دەپ يازىدۇ: «... ھەر قانداق مىللەت ئۆز مىللىي دۆلىتىدىن ئاجراپ، ئۇنىڭ ھوكۇمىتى يوقالسا، ھوكۇمەت ئېگىسى بولغان كەلگۈندىلەر ھېساۋىغا ۋاقىت ئۆتكەنسىرى نەسلى ئازىيىپ، ئەڭ ئاخىرىدا پۈتۈنلەي يوقىلىپ كېتىشى تەجرىبىدە كۆرۈلگەن ئىدى. ئۆز ھاكىمىيىتىدىن ئاجرىدى دېمەك - ئىنقىرازغا يۈز تۇتتى دېمەكتۇر. شۇ سەۋەپلىك دۇنيادىكى ئاكلىق، مەدەنىيەتلىك مىللەتلەر ئۆز ھاكىمىيىتىنى ساقلاش ئۈچۈن نەچچە مىللىونلاپ قۇربان بېرىشكە تەييادۇر. ھالبۇكى، ھەر بىر مىللەتكە ئىمان - ئىسلامنى ساقلاش قۇرئان ھۆكۈمىچە قانداق پەرىز بولسا، شۇنىڭغا ئوخشاش ئۆزلۈكىنى ۋە ئۆز مىللىتىنى ساقلاشمۇ شۇنداقلا پەرىزدۇر. چۈنكى پەيغەمبىرىمىز سەللاللاھۇ ئەلەيھىسسالام كىمدۇ بىرى ئۆز دادىسىنى تاشلاپ، باشقا بىرىنىڭ بالىسى بولىمەن دېسە ياكى بىر مىللەت تىلى، دىنى، رەسىم - قائىدىسى باشقىچە ئىككىنچى بىر مىللەتكە ئۆتسە مانا مۇنداق ئىشقا نارازىلىق بىلدۈرۈپ، ئۇلارغا لەنەت ئوقىدى. مىللىي ھېسسىياتنى يوقىتىپ، ئۆز مىللىتىدىن ئاجراش قۇرئان ھوكۇمى بويىچە ھارامدۇر...

مۇئەللىپ ئۆز ئەسەرىدە ھازىرقى زامان ئىلىم - پەنىنى تىرىشىپ ئوقۇش، زامانىۋى تېخنىكا ۋە تېخنولوگىيەنى ئۆزلەشتۈرۈش بىلەن بىر قاتاردا، خەلقنىڭ مىللىي ھېسسىياتنى يۈكسەلدۈرۈش - بىزنى مىللەت سۈپىتىدە يوقىلىپ كېتىشتىن قالقان كەبى ئاسرايدىغان زۆرۈرىيەت ئىكەنلىكى مۇنداق دەپ تەكىتلەيدۇ: «ھازىرقى ئوقۇمۇشلۇق، چۈشەنگەن ۋەتەن باللىمىزدا ئەگەر مىللىي ھېسسىيات بولمايدىغان بولسا، ئۇلاردىن بىزگە، يەنى ئۆز خەلقىگە پايدا يېتىشى زادى مۇمكىن ئەمەس. بەلكى پالتا سېپىنى ئۆزىمىزدىن ياسىغاندەك، ياۋ قولىدا تۇتۇپ يىلتىزىمىز بىلەن كېسىپ قۇرىتىشقا قورال بولىدۇ. ئۇ ھالدا ئۆزلىرىدىن ئۇمۇتلەنگەن ۋەتەن ئوغۇللىرىنىڭ قوللىرى بىلەن ۋەتەن ئەھلىنى كومۇشكە گور قېزىلىدۇ دېمەكتۇر...».

مىللىي - ئازاتلىق ھەرىكىتىمىزنىڭ پائال ئىشتىراكچىسى ۋە رەھبەرلىرىنىڭ بىرى ئەلىخان تۆرە ساغۇنىنىڭ «تۈركىستان قايغۇسى» ئەسەرى تارىخىمىزنىڭ بەزى قاراڭغۇ سەھىپىلىرىنى يورۇتۇپ، كېلەچەك ئەۋلاتنى ۋەتەنپەرلىك، مىللەتپەرۋەرلىك روھىدا تەربىيەلەشكە ياردەم بېرىدىغانلىقىدا شۈبھە يوق. ماقالىمىزنى مۇئەللىپنىڭ مۇڭلۇق شېئىرى بىلەن يەكۈنلەشنى توغرا كۆردۇق.

دېمە: «ئۆزگەرمەس ئالەم - ئىش پۈتۈپتۇ»،
نېمە بولۇر ئەتىكى كۈن كىم بىلىپتۇ.
ھاياتىڭنى ياخشىلاشقا سەۋەپ قىل،
ۋەتەننى قۇتقۇزۇشنىڭ چارىسى بىل.

بىرىنچى چارىسى ئىلىم ئوقماقتۇر،
جاھالەت بېشىغا توخماق ھەم تاياقتۇر.
جاھالەت بىزنى ئاجراتتى ۋەتەندىن -
ۋەتەن يالغۇز ئەمەس، جەم جانۇ - تەندىن.

بولار ئىش بولدى، ئەندى كىملىگىڭنى
ئۇنۇتما، ھەي ئوغۇل، ئۆزبەكلىگىڭنى.
يۇتۇلماستىن بۇرۇن ساقلا تىلىڭنى -
قۇتقاز قوللۇقتا چۈشكەن بۇ ئېلىڭنى.

ئەگەر تىل ساقلىماس بولساڭ، يۇتارلار -
ئاياق ئاستىغا سالغاي، قول ئېتەرلەر.
سېنى يۇتماقىقا تەييار ئەجدىھارلار،
قارادۇر ياكى ئاق تويماس بالالار.

نېمە بولدى، ئۇيغۇرستان، ئاچ كوزۇڭنى،
كوزۇڭنى ئاچ، ئۆزبەكستان، كور ئوزەڭنى.
كىم ئېدىڭ، ئەندى كىم بولدۇڭ، قاراپ باق،
قاچان بىر جايدا بولغاي جۇپ بىلەن تاغ.

پەرىشتەگە يېقىن بولغاي مۇسۇلمان،
ئەگەر دىن ئۇشلاسا، بۇ ھوكمى قۇرئان.
بىلىپ دىنىڭنى ساقلا، ھەي مۇسۇلمان،
جۇدا بولغان كىشىگە مىڭ پۇشايمان.

يادىكار سابىتىي.

● مۇھاجىرەتتىكى قېرىنداشلىرىمىز ھاياتىدىن

توققۇز ياشلىق ئىلچىن - شاخمات يۇلتۇزى

ئىلچىن روزىباقىيېۋ شاخمات ئوينىشىنى بەك ياخشى كورىدۇ. ئىلچىن تېخى توققۇز ياشتا. لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ كىچىكلىكىگە قارىماي شاخمات دۇنياسىدا يۇلتۇز ئاتالدى. يېقىندا 10 - ماي كۈنى ئۇ كانادىنىڭ مونرېئال شەھىرىدە ئوتكۈزۇلگەن كانادا باللار مىللىي شاخمات مۇسابىقىسىدا بىر قېتىممۇ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىماي غالىبىيەت قازاندى. ئۇنىڭ يېشىدا مۇنداق ئۇتۇقنى قولغا كەلتۇرۇش قانداق مۇمكىن بولدى؟ «مېنى شاخمات ئويۇنىنىڭ جەريانى ئۆزىگە مەھلىيە قىلىۋالىدۇ». - دەيدۇ ئۇ. ئىلچىن 2002 - ژىلى كانادىنىڭ باشقا ئولكىلىرىدىن كەلگەن بارلىق چېمپىيونلارنى شاخمات مۇسابىقىلىرىدا ئۇتۇۋىلىپ كانادىنىڭ باللار ئارىسىدا شاخمات چېمپىيونى ئاتالغان ئىدى.

كۇېبېك شەھەرلىك باللار شاخمات كوماندىسىنىڭ كاپىتانى نىكولا مىتۇيى: «ئىلچىن روزىباقىيېۋ ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ناھايىتى جىددىي ۋە ئىنتىزاملىق كەسپىي شاخماتچى»، - دەپ تەكىتلىدى.

«بىزنىڭ ئائىلىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى شاخمات ئوينايدۇ. ئاكام راسۇل مېنىڭدىن كۈچلىكرەك. لېكىن بەزىدە مەن ئۇنى يېڭىۋالىمەن». - دەيدۇ ئىلچىن.

ئىلچىننى دادىسى رەپقەت بەش يېشىدىن شاخمات ئويناشقا ئۆگەتكەن. ھازىر ئىلچىن ئۆزىنىڭ تىرېنېرى دانىئو كولدېنبېرگ رەھبەرلىكى ئاستىدا مەشىقلەنمەكتە. «ئاق فىگۇرىلار بىلەن ئوينىغاندا مەن سىتسىليە ھىمايىسىنى، ئەندى قارا فىگۇرىلار بىلەن ئوينىغاندا بولسا ئىتالىيە پارتىيىسىنى ئەۋزەل كورىمەن». - دەيدۇ ئىلچىن. ئىلچىن روزىباقىيېۋ ھازىر 5 - سىنىپتا ئوقۇيدۇ. ئۇ ماتېماتىكا ۋە فىزكۇلتۇرا پەنلىرىنى ياخشى كورىدۇ. (كانادىدا 1 سىنىپقا باللار 5 ياشقا تولغاندا بارىدۇ). ئوز سىنىپداشلىرى ئارىسىدا خېلە تەجرىبىلىك شاخماتچى بولغانلىقتىن، ئۇ سىنىپداشلىرى كوماندىسى بىلەن ئوينايدۇ. «مەن كوماندا بىلەن شاخمات ئويناشنى ياخشى كورىمەن، چۈنكى مەن ئوز دوستلىرىم بىلەن ئوينايمەندە ۋە بۇ ناھايىتى قىزىقارلىق!» - دەيدۇ ئىلچىن.

- ئىلچىننىڭ سۇيۇملۇك شاخماتچىسى، بۇ ئەلۋەتتە كاررى كاسپاروۋ ۋە ئۇ شاخماتتا خۇددى دۇنيا چېمپىيونى كاررى كاسپاروۋ يەتكەن پەللىنى قولغا كەلتۇرۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۇچۇن ئۇ ناھايىتى ئۇزغۇن مەشىقلىنىشى كېرەك، - دەيدۇ ئىلچىننىڭ تىرېنېرى دانىئو كولدېنبېرگ.

- «كەسپىي ماھارىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇش ئۇچۇن مەن بارلىق شاخمات مۇسابىقىلىرىغا ئىشتىراك قىلىشقا تىرىشىمەن، ھازىر مەن چوڭلار بىلەنمۇ شاخمات ئوينايمەن»، - دەيدۇ ئىلچىن.

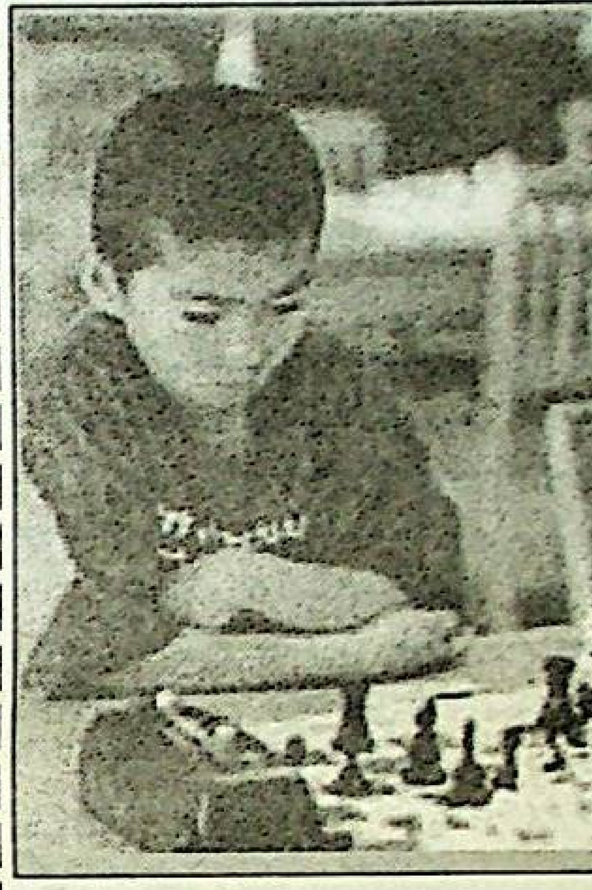

ئىلچىن ئىنگلىزچە، فرانسۇزچە، رۇسچە، ئۇيغۇرچە ئەركىن، بىمالال سوزلەيدۇ. ئۇ مونرېئالدىكى ئېتىبارلىق ئىسپان تىلىدىكى مەكتەپكە ئۇدا ئىككى ژىل ئوقۇشقا چۈشۈش ئۇچۇن ھەرىكەت قىلىپ چۈشەلمەي، ئەندى بېيىل كوزلىگەن مەخسىتىگە يەتتى.

ئىلچىننىڭ ئاتا - ئانىسى توغرىلىق ئىككى ئېغىز سوز. ئۇنىڭ دادىسى رەپقەت ئىبرايىم ئوغلى روزىباقىيېۋ بىلەن ئانىسى مۇھەببەت ئەمىن قىزى تۇردىيېۋا ئائىلىسى بىلەن 1998 - ژىلى ئالمۇتىدىن كانادىغا كوچۇپ كەتكەن ئىدى. رەپقەت ھازىر مونرېئال تىل ۋە ئىختىسات كوللېدژىدا بىلىم ئېلىۋاتىدۇ، ئەندى مۇھەببەت بولسا مونرېئال تىل كوللېدژىدا فرانسۇز، ئىنگلىز تىللىرىنى ئۆگەنمەكتە.

ئىنتېرنېت ماتېرىياللىرىدىن تەييارلىغان يادىكار سابىتى.

سۈرەتلەردە: 1. ئىلچىن روزىباقىيېۋ (ئوتتۇردا) مونرېئالدا كانادا باللار مىللىي شاخمات مۇسابىقىسىدا. 2. ئىلچىننىڭ ئاكىسى راسۇلمۇ ماھىر شاخماتچى. 3. ئىلچىن روزىباقىيېۋ (ئالدىنقى قاتاردا) چېمپىيون كۇبوگى بىلەن.

● مەرتلىك - مەڭگۈلۈك

ئۈچتۇرپاندىكى «يەتتە قىزلىرىم مەقبەرىسى»

ئۈچتۇرپاندىكى «يەتتە قىزلىرىم مەقبەرىسى» توغرىسىدىكى رىۋايەت ئۈچتۇرپان خەلقى ئىچىدە ئەۋلاتتىن - ئەۋلاتقا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان باتۇرلۇق، مەرتلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىككە ئوقۇلغان تۈگىمەس ناخشىنىڭ نامايەندىسىدۇر.

«يەتتە قىزلىرىم»، «سەككىز قىزلىرىم»، «يالغۇز قىزلىرىم» دېگەندەك مەقبەرىلەر ۋەتەنىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا بار، ئاما، ئۈچتۇرپاندىكى «يەتتە قىزلىرىم مەقبەرىسى» توغرىسىدىكى رىۋايەت باشقا رىۋايەتلەر بىلەن زادى ئوخشىمايدۇ. «يەتتە قىزلىرىم مەقبەرىسى» ئۈچتۇرپان شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى ئاقتوقاي تاغ تىزمىسىنىڭ شىمالىي يان باغرىغا جايلاشقان بولۇپ، ياغاچ رىشاتكا ئىچىگە ئېلىنىپ تۇپىسى يېپىلغان ھەيۋەتلىك مەقبەرىدۇر. تارىخىي ماتېرىياللاردىن ئىسپاتلىنىشىچە بۇ مەقبەرە مىلادى 1765 - ژىلى دېخانلار ئېيى 2 - ئاينىڭ 14 - كۈنى زۇلۇمغا قارشى كوتۇرۇلگەن ئاكا - ئۇكا رەخمىتۇللا، ئەسمىتۇللا بەگلەر باشچىلىقىدىكى مەشھۇر ئۈچتۇرپان دېخانلار قوزغىلىڭى (جىگدە يېغىلىقى)نىڭ ئايال قاتناشچىسى پەھلىۋان - مايسىخان باشلىق يەتتە قىز نەۋجەرىنىڭ قەبرىسىدۇر.

چىڭ سۇلالىسى ھوكۇمىتى 1759 - ژىلى ئۇيغۇرستاندىكى چوڭ - كىچىك خوجىلار توپىلىڭىنى بېسىقتۇرغاندىن كېيىن، ئۇيغۇرستانغا نىسبەتەن ناھايىتى قاتتىق قوللۇق سىياسەت ژۇرگۈزدى. مانجۇ ئاقسۇيەكلىرى، يەرلىك فېودال ۋە دىنىي ئىمتىياز ئىگىلىرىدىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپنىڭ بىرلەشمە ھوكۇمرانلىقىنى ئورنىتىپ، خەلق ئۇستىدىكى زۇلۇمنى كۈچەيتتى. بىر مىللەتنى يەنە بىر مىللەتكە قارشى قويۇپ، مىللەتلەر ئارىسىدا بولگۇنچىلىك پەيدا قىلدى. يەرلىك ھاكىم - بەگلەرگە ئىشەنمەي ئۆزلىرىگە ئەڭ بۇرۇن ئىتائەتمەنلىك بىلدۈرگەن جوڭغارلار ئۇستىدىن غەلىبە قازىنىشتا زور ياردەم كورسەتكەن قۇمۇل، تۇرپان، پىچانلاردىكى بىر تۈركۈم ھاكىم - بەگلەرنى ئۈچتۇرپانغا يوتكەپ كېلىپ يەرلىك بەگلەر ئۇستىدىن نازارەت قىلدۇردى ۋە كۈچەيتتى.

ئۈچتۇرپان خەلقى ئۇيغۇرستاننىڭ باشقا جايلىرىدىكى خەلقلەرگە نىسبەتەن تېخىمۇ كوپ سىياسىي، ئىختىسادىي ئازاپقا ئۇچرىدى. ئۇرۇش ئاياقلاشقاندىن كېيىن، چىڭ سۇلالىسى ئۈچتۇرپاندىكى ئەمەلدارلىرى كەيپى - ساپاغا بېرىلىپ، ھەشەمەتلىك تۇرمۇش كەچۇرۇپ ئىنتايىن چىرىكلەشتى. قۇمۇل ۋاڭجەمەتىدىن بولغان ئابدۇللا ئۈچتۇرپانغا ھاكىم - بەگ قىلىپ تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ئۇ يەرلىك خەلقنى دەھشەتلىك ئەزدى. ئۇنىڭ يېقىن كىشىلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى ئۈچتۇرپاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا كىچىك بەگ قىلىپ تەيىنلىدى. بۇ بەگلەر قۇمۇل ۋاڭلىرى ئىلگىرىدىن تارتىپ قوللانغان دارخانلىق تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، دېخانلارنى ئالتە كۈن كۈك ۋاڭ، بەگلەرگە، بىر كۈن ئۆزى ئۈچۈن ئىشلەشكە مەجبۇر قىلدى. چىڭ ھوكۇمىتى يەنە «3 - دەرىجىلىك ھاكىم - بەگلەرگە 150 پاتمان يەر (3975 مو)، 100 ئويلۇك ئوتاقچى تەخسىم قىلىپ بەردى، ژىللىق ماناش ئۈچۈن 30 مىڭ ياماق ژىغىۋېلىش، 6 - دەرىجىلىك بەگكە 30 پاتمان يەر (985 مو)، تورت ئائىلىلىك ئوتاقچى دېخان تەخسىم قىلىپ بەردى. ژىللىق ماناشى ئۈچۈن 5000 ياماق ژىغىۋېلىش»دىن ئىبارەت ئالاھىدە ئىمتىياز بەردى. مۇنداق ئالاھىدە ئىمتىيازدىن بەھرىمەن بولغان يەرلىك ئەمەلدارلار مانجۇ ئاقسۇيەكلىرىنى ئارقا تېرەك قىلغان ھالدا شەخسىيەتچىلىكتە ئۇچىغا چىقىپ قىلمىغان ئەسكىلىكلىرى قالمىدى. جوڭغارلار دەۋرىدە ژۇرگۈزگەن كونا تۈزۈمنى تەكرار يولغا قويۇپ، خەلقتىن ژىغىۋالغان نەرسە - كېرەكلەرنىڭ ئوندىن ئۈچ قىسمىنى مانجۇلارغا تاپشۇردى، قالغانلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ يانچۇقلىرىغا سالدى. ئۇندىن باشقا چىڭ ھوكۇمىتى ئەمەلدارلىرى ئۈچتۇرپان خەلقىنى زورلاپ، ھۇل كەڭلىكى ئالتە مېتر، ئېگىزلىكى ئالتە مېتر، ئۇستى كەڭلىكى بەش مېتر، ئۇزۇنلۇقى 1544 مېتر كېلىدىغان ئامبال ئىشخانىلىرى، ھەربىي كازارما، ئامبار، تۇرمە، بۇتخانىلىرى بار تورت چاسا، تورت دەرۋازىلىق سېپىل سالدۇردى. ھەمدە شەھەرنىڭ نامىنى يۇڭنىڭ دەپ ئاتىدى، سېپىل سوقۇش ئالۋىڭى تېخىمۇ دەھشەتلىك بولدى. سېپىل سوقۇش جەريانىدا «توختى»، «تۇردى»، «تۇرسۇن» ئىسىملىك كىشىلەرنى باسا سېپىل توختايدۇ دېگەن پەتۋانى چىقىرىپ، ئۇرغۇن «توختى، تۇرسۇن، تۇردى» ئىسىملىك كىشىلەرنى سېپىلگە باستى. بۇ ئالۋاڭلاردىن باشقا يەنە كەڭ خەلق ئاممىسى مەسچىت، مەدرىسلەرگە، ئىمام، ئاخۇن، قازىلارغا ئۇشۇر، زاكات تولىدى، ۋەخپىلەرگە ھەقسىز ئىشلەشكە مەجبۇر قىلىندى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئۈچتۇرپاندىكى ئىش بېجىرىش ئامبىلى - سۇ چىڭ 1759 - ژىلى 9 - ئايدىن 1765 - ژىلى 2 - ئايغىچە ئۈچتۇرپاندا تۇرغان بەش ژىل ئىچىدە ئابدۇللاغا ماسلىشىپ ۋە بەلكى ئۇنىڭدىن تېخىمۇ ئېشىپ خەلققە دەھشەتلىك زۇلۇم سالدى. سۇ چىڭ ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، قول ئاستىدىكى چىرىكلىرى يەرلىك خەلقلەرنىڭ خوتۇن - قىزلىرىنى ئاياق - ئاستى قىلدى. 19 - ئەسىردە ئوتكەن خوتەنلىك تارىخچى مەھمۇد ئەلەمنىڭ 1897 - ژىلى يېزىپ قالدۇرغان «خوتەن تەزكىرىسى»دىن مەلۇم بولۇشىچە ئۈچتۇرپان خەلقىنىڭ تولىگەن ئالۋاڭ - ياسىغى «جان پۇتىكى»، «چوتا بېشى»، «خان پۇلى»، «يەر پۇلى»، «قونالغۇ»، «ئوت پۇلى»، «پۇخرالىق»، «باساقاق»، «ھوۋدارلىق»، «مىراپلىق»، «غەللە»، «باج»، «تاپان ھەققىي»، «چاي»، «يەرخەشەك» قاتارلىق 65 خىلغا يەتكەن.

چىڭ سۇلالىسى ھوكۇمىتى ۋە يەرلىك بەگلەرنىڭ ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان زۇلۇمى ئۈچتۇرپان خەلقىنى پارتلاش دەرىجىسىگە ئاپىرىپ قويغان ئىدى. خەلق زۇلۇمغا چىدىماي تۇرغان بىر ۋاقىتتا «كوتۇرەلمەسەڭ ساڭگىلىتىۋال» دېگەندەك پادىشا چېيەنلۇڭ ئامبال سۇ چىڭغا جىگدە يوتكەش يارلىغى چۈشۈردى. (1765 - ژىلى 1 - ئايلاردا) بۇيرۇققا بىنائەن ئامبال سۇ چىڭ ئۈچتۇرپاننىڭ «جىگدىلىك» دېگەن يېرىدىن جىگدە كوچىتى ئېلىپ، 100 ساندۇققا قاچىلاپ، 240 نەپەردىن كوپرەك ھاشارچىغا كوتەرگۈزۈپ كىچىك بەگ رەخمىتۇللانىڭ مەسئۇللۇغى، مانجۇ چېرىكلىرىنىڭ نازارىتىدە بېيجىڭگە ئېلىپ بېرىشنى ئورۇنلاشتۇردى، ھاشارچىلار 1765 - ژىلى دېخانلار ئېيى 2 - ئاينىڭ 14 كۈنى جىگدە كوچىتى ۋە ئامبال سۇ چىڭنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى كوتىرىپ يولغا چىقىپ ئۈچتۇرپاننىڭ «ئىلقىش دوڭ» دېگەن يېرىگە كەلگەندە بىر ھاشارچى ھېرىپ قالدى. بۇنى كورگەن مانجۇ چېرىكى ھېرىپ قالغان ھاشارچىنى چېپىپ تاشلايدۇ. بۇ ئەھۋالنى ئوز كوزى بىلەن كورگەن رەخمىتۇللا بەگنىڭ غەزىۋى تاشىدۇ - دە، ھاشارچىلارنى: «جىگدىنى تاشلاپ چېرىكلەرنى ئۇرۇڭلار!» دەپ بۇيرۇق چۈشەردى. شۇنىڭ بىلەن مەشھۇر ئۈچتۇرپان دېخانلار قوزغىلىڭى پارتلايدۇ. قوزغىلاڭچىلار شۇ بىر كۈننىڭ ئىچىدىلا ئۈچتۇرپاننىڭ «قاراغوجا»، «ياۋاغ»، «قۇمۇچلۇق»، «ئاق بوز»، «جىگدىلىك»، «ئاقتوقاي» يېزىلىرىدا چىڭ قوشۇنلىرى بىلەن شىددەتلىك جەڭ قىلىپ شەھەرنى ئارتتۇۋالدۇ. ئامبال سۇ چىڭ «مولچەرتاغ» قەلئەسىدە ئوزىنى پارتلىتىپ ئولتۇۋالدۇ. ئابدۇللا بەگ قېچىپ كېتىدۇ.

بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان دەرتمەن دېخانلار ئوزلۇكىدىن قوزغىلاڭچىلار سېپىگە قوشۇلۇپ، رەخمىتۇللا ۋە ئەسمىتۇللا بەگلەرنىڭ يېتەكچىلىكىدە شەھەرنى قاتتىق نازارەت قىلىدۇ. بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تاپقان پادىشا چېيەنلۇڭ ئىلىدا تۇرۇشلۇق گېنېرال مىڭ رۇي، قەشقەردە تۇرۇشلۇق ئىش باشقۇرۇش ئامبىلى ناشتۇڭ، ئاقسۇدا تۇرۇشلۇق ئىش باشقۇرۇش ئامبىلى بىيەن تاخەي قاتارلىقلارغا قوزغىلاڭچىلارنى باستۇرۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ. جۈملىدىن پادىشا چېيەنلۇڭ ئوزىنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك، ئەڭ تەجرىبىلىك گېنېرالى ئالگۈينى باش قوماندان قىلىپ ئەۋەتىدۇ. قەھرىمان ئۈچتۇرپان دېخانلىرى رەخمىتۇللا بەگ، ئەسمىتۇللا بەگلەرنىڭ يېتەكچىلىكىدە چىڭ قوشۇنلىرى بىلەن ئالتە ئاي جەڭ قىلغان بولسىمۇ ئاخىرى 1765 - ژىلى دېخانلار ئېيى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى سودىگەر ئاقساقىلى ساۋۇت، شېرىپ دېگەنلەرنىڭ خائىنلىق قىلىشى بىلەن ئېچىنىشلىق ھالدا مەغلۇپ بولىدۇ. چىڭ قوشۇنلىرى قوزغىلاڭچى دېخانلارنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى چېپىپ تاشلايدۇ. 10 مىڭ كىشىنى تورت تۈركۈمگە بولۇپ ئىلىغا سۈرگۈن قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بارلىق بالايى ئاپەت يۇرتىدا قالغان قېرى - چۈرى، نارسىدە باللار، خوتۇن - قىزلارنىڭ بېشىغا چۈشىدۇ. مانا مۇشۇنداق پەيتتە، رەخمىتۇللا بەگنىڭ سىڭلىسى مايسىخان ئاتا - ئانىلىرى، سۇيۇملۇك ئەرلىرىدىن، بىگۇنا قېرىنداشلىرىدىن ئايرىلغان يەتتە ياشتىن 70 ياشقىچە ئەر - ئاياللارنى، «كوكشاڭ» ئورۇشىدا تارقاپ كەتكەن ئەمەت بۇرغۇي، يولۋاس پەھلىۋان قاتارلىق 150 دەك ئەركەكنى قايتا تەشكىللەپ تاغ، ئورمان ئارىلىرى، يار جىلغىلارغا يوشۇرۇنۇپ، چىڭ قوشۇنلىرىغا قاخشاتقۇچ زەربە بېرىدۇ، ئۈچتۇرپان خەلقى ئارىسىدا ساقلىنىپ كېلىۋاتقان رىۋايەت ۋە رەخمىتۇللا بەگ مايسىخان ئەۋلادلىرى ئىچىدە سوزلىنىپ كېلىۋاتقان ھېكايىلەردىن قارىغاندا، مايسىخان جېڭى ئۈچ ئاي داۋاملاشقان، مايسىخان ۋە ئۇنىڭ مۇئاۋىنى غۇنچىخان باشلىق يەتتە نەپەر ئايال قوزغىلاڭچى ئاقتوقاي ئورۇشىدا قورشاۋدا قېلىپ ئاخىرى تاغدىن ئوزىنى ئېتىپ مەرتلەرچە قۇربان بولغان، كېيىن ھايات قالغان ئەل - يۇرت مايسىخان باشچىلىقىدىكى ئايال قوزغىلاڭچىلارنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن يەتتە قىزنىڭ قەبرىسىنى ئاقتوقاي تېغىنىڭ غەربىي شىمالىغا ياسىغان.

تۇرسۇن بارات،
نەبىجان تۇرسۇن.
«شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنالىدىن ئېلىندى.

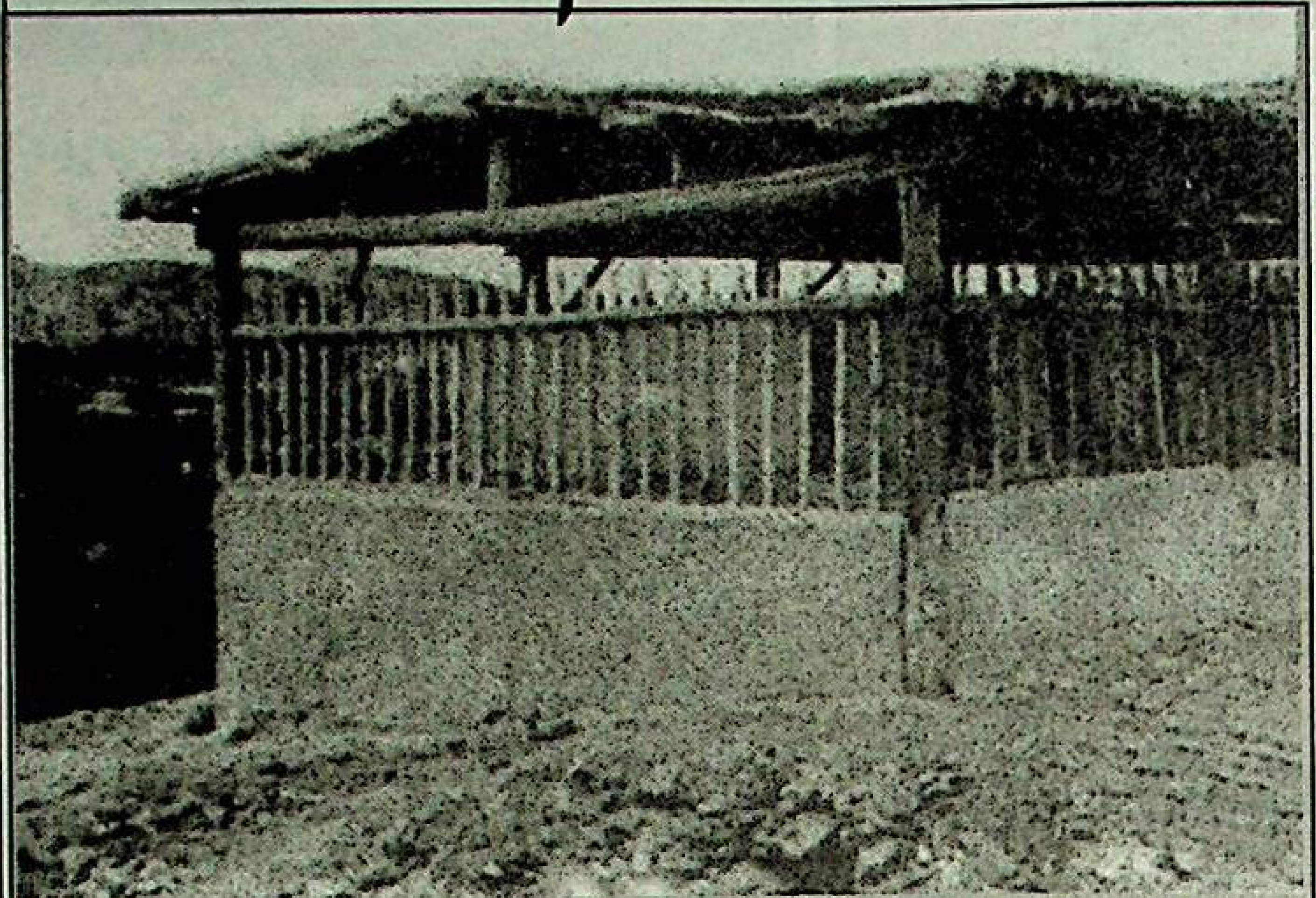

«يەتتە قىزلىرىم مەقبەرىسى» نىڭ سىرتقى كورۇنۇشى

مەھمۇت سىجاڭ بىلەن

قۇمۇل ئىنقىلابىغا 60 يىل

مەن 1932 - يىلى تۇرپان قوزغىلاڭلىرىغا قاتناشقانىدىم. بۇ ئىشلارغا 60 يىل بولدى. ھازىر ئېسىمدا قالغان فاكتلارنى يېزىپ ماتېرىيال سۈپىتىدە تەقدىم قىلماقچىمەن، قېلىپ قالغان جايلىرى بولسا، خەۋەردار ئاغىنىلەرنىڭ تولۇقلىشىنى ئۈمىت قىلىمەن.

سۆزنى قۇمۇل قوزغىلىڭىدىن باشلايمەن

قۇمۇل ۋاڭ ۋە جىن شۇرېن ھوكۇمىتى خەلقنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئەزگەنلىكى ئۈچۈن قۇمۇل، ئاراتۈرۈك ئىككى ناھىيەدە خوجىنىياز ھاجى ۋە سالى دورغا باشچىلىقىدا ئون نەچچە ئادەمدىن تەركىب تاپقان قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش تەشكىلاتى قۇرۇلدى. ئۇلار «ئىسلام ئېچىش» شوئارى ئاستىدا كەڭ كۆلەمدە تەشۋىقات ژۈرگۈزدى ۋە دېخانلارنى قوراللاندۇرۇپ ۋاقىت پىشىپ يېتىلگەندە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش پىلانىنى بەلگىلىدى.

ئۇ چاغدا ئاراتۈرۈك ناھىيەسىدە بىر لەن ھوكۇمەت ئەسكىرى تۇراتتى. بۇ ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقى ئۇيغۇر قىزىنى ئالىمەن دېگەندە، يەرلىك خەلق ئۇنىڭغا ئىنتايىن غەزەپلەندى. سالى دورغا باشچىلىقىدىكى بىر توپ دېخانلار مەسلىھەتلىشىپ مەزكۇر لىيەنجاڭغا قىلماقچى بولغان تويغا قوشۇلىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ تويى مۇراسىمىغا تەييارلىق كۆرۈشنى خەۋەر قىلدى. يەنە بىر تەرەپتىن سالى دورغا بىر قىسىم مەرگەنلەرنى توپلاپ، توي بولۇۋاتقاندا پىلان بويىچە كازارمىغا ھۇجۇم قىلىپ ھوكۇمەت ئەسكەرلىرىنى قورال تاپشۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى. سالى دورغا لىەنجاڭنى ئۆلتۈرۈپ ئەسكەرلەرنى يوقاتقاندىن كېيىن تاققا چىقىپ كېيىنكى ئۇرۇشقا تەييارلىق كۆردى.

ئۇ چاغدا خوجىنىيازھاجى قۇمۇل ۋاڭ ئوردىسىدا خىزمەتتە تۇراتتى. سالى دورغا خوجىنىياز ھاجى ۋە باشقا تەشكىلات ئەزالىرىغا تەشۋىق قىلىپ ئامىنى قوزغاپ تاققا ئاشلىق يەتكۈزۈپ بېرىشكە ئۇتتۇرۇش قىلدى. ئۇلارنىڭ ژۈرگۈزگەن تەشۋىقاتلىرى نەتىجىسىدە ھەر قايسى جايلاردىكى دېخان - چارۋىچىلار قوللىرىغا تاياق - توقماق، كەتمەن، پالتا ئېلىپ تاققا چىقىپ تاغلىقلارنىڭ ھەرىكەتلىرىگە قاتناشتى.

قۇمۇلدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىغان جىن شۇرېن ھوكۇمىتى ئاقسۇدىكى جياۋ دوتەينى يوتكەپ كېلىپ ئالدىنقى سەپ قوماندانلىقىغا تەيىنلەپ، ئەسكىرىي كۈچ ئەۋەتىپ قۇمۇل قوزغىلىڭىنى بېسىقتۇرماقچى بولدى. خوجىنىياز ھاجى قاتارلىقلار جىن شۇرېن ھوكۇمىتىنىڭ زور مىقداردا ئەسكەر ئەۋەتكەنلىكىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن گەنسۇغا ئادەم ئەۋەتىپ ماجۇڭيىڭنى ياردەمگە تەكلىپ قىلدى. يەنە بىر تەرەپتىن خوجىنىياز ھاجى بىر نەچچە ئادەم بىلەن قۇمۇلدىكى قوماندانلىق شتابىغا كىرىپ سالى دورغىنى تىرىك تۇتۇپ بېرىشكە ۋەدە قىلدى. قوماندان ئۇنىڭ ۋەدىلىرىگە ئىشىنىپ، تاققا بىر نەچچە يۈز ئەسكەر ئەۋەتمەكچى بولۇپ ئوزۇق - تۈلۈك ۋە كىيىم - كېچەك تەييارلاشقا كىرىشتى. بۇ جەرياندا تاغلىقلار تەييارلىق كۆرۈۋاتقاندى. شۇنىڭدەك خوجىنىياز ھاجى تاققا مەخپىي ئادەم ئەۋەتىپ، سالى دورغىغا جاي تاللاپ دۈشمەنگە زەربە بېرىشنى خەۋەر قىلدى.

خوجىنىياز ھاجى يەنە سالى دورغىغا، مەن ھوكۇمەت ئەسكىرىنى باشلاپ مەلۇم جايغا يەتكەندە ئالدى بىلەن مېنى خائىن دەپ باغلىۋېلىڭلار، ئاندىن كېيىن باشقىلارنى باغلاڭلار دەپ ئۇقتۇرۇش قىلدى. سالى دورغا پىلان بويىچە ئىشلەپ ئوز مەخسىتىگە يەتتى. ھوكۇمەت ئەسكەرلىرىنى تاغ ئىچىدە تولۇق يوقىتىپ ئۇلارنىڭ قورالنى غەنىيمەت ئېلىپ ئوزلىرىنى قوراللاندۇردى. شۇنىڭدىن باشلاپ خوجىنىياز ھاجىنىڭ نامى چىقىشقا باشلىدى.

ماجۇڭيىڭنىڭ ئۈنجى قېتىم شىنجاڭغا چىقىشى

ماجۇڭيىڭ 500 ئاتلىق ئەسكەر بىلەن قۇمۇلغا چىقىپ، خوجىنىياز ھاجى بىلەن بىرلىكتە قۇمۇل شەھىرىنى مۇھاسىرە قىلدى. كېيىن يەتتە قۇدۇقتىكى بىر جەڭدە ماجۇڭيىڭ يارىدار بولۇپ، ۋاقتىنچە يەنە گەنسۇغا قايتىپ كەتتى.

قۇمۇل شەھىرىنىڭ بازار باشلىقى يولۋاس بىر نەچچە مەرگەنلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ تاققا چىقىپ قوراللىق دېخانلارغا قوشۇلدى. لېكىن، ئۇزۇن ئۆتمەي خوجىنىيازھاجى بىلەن كېلىشەلمەي تاغدا ئوز ئالدىغا ئىش قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بىر قېتىم خوجىنىياز ھاجىنى ئۆلتۈرۈۋېلىپ بىر قانچە كۈن نەزەربەند قىلغاندا، قوزغىلاڭچى ئامما ئادەم ئەۋەتىپ خوجىنىياز ھاجىنى قۇتقۇزۇپ كەلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن خوجىنىياز ھاجى بىلەن يولۋاس ئوتتۇرىسىدا ياراشتۇرغىلى بولمايدىغان ئىغىر زىددىيەت پەيدا بولدى.

خوجىنىياز ھاجى قۇمۇلدا باش كوتەرگەندىن كېيىن، ئاشقى موڭغۇلىيەدىن قاسىم ئەپەندى (قازاق) قاتارلىق بىر نەچچە ئادەم كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىككىسى مۇشاۋىر (مەسلىھەتچى) بولدى.

ماجۇڭيىڭدىن قېلىپ قالغان ماشىمىڭ، تۇرسۇن، تومۇر دېگەن كىشىلەرنى تېپىپ 100 دىن ئارتۇق ئادەم توپلاپ تاققا چىقىپ خوجىنىيازھاجى بىلەن بىرلىشىپ، ئەسكەر تەربىيلەش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى ۋە ئەسكەرلەرگە ھەر خىل قوراللارنى ئىشلىتىشنى ئۆگەتتى.

پىچان، تۇرپاندىكى ئۇچقۇن

ماشىمىڭ، تۇرسۇن، تومۇر دېگەنلەر تۇرپاندا شەرت - شارائىت پىشىپ قالدى، بىز چىقىپ ياردەم قىلساق دەپ خوجىنىياز ھاجىغا پىكىر قىلغاندا، ھاجى ئۇلارنىڭ بۇ تەلىۋىگە قوشۇلمىدى. ئامما ئۇلار كېيىنكە كىرمەي ئارقا يول بىلەن پىچانغا چىقىپ، پىچاننىڭ تەگدىن تولسىنى ئىشغال قىلدى. بۇ چاغدا شۇن لۈيجاڭ نەچچە يۈز ئاتلىق ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى ۋە نەچچە يۈز ئاتلىق قالماق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ قۇمۇلغا كېتىۋاتقاندى. ماشىمىڭ قوشۇنلىرىنىڭ پىچانغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى ئۇر لويې دېگەن بىر كىشى شۇن لۈيجاڭنىڭ ئاراقىسىدىن قوغلاپ يېتىپ خەۋەر قىلغاندا، شۇن لۈيجاڭ دەرھال ئارقىغا قايتىپ پىچاندا قاتتىق سوقۇش قىلدى، نەتىجىدە ماشىمىڭ، تۇرسۇن، تومۇر دېگەنلەر مەغلۇپ بولۇپ لۈكچۈنگە چېكىندى. شۇن لۈيجاڭ پىچاندا چوڭ قەتلىئام ژۈرگۈزدى.

ئۇ چاغدا لۈكچۈندا خۇ يىگجاڭ قوماندانلىقىدا بىر باتالىئون ھوكۇمەت ئەسكىرى بار ئىدى. ماشىمىڭ لۈكچۈنگە بېرىپ ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا دەۋەت قىلدى. ئامما، خۇ يىگجاڭ تەسلىمنى قوبۇل قىلماي رەت قىلدى. ماشىمىڭ بۇ ئەھۋالدا دۇڭخاڭغا قايتىپ كېتىش قارارىغا كېلىپ، لۈكچۈندىن شەرققە قاراپ دىغايغا كېتىپتۇ (ژۇقۇرىقى ئەھۋاللارنى مەن مومىن ئاخۇننىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغانىدىم).

بۇ چاغدا تۇرپاندا مەھمۇت مۇھىتى، باي ئېزىز، پاشا خوجا (لۈكچۈن ۋاڭنىڭ ئوغلى)، ئابدۇراخمان (بۇ ئادەم قەشقەر ئاتۇشلۇق توكچى بولۇپ ئۇرۇمچى، فۇكاڭ، سانجى، جىمسار، كۈچۈڭ، تۇرپان ئارىلىقلىرىدىكى ئاخباراتلارنى بىزگە يەتكۈزۈپ تۇراتتى) قاتارلىق 13 ئادەم تەشكىلات قۇرۇپ «ئىسلام ئېچىش» شوئارى ئاستىدا تەشۋىقات ژۈرگۈزۈپ ھەر قايسى ناھىيەلەردىكى ئاممىنى قوزغاشقا كىرىشتۇق.

بىز يەنە مومىن ئاخۇننى قۇمۇلغا ئەۋەتىپ خوجىنىياز ھاجى بىلەن ئالاقە باغلىدۇق. شۇ كۈنلەردە تۇرپان ناھىيەلىك ھوكۇمەت ئىمىن بايىنى مەھمۇت مۇھىتى بىلەن بىرلىكتە لۈكچۈنگە بېرىپ تەشۋىق قىلىڭلار دەپ ئاستىنگە ئەۋەتكەندى. مەن ئۇ چاغدا ماشىمىڭنىڭ پىچانغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ ئېيتىپلىق قىياپىتىم بىلەن ئاتلىق ئاستانىگە بېرىپ مەھمۇت مۇھىتىنىڭ كۆرەسىگە كىرسەم، مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئوغلى ئابلىمىت مىلتىق ياغلاۋاتقانىكەن. مەن ئۇنىڭدىن ئاتاڭ قېنى؟ دەپ سوراپ تۇرۇۋشۇمغا مەھمۇت مۇھىتى كېلىپ قالدى. مەن ئۇ كىشىدىن ئەھۋال سورىسام، ئۇ كىشى ئەسلىدە ئىمىن باي بىلەن بىرلىكتە لۈكچۈنگە تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن كېتىۋاتقاندا، يولدا ئىبراھىم دورغا باشچىلىقىدا بىر توپ خەلق ئۇچراپ مېنى ئىنقىلاپقا رەھبەرلىك قىلىپ بەرگىن دەپ تەلەپ قىلدى، مەن ئۇلارغا ئېنىق جاۋاپ بەرمىدىم، ھازىر ئۇلار ماشىمىڭنى قايتۇرۇپ كېلىمىز دەپ قالدى. مەن ئىمىن باي بىلەن ئويگە قايتىپ كەلدىم دېدى.

بۇ كۈنى مەھمۇت باي ئائىلە شەجەرلىرى بىلەن ھېساۋات دەپتەرلىرىنى ماڭا ساقلاپ قويۇشقا تاپشۇردى، يەنە بىر دانە تاپانچا بەردى. مەن بۇ نەرسىلەرنى تۇرپانغا ئېلىپ كېلىپ يوشۇرغاندىن كېيىن ھەمدۇللا ئەلەم ئاخۇنۇمنىڭ ئويىگە سالامغا باردىم. ئاخۇنۇم مېنى كورۇپلا: «بۇگۈن ناھىيەلىك ھوكۇمەت سەن بىلەن ئىككىمىزنى ئاستانىگە بېرىپ خەلقنى باندىتلارغا قوشۇلماڭلار دەپ تەشۋىق قىلىڭلار دەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىككىمىز ئاستانىگە بارايلى» دېدى.

ئەتىسى بىز ئىككىمىز ئاستانىگە بېرىپ تۇختى ھاجى (مىللىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باشلىقى مەرھۇم ئەھمەت ۋاجىدىنىڭ ئاتىسى) ئويىگە چۈشتۇق. مەھمۇت مۇھىتىنىڭ ئاكىسى مەخسۇت باي (بۇ ئادەم شۇ چاغدىلا رۇسچە بىلىدىغان زىيالىي ئىدى) بىزنى كورۇپلا ۋىغلاپ تۇرۇپ: «ئىسلام دىنىمىزنىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن ھەممىمىز تۇرۇپ تاق كۈچ چىقىرايلى!» دېدى. ئاخۇنۇم باشلىق بىر قانچىمىز، ۋىغلىمىسىلا، ھەممىمىز ئىسلام ئۈچۈن ئىشلەشنى خالايمىز دېدۇق. ئاندىن ئۇ بىزگە: تۇرپان ئامبىلى شەھەرنى ساقلاش ئۈچۈن ھېسامدىن (زەپەر ھاجىنىڭ چوڭ ئوغلى)غا 70 تال مىلتىق بېرىپتۇ. بىز شەھەرگە ھۇجۇم قىلساق، شەھەر ئىچىدىن ھېسامدىن بىزگە ماسلىشىدۇ. مۇنداق بولغاندا تۇرپاننى ئاسانلا ئىشغال قىلالايمىز. شۇڭا مەن ھازىر باي ئېزىز، ئابدۇقادىر داموللا بىلەن تۇرپانغا ماڭىمەن. قالغان ئادەملەر ئەتە ئەتىگەن چوقۇم يېتىپ بېرىشى كېرەك. بىز شەھەر ئىچىدىن سىلەرگە ماسلىشىپ ئۇرۇش قىلساق، تۇرپان يېڭى شەھەرنى ئېلىۋالالايمىز، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ژۇقۇرىدا ئېيتىلغان ئۈچ كىشى يەنە تۇرپانغا ماڭدۇق.

ئەتىسى ئەتىگەندە قوزغىلاڭچىلار كېلىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلمىدى، بۇ نېمە ئۈچۈن؟ ھېچ قايسىمىز بىلمەيتتۇق. كېيىن مەن ئابدۇقادىر داموللام بىلەن ئاتلىنىپ بۇل يۇقىقا بارساق تاياق - توقماق كوتۇرگەن خەلقنىڭ ھۇجۇمغا تەييارلىنىۋاتقانلىقىنى كوردۇق، بىز ئۇلاردىن بۇگۈن ئەتىگەن نېمە ئۈچۈن شەھەرگە ھۇجۇم قىلمىدىڭلار؟ دەپ سورىساق ئۇلار: مۇسۇلباي ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كېلىپ، تۇرپاننى بېسىقتۇرۇش ئۈچۈن ئۇرۇمچىدىن نۇرغۇن ئەسكەر كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار تامامەن يېڭى قوراللار بىلەن قوراللانغان (بۇ قوراللارنى بۇرھان شەھىدى ئەنگلىيەدىن سېتىۋېلىپ كەلگەن)، ئالدى بىلەن شۇلارنى توسۇپ ۋىغىشتۇرىۋېتىڭلار دېگەن. شۇڭا بىز شەھەرگە ھۇجۇم قىلمىدۇق. بىز ئەندى كىنىدىككە مېڭىشقا تەييارلىق كورۇۋاتىمىز دېيىشتى.

قوزغىلاڭچىلار كىنىدىككە يېتىپ بارغاندا، ئۇرۇمچىدىن كېلىۋاتقانلار تېخى يېتىپ كەلمىگەندى. ئامما، كۈچۈڭدىن بىر باتالىيون ھوكۇمەت ئەسكىرى كېلىپ تۇرپان شاپتۇللۇققا ئورۇنلاشقانىكەن، ئابدۇقادىر داموللا بىلەن مەن ئىككىمىز شاپتۇللۇققا بارساق قاتتىق ئۇرۇش بولۇۋېتىپتۇ. ھەر ئىككى تەرەپ چىقىم تارتىپتۇ. ماشىمىڭنىڭ بىر بولۇك ئادىمى ئاستانىگە قېچىپ كەتكەنىكەن.

بىز مەھمۇت مۇھىتى، ماشىمىڭلار مەسلىھەتلىشىپ تۇرپان يېڭى شەھەرگە قايتىپ كېتىۋاتساق، يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا خەلقلەر كوز يېشى قىلىپ ئامىن دەپ نۇسرەت تىلەشتى، بىز شەھەرگە يېقىنلاپ بېرىپ 70 تال قورالنى ئېلىپ ئاندىن شەھەرگە ھۇجۇم قىلدۇق، چۈشكە قالمايلا شەھەرنى ئېگىلىدۇق.

تۇرپان ئۇرۇشى

ئۇرۇمچىدىن كەلگەن قوشۇن بىلەن كۈچۈڭدىن كەلگەن قوشۇن شۇ كۈنى بىرلىشىپ تۇرپان كونىشەھەرگە كىرىپ، ئەتىسى تاڭ يورۇغاندا يېڭى شەھەرنى مۇھاسىرە قىلدى. مەن، ھەمدۇللا ئاخۇنۇم، مەھمۇت باي ۋە ماشىمىڭلار مەسلىھەتلىشىپ قەتئىي قارشى تۇرماقچى بولدۇق. ئۇلسەك شېھىت، قالساق غازى دەپ شۇ كېچىسى مۇھاسىرىنى بۇزۇپ چىقماقچى بولۇپ، شەرقىي دەرۋازىدىن چىقىشىمىزغا ھېسامدىنغا ئۇق تەگدى، ئۇرۇمچىدىن كەلگەن چوڭ قوشۇن بىلەن ماداخەنزە قوشۇنلىرىغا قارشى بىر مەيدان قاتتىق ئۇرۇش قىلىۋاتقىنىمىزدا لەمجىن تەرەپتىن تاياق - توخماق كوتەرگەن نۇرغۇن ئادەم ياردەمگە كەلدى. ماداخەنزە بۇ ئەھۋالنى كورۇپ قاچماقچى بولدى. 50 ھارۋۇغا قورال - ياراقلىرىنى بېسىپ قېچىپ يارغولغا كەلگەندە قوزغىلاڭچى ئامما ئۇلارنى توسۇپ ئولجا ئالدى. ساندۇقلارغا قاچىلانغان ئوق - دورىلارنى چوڭ مەسچىتكە توپلىدۇق. بەزەن ساندۇقلاردا يۇملاق بىر نەرسىلەر قاچىلانغانىكەن. ئۇ نەرسىلەرنىڭ نېمىلىكىنى، قانداق ئىشلىتىدىغانلىقىنى ھېچ كىم بىلمەيتتى. مەن بىر نەچچە تىجارەتچىدىن بۇ نەرسىلەرنىڭ نېمىلىكىنى سورىسام، ئۇلار ماڭا، بۇ نەرسىلەرنىڭ قول بومبىسى ئىكەنلىكىنى، قالايمىقان ئىشلەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى ئېيتتى.

بىز دۈشمەننىڭ يېڭى شەھەرگە قىلغان مۇھاسىرىسىنى بۇزۇپ چىقىپ كونى شەھەرگە ھۇجۇم قىلدۇق. كونا شەھەردە ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى پىلىموت بىلەن بىزگە ھەدەپ ئوق ياغدۇراتتى. دەرۋازىغا يېقىنلاپ بارغىلى بولماتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟ بىردىنبىر چارە دەرۋازىغا ئوت قويۇش ئىدى. شۇ يەردىلا كىشىلەر ئوزلىرىنى مەلۇم قىلىپ كىرەسىن تۇڭلىرىنى كوتۇرۇپ، شەھەر دەرۋازىسىغا قاراپ ئېلگىرىلىدى. بىرى ئولسە، ئون ئادەم تەييار بولاتتى. پىلىموت ئوقى ئاستىدا كوپ ئادەم ئولگەنلىكىگە قارىماي، ئاخىرى دەرۋازىغا ئوت قويدۇق. ئوت يالقۇنلىرى ئاسمان پەلەككە كوتۇرۇلدى. بۇ چاغدا ماداخەنزە (شىڭ شىسەي چوچەكتىن يوتكەپ كەلگەن ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكىنىڭ پولكوۋنىكى) ئاق بايراق چىقىرىپ تەسلىم بولىدىغانلىقىنى بىلدۇردى. بىر ئازدىن كېيىن ماداخەنزە نەچچە ئادىمنى ئەگەشتۇرۇپ سېپىل ئىچىدىن چىقتى. بىز تەرەپمۇ نەچچە ۋەكىل ئەۋەتتۇق، ئۇلار ئوز ئارا سوزلەشتى. بىر مەسچىت ئىچىدە سوھبەت ئوتكۇزدى. سوھبەتتە: (1) ماداخەنزە قورال تاپشۇرۇش؛ (2) قوزغىلاڭچى ئامما تۇرپان كونا شەھەرگە كىرمەسلىك؛ (3) ھوكۇمەت ئەسكەرلىرى تۇرپان يېڭى شەھەردىكى ئىشلارغا ئارىلاشماسلىق توغرىسىدا كېلىشىم ھاسىل قىلىندى. نەتىجىدە ماداخەنزە قورال تاپشۇردى. بىزنىڭ تەجرىبىمىز بولمىغانلىقتىن، ئۇلار قانچىلىك تاپشۇرغان بولسا، بىز شۇنىڭغا قانائەت قىلدۇق. ئارىدىن ئون نەچچە كۈن ئوتكەندە، قوللىرىغا تاياق - توخماق كوتەرگەن ئون نەچچە ئادەم كونا شەھەرگە كىرىپ 6 - 7 جۇشقىنى تۇتۇۋېلىپ ئولتۇرۇپ قويۇپتۇ. بۇ توغرىدا ماداخۇنزە نارازىلىق بىلدۇردى. مەھمۇت باي توختامغا ئەمەل قىلىپ كونا شەھەرگە كىرىپ پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرغانلارنى باغلاتتۇرۇپ شەھەر ئايلاندۇرۇپ سازايى قىلغان بولدى.

بۇ چاغدا ئاستانە تەرەپتىن: پىچاندىكى ئاق ئورۇس ئەسكەرلىرى تۇرپانغا كېلىۋېتىپتۇ دەيدىغان خەۋەر كەلدى. مەھمۇت مۇھىتى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا تومۇر ھاجىغا بىر قانچە يۈز ئادەم بىلەن بېرىپ توسۇپ زەربە بېرىشكە بۇيرۇق قىلدى.

شۇ چاغدا ھاپىز ھاجى بىر پارچە خەت ئېلىپ كەلدى. خەتتە شۇن لۈيجاڭ توشقانبۇلاققا كەلگەندە قوزغىلاڭچى خەلق توسۇپ قويدى، ماشىنىسىنىڭ رادىئاتورى (سۇ قاچىسى) توكۇلۇپ قاپتۇ، ئون نەچچە ھارۋا ئەۋەتىپ ياردەم قىلىشىڭلارنى ئۈمىت قىلىمەن دېيىلگەن ئىكەن. شۇن لۈيجاڭ دېگەن جاللات ئاخىرى بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشۈپتۇ! دەپ شۇ ئانلا بىر دانە ماشىنا بىلەن 20 نەچچە ئادەم ئەۋەتىپ شۇن لۈيجاڭنى تۇتۇپ كەلدۇق. بىر كېچە تۈنى ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ مەدرىسىسىدە ساقلاپ ئەتىسى ئاممىغا تاپشۇرۇپ بېرىۋىدۇق، ئامما ئۇنى تۇتۇپ ئولتۇردى، بىز يەنە ۋۇداچىڭ دېگەن بىر كاتىپنىمۇ تۇتقاندۇق ئۇنىمۇ ئۇرۇپ ئولتۇرۇۋەتتى.

بۇ چاغلاردا ماشىمىڭ سىجاڭ، مەھمۇت مۇھىتى مۇئاۋىن سىجاڭ ئىدى (ئوزلىرى قويۇپ ئاتىۋالغان ئىسىم). بۇ ئىككى سىجاڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ پىچانغا ھۇجۇم قىلدى. مەن يەتتە نەپەر ئادەمنى ئەگەشتۇرۇپ ماشىمىڭ بىلەن بىرلىكتە پىچاندا ئۇرۇشقا قاتناشتىم. مەن نېمە ئۈچۈن ماشىمىڭ بىلەن بىللە بولىمەن؟ چۈنكى، مەھمۇت سىجاڭ ماشىمىڭغا گەنسۇغا قېچىپ كېتىپ قالارمىكىن دەپ بىر ئاز ئىشەنمەيتتى. شۇڭا ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرىگە نازارەت قىلىش ئۈچۈن مېنى قوشۇپ قويغانىدى. ماشىمىڭ قوشۇنلىرى پىچانغا بېرىپ شەرقىي يولغا (قۇمۇل يولىغا) ئورۇنلىشىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلدى. بۇ كۈنى لۈكچۈندىن تايىپ باشچىلىقىدا نەچچە يۈز ئادەم يار-

قەشقەردە

بىللە بولغان 12 ژىل

دەمگە كەلدى. شۇ كۈنى كېچىسى، مەھمۇت سىجاڭ چۈشكۈن قىلغان جايغا كېلىپ ئۇرۇش ئەھۋالىدىن دوكلاد بېرىپ قايتىپ كېتىش ئۈچۈن ئىشىكتىن چىقسام، كېچىدە ئۇرۇش ناھايىتى قاتتىق بولۇۋاتقانكەن. شۇڭا مەن قايتىپ كېتەلمەي بىر كېچە قونۇپ قالدىم. ئەتىسى سەھەردە ماشىمىڭ تۇرغان جايغا قايتىپ بارسام قۇمۇل يولى تەرەپتىن بىر ھارۋا كەلدى. ماشىمىڭ ھارۋىنى كورۈپلا ئويىدىن چىقىپ تاپانچا بىلەن ئۈچ ئاتنى ئېتىپ تاشلىدى. ھارۋىدىن ئۈچ ئادەم چۈشتى. ئۇنىڭ بىرى ناسىر بەگ (1949-ژىلدىن كېيىن ئۈرۈمچى شەھەرلىك ھوكۇمەتكە باشلىق بولغان) ئىككىنچىسى نۇر بەگ (خىدىگاڭ دەپمۇ ئاتاتتى. ئازاتلىقتىن بۇرۇن خوتەنگە ۋالىي بولغان). ئۈچىنچىسى مامۇت بەگ (ئۈرۈمچىلىك). بۇلار ھارۋىدىن چۈشۈپلا قېچىپ كەتتى. كېيىن بىلسەك بۇ ئۈچ ئادەمنى شېڭ شىسەي تەرجىمان قىلىپ قۇمۇل تەرەپكە ئېلىپ بارغانكەن.

ئۇرۇش قاتتىق داۋام قىلماقتا. شېڭ شىسەينىڭ قۇمۇلدىن قايتقان ئەسكەرلىرى تەرەپ - تەرەپتىن كېلىپ ئۇرۇشقا قاتناشتى. شۇ كۈنكى ئۇرۇشتا ئېتىلغان ئوق خۇددى مولدۇرۇدەك توكۇلۇپ تۇردى. شېڭ شىسەي قىسىملىرى بىر دانە تومۇر كوكگا (زىرھىلىق ئاۋتوموبىل)نى ئىشقا سېلىپ پىلىموت قويۇپ ئۇرغۇن ئادەمنى قىرىپ تاشلىدى ۋە يارىدار قىلدى. مېنىڭ يەتتە ئادىمىمدىن ئاران بىرى قالدى. ئابلا رەئىس ئەسىرگە چۈشۈپ كەتتى. تومۇر باشچىلىقىدىكى نەچچە يۈز ئادەم ئولۇپ تۈگىدى. تومۇرنىڭ ئورۇنباسارى تۇرسۇن ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلىۋاتقان يېرىدىن ئاتلىنىپ مېنىڭ يېنىمغا كېلىپ: دۈشمەن ئەسكەرلىرى كوپىيىپ كەتتى. قاچمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ، دېدى. مەن شۇئانلا ئابدۇقادىر داموللامنى ئېلىپ ماشىمىڭ تۇرغان يەرگە بارساق، بىرمۇ ئادەم يوق. ئۇلار ئالللىقاچان قېچىپ كەتكەن ئىكەن. بىزمۇ قېچىپ يول ئۈستىدە ماشىمىڭغا يېتىشىۋالدۇق. بۇ چاغدا تۇرپان تەرەپتىن بىر دانە ماشىنا كېلىۋىدى، ماشىمىڭ ئاتنى تاشلاپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ تۇرپانغا كەتتى. مەن ئون نەچچە ئادەم بىلەن لەمجىنگە كېلىپ مەھمۇت سىجاڭنى ساقلىدىم. بىر ئازدىن كېيىن سىجاڭ يېتىپ كەلدى. مېنى كورۈپلا: تۇرپانغا بېرىپ يارىدەمگە ئەسكەر باشلاپ كېلىڭلار، مەن قاراغوجا ئېغىزىدا شېڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرىنى توسۇپ تۇرىمەن دېدى. شۇڭا مەن ئابدۇقادىر داموللا بىلەن تۇرپانغا ماڭدۇق. بىز ئاستانىگە كەلگەندە مەخسۇت پاي بىزدىن مەھمۇت سىجاڭنى سورىدى. بىز سىجاڭنىڭ ئەھۋالىنى ئېيتىپ بەرگەندىن كېيىن ئاندىن خاتىرجەم بولدى. مەن تۇرپانغا كېلىپ ھەمدۇللا ئاخۇنۇم ۋە ماشىمىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ مەھمۇت سىجاڭغا يارىدەم بېرىش ئۈچۈن 200 ئادەم بىلەن ئاخۇن تۆەنجاڭنى ئەۋەتتۇق. پىلانىمىزدا ئاخۇن تۆەنجاڭ ئالدى بىلەن لەمجىنگە بېرىپ ئاندىن كەينىگە يېنىپ ئېغىزغا ھۇجۇم قىلماقچى. مەھمۇت سىجاڭ ۋە قۇربان سەئىدى باشچىلىقىدىكى قىسىملار ئېغىزنى توسۇپ شېڭ شىسەي قوشۇنلىرى بىلەن ئۈچ كۈن ئۇرۇشتى. ئاخۇن تۆەنجاڭ يېتىپ كەلگۈچە، ئورۇس ئەسكەرلىرى تاغدىن ئوتۇپ بىزگە ھۇجۇم قىلغاندى. ئۇلار پىلىموت قويۇپ ئون نەچچە ئادىمىمىزنى نابۇت قىلدى. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا مەھمۇت سىجاڭ بىلەن قۇربان سەئىدى قىسىملىرى چېكىنىپ توشقان بۇلاققا كېلىۋالدى. مەھمۇت سىجاڭ بىر نەچچە يېقىن ئادەملىرى بىلەن ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ ئويىگە كېلىپ، دۈشمەنلەرنىڭ پەيلى بۇزۇق خورىكى ئۈستۈن، شۇڭا توخسۇن ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە كېتىمەن، - دېدى.

جەنۇبىي شىنجاڭغا ژۈرۈش قىلىش

شۇ كۈنى كەچتە ماشىمىڭ مېنى چاقىرتىپ، ئون نەچچە ئادەم ئېلىپ بېرىپ قۇمۇل يولىدىكى بىر كورۈكنىڭ ئالدى تەرىپىگە لەخمە كولاپ ئۈستىگە شۇيۇر تاشلاپ، دۈشمەننىڭ تومۇر كوككىسى ئوتەلمەيدىغان قىلىپ قويۇڭلار، دەپ بۇيرۇدى. مەن ئون نەچچە ئادەم ئېلىپ بېرىپ، يەر توڭ بولغانلىقتىن لەخمە كولالمىدۇق. ئامالسىز قايتىپ كەلدىم، ئەتىسى ئابدۇقادىر داموللام مېنى ھەمدۇللا ئەلەمنىڭ ئويىگە بېرىپ كېلىڭ دېدى. مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئاپامنى ۋە خوتۇن - بالىلىرىمنى پاقا بۇلاق تەرەپكە ماڭدۇرۇۋېتىپ، ئاندىن ئويىدىكى مىلتىقنى ئېلىپ ھەمدۇللا ئاخۇنۇمنىڭ ئويىگە باردىم.

شۇ كۈنى شېڭشىسەي ئايروپىلان ئەۋەتىپ تۇرپان يېڭىشەھەرنى بومباردىمان قىلدى. شۇڭا، ھەمدۇللا ئاخۇنۇم بىلەن بىرلىكتە پاقا بۇلاق تەرەپكە قاچتۇق. پاقا بۇلاقتا بىر كىراكەشنى تېپىپ ئاپام بىلەن ئايالىمنى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە ئاپىرىپ قويۇشقا كىرا قىلىۋېتىپ ئوزەم توخسۇنغا باردىم. مەن تاھىر بەگ، پالتاخۇن دېگەنلەر بىلەن توخسۇنغا بارغىنىمىزدا ماشىمىڭ قېچىپ كومۇشكە يېتىپ بارغانكەن. توخسۇنلۇق توختى تۆەنجاڭ بولسا ئوز ئادەملىرى بىلەن توخسۇن خودۇڭ رايونىنىڭ قارا بۇلاق دېگەن يېرىدە شېڭ شىسەي ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقانكەن. بىز ماشىمىڭ، مەھمۇت شىجاڭنىڭ ئادەملىرى جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە ئوتۇپ كەتتۇق. يول ئۈستىدە كېتىۋېتىپ بۇ ئۇرۇشتا توختى تۆەنجاڭ مەغلۇپ بولغانلىقىنى، شېڭ شىسەينىڭ قولىغا تىرىك چۈشۈپ ئولتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىدۇق.

بىز قارا شەھەرگە بېرىپ ماجۇڭيىڭنى قايتا تەكلىپ قىلىش پىلانىنى مۇزاكىرە قىلىپ مەۋسۇلباي (مەھمۇت سىجاڭنىڭ ئاكىسى) بىلەن ۋاڭ نىيازنى (خۇيزۇ) كورلا ئارقىلىق دۇڭخاڭغا ئەۋەتتۇق. جەنۇبىي شىنجاڭ تەرەپكە تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن مەن بىلەن يۇنۇس بەگ، كىچىك ئاخۇن ئۈچىمىزنى كۇچارغا ئەۋەتتى. بىز ئۈچىمىز بۈگۈرگە يېتىپ بارغاندا، كۇچاردا تومۇر ئېلى ۋە ھادى ئەلەم (شايارلىق) ئادەملەر باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچى ئامما كۇچارغا ھۇجۇم قىلىپ مۇھاسىرە قىلغانلىقىنى ئاڭلىدۇق. كۇچاردا ئەسلىدە چوكىراق دورا سكلادى بار ئىدى. ئامما شەھەرگە ھۇجۇم قىلغاندا، كۇچاردىكى ھەربىي مەمۇرىي ئەمەلدارلار دورىخانا ئوكمىزىسىگە چىقىپ بىر ئادەمگە ئوق ئېتىشنى بۇيرۇپ دورىنى پارتلىتىدۇ. گۈلدۈرلىگەن دورا ئاۋازى يەرجاھاننى تىترىتىدۇ. پۈتۈن شەھەرنى ئىس - تۇمان قاپلايدۇ. بىز بۇ ئەھۋالنى بۈگۈردە تۇرۇپ ئاڭلىدۇق. بىز كۇچارغا يېتىپ بارساق، تومۇر تۆەنجاڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئاقسۇغا كەتكەنىكەن. بىز كۇچار، شايار، توقسۇن قاتارلىق جايلاردا تەشۋىق قىلىپ، ۋەزىپىمىز ئاخىرلاشقاندا قارا شەھەرگە قايتىپ كېتەيلى دەپ تۇرساق كۇچارلىق ئىسلامباي، ھېلىم ھاجى دېگەنلەر بىزنى توسۇپ ئاقسۇدىن كەلگەن خەۋەردە تومۇر تۆەنجاڭ بىلەن مالۇيجاڭنىڭ ئارىسى بىر ئاز بۇزۇلۇپ قاپتۇ. سىلەر بېرىپ ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ تۈزەپ قويۇڭلار دېدى. شۇ سەۋەپتىن بىز قاراشەھەرگە قايتماستىن ئاقسۇغا بارماقچى بولدۇق. بىز ئاقسۇ كونىشەھەرگە يېتىپ بېرىپ تومۇر تۆەنجاڭ بىلەن كورۈشتۇق. ئۇ كىشى بىزگە مۇنداق دېدى: مالۇيجاڭ كومۇشتە دەن ئاچىدىغان دەنجا، ئوزىنى ئوزى لۇيجاڭ دەپ ئاتىۋېلىپ ئادەم ياراتمايدىغان بولۇۋالدى. ئۇنىڭ يى دارىن، ئېر دارىن، سەن دارىن دەپ ئۈچ ئىنىسى بار. ئۇرۇش دېسە ژىراق قاچىدۇ، ئولجا ئېلىشقا كەلگەندە ھەممىدىن جىق ئالىدۇ. ئۇنىڭ بۇ كېسىلىنى تۈزەتمىسەم بولمايدۇ، دېدى. بىز بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يۇنۇس بەگ، كىچىك ئاخۇن ئۈچىمىز ئاسۇقتا (يېڭىشەھەرگە) چىقىپ مالۇيجاڭ بىلەن كورۈشتۇق. ئۇرغۇن ياخشى گەپلەرنى قىلىپ ئىككىسىنى ياخشىلاشتۇرۇپ قويدۇق. بىز تومۇر ئېلىنى ئاسۇقتا باشلاپ چىقىپ، مالۇيجاڭ بېسىۋالغان قورال - ياراق، ئوق - دورىلاردىن بىر قىسمىنى ئېلىپ بەردۇق. تومۇر ئېلى قورال ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ئۇرۇشقا قوماندانلىق قىلدى. مارالبېشى تومشۇقتا قەشقەردىن كەلگەن مادوتەي ئەسكەرلىرى بىلەن 40 نەچچە كۈن سوقۇش قىلدى. تومۇر ئېلى بىلەن ما لۇيجاڭ ئىككىسى مېنى ئارقا سەپ تەمىنات خىزمىتىنى ئىشلەشكە تەيىنلىدى. شۇڭا مەن ئاقسۇدا ھەربىي كىيىم ۋە ئېگەر توقۇم ياسىتىش بىلەن بولدۇم. يۇنۇس بەگ بىلەن كىچىك ئاخۇن ئىككىسى قاغشال يولى بىلەن قەشقەرگە كەتتى.

مەن قارا شەھەردىكى ماشىمىڭغا بىر پارچە خەت يازدىم. مەزمۇنى ما لۇيجاڭ تومۇر ئېلىنى كوزگە ئىلماي نەتىجىدە ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا نارازىلىق پەيدا بولۇپتۇ. بۇنداق بولۇشى ئىشلىرىمىز ئۈچۈن پايدىسىز. شۇڭا، ئىچكى ئولكىدىن چىققان خۇيزۇلاردىن ئەۋەتىپ ما لۇيجاڭغا بىر ئاز بېسىم ئىشلەتكەن بولسىڭىز ياخشى بولاتتى دېگەندىن ئىبارەت. مېنىڭ خېتىمگە ئاسان ماجەنجاڭ ئىسىملىك ياشىراق بىرىنى بىر قىسىم ئادەم بىلەن ئەۋەتتى، ئۇ كىشى مارالبېشىغا يېتىپ كېلىپلا ئۇرۇشقا قاتناشتى. ما جەنچاڭ ئاقسۇغا كەلگەندە، مەن ئاقسۇ كونىشەھەر ھاكىمى ئايۇپ بىلەن بىللە بېرىپ كورۈشتۈم. ماجەنساڭمۇ مېنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات خىزمىتى ئىشلەۋاتقانلىقىمغا قوشۇلدى.

مارالبېشى تومشۇقىدا 40 نەچچە كۈن جەڭ قىلغان تومۇر ئېلى غەلىبە قىلدى. ياڭ چىمىن ئۇرۇشتا يارىدار بولۇپ، قەشقەرگە قاراپ قاچتى. مەن ئاقسۇدىن قەشقەرگە يېتىپ بارغاندا تومۇر ئېلى سىلىڭ بولۇپ قەشقەر كونىشەھەرگە جايلاشقانىكەن. يۇنۇس بەگ قەشقەرگە ۋالىي بولۇپتۇ. يەنە بىر ماناسلىق خۇيزۇ ئورۇنباسار ۋالىي بولۇپتۇ. كىچىك ئاخۇن تۆەنجاڭ (پولكوۋنىك) بولۇپتۇ. مازىخۇي (ماجەنچاڭ) قەشقەر يېڭىشەھەرگە جايلاشقانىكەن. مەن بېرىپ كورۈشكەندە ئۇ، ماڭا تومۇر ئېلى سىلىڭ بولغاندىن بۇيان، مەن بىلەن با مەسلىھەت ئىش قىلمايدىغان بولۇپ قالدى، دەپ نارازىلىق سوزلەرنى قىلدى.

مېنىڭ بىلىشىمچە، ئەينى چاغلاردا قەشقەردە تورت خىل كۈچ بار ئىدى: (1) تومۇر سىلىڭ باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ؛ (2) ماجەنچاڭ باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ؛ (3) ئوسمان سىجاڭ باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ؛ (4) ئوزبېك سېيتۇالدىجان باشچىلىقىدىكى ھەربىي كۈچ.

قەشقەر ئىنتايىن مۇرەككەپ ئىدى. قەشقەرلىك ئابدۇكېرىمخان، مەخسۇم ئابدۇرەھىم بايۋەچچى دېگەنلەر ھوكۇمەت خىزمىتىگە ئارىلىشىۋالغانىكەن. مەن قەشقەرگە بارغان ھامان مېنى يەكەنگە بۇيرۇدى. يەكەندە تومۇر سىلىڭنىڭ قول ئاستىدىكىلەردىن ھاپىز لۇيجاڭ بار ئىدى. شامەنسۇرمۇ شۇ يەردە ئىكەن. ئۇ چاغدا يەكەنگە ھامىتخان خوجا دېگەن كىشى شەنجاڭ ئىدى.

شامەنسۇر دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ بۇ قانداق ئادەمدۇ دەپ ھەيران بولدۇم. مەن يەكەنگە بارسام شامەنسۇر دېگەن كىشى كېلىپ مەن بىلەن قۇچاقلىشىپ كورۈشتى. ئاندىن ئۇنىڭ كونا ئاغىنەم ئىكەنلىكىنى تونۇدۇم. ئۇ ئەسلىدە ئابدۇللا ئىسىملىك دورىگەر بولۇپ تۇرپاندا بىللە تىبابەتچىلىك قىلغانىدۇق. شۇنىڭ بىلەن مەن خاتىرجەم يەكەندە تۇرۇپ قالدىم. ئارىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئوتكەندە شامەنسۇر، ساۋۇت داموللا قاتارلىقلار خوتەن قىسىملىرىنى باشلاپ قەشقەرگە تومۇر سىجاڭنى زىيارەت قىلغىلى كەتتى. ئۇلار ئاساسەن تومۇر سىجاڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇش ئۈچۈن بارغاندى. بۇ مەسىلىدە تومۇر سىجاڭ بىلەن پىكىردە بىرلىككە كېلەلمەي «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قۇرالمىدىلا ئەمەس، ئەكسىچە توقۇنۇش پەيدا بولۇپ، تومۇر سىجاڭ خوتەن قىسىملىرىنى قورالسىزلاندۇرۇۋەتتى.

شۇنىڭدىن باشلاپ خوتەنلىكلەر تومۇر سىجاڭغا ئىناۋەت قىلمىدى. ئوتتۇرىدىكى مۇناسىۋەت كۈندىن - كۈنگە يامانلاشتى. تومۇر سىجاڭ، سېيتۇالدىجان پولكى بىلەن ھاپىز لۇيجاڭغا خوتەنگە ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشەردى. شۇ ۋاقىتتا تومۇر سىجاڭنىڭ بىر قىسىم ئەسكەرلىرى ئابدۇقادىر مۇختەرنىڭ باشچىلىقىدا تومۇر شىجاڭنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئەكىلىش ئۈچۈن كۇچارغا كەتكەندى. قەشقەر كونىشەھەردە ھامۇتخان لۇيجاڭنىڭ بىر لۇي ئەسكىرىلا قالغاندى. شۇنداق ۋاقىتتا ئوسمان سىجاڭ يۈز ئورۇپ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ تاققا چىقىپ كەتتى. تومۇر سىجاڭ ھامۇتخان لۇيجاڭغا ئوسمان سىجاڭنى قوغلاشقا بۇيرۇق قىلىدۇ. قىرغىزلار ئالللىقاچان تاغ ئىچىگە كىرىپ كەتكەندى. ئەتىسى تومۇر سىجاڭ كىچىك ماشىنىغا ئولتۇرۇپ لەنگەرگە چىقىپ ئۇرۇش ئەھۋالىنى كوزدىن كەچۈرۈپ قەشقەر كونىشەھەرگە قايتىپ كېلىۋاتقاندا، يول ئۈستىدە ماجەنچاڭ ئەۋەتكەن كاڭ مازا باشچىلىقىدىكى بىر تۆەن ئەسكەرگە ئۇچرايدۇ. تومۇر سىجاڭ ماشىنىدىن چۈشۈپ مەزكۇر تۆەننىڭ تۆەنجاڭىنى ۋاقتىدا كەلمىدىڭلار دەپ ئەيىپلەيدۇ. تۇڭگان ئەسكەرلىرى شۇ يەردە ئوق چىقىرىپ تومۇر سىجاڭ ۋە باشقا مەرەملىرىنى ئېتىپ ئولتۇرىدۇ ھەمدە تومۇر سىجاڭنىڭ كاللىسىنى كېسىپ شەھەر دەرۋازىسىغا ئېسىپ قويىدۇ (كاڭ مازا قارا شەھەرلىك خۇيزۇ بولۇپ كېيىن لۇيجاڭ بولغان). مەن يەكەندە تۇرۇپ بۇ خەۋەرنى ئاڭلىدىم. ئەسلىدە خوتەنگە ھۇجۇم قىلماقچى بولغان ھاپىز لۇيجاڭ ۋە سېيتۇالدىخان قىسىملىرى كەينىگە قايتىپ قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى. تومۇر سىجاڭنىڭ قارمىقىدىكى قوشۇنلار كورۈنۈشتە قىساس ئالماقچى بولۇپ سوقۇش قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇلار ھەر قايسىسى ئوز كۈچىنى ساقلاپ قالاتتى. شۇڭا، ھەقىقىي يوسۇندا ئۇرۇشقا قاتناشمىدى.

بۇ چاغدا خوجىنىياز ھاجى، مەھمۇت سىجاڭلار ئاقسۇغا كەلگەندى. تومۇر سىجاڭنىڭ قوشۇنلىرى قەشقەردىكى ماجەنچاڭ قوشۇنلىرى بىلەن سوقۇشۇۋاتاتتى. بولۇپمۇ سېيتۇالدىخاننىڭ ئوزبېك پولكى ئىنتايىن قاتتىق جەڭ قىلدى. قەشقەر كونىشەھەرنى بىر قانچە قېتىم ئىشغال قىلدى. دەل شۇ ۋاقىتتا ساۋۇت داموللا باشچىلىقىدا «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» رەسمىي قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىندى. ئاقسۇدىكى خوجىنىياز ھاجى مۇھەممۇت سىجاڭ قوشۇنلىرىمۇ قەشقەرگە كېلىپ ماجەنچاڭغا قارشى ئۇرۇشقا قاتناشتى.

خوجىنىياز ھاجى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»گە رەئىس جۇمھۇرلۇققا تەيىنلەندى. ساۋۇت داموللا باش ۋەزىر (زۇڭلى) بولدى. مەھمۇت سىجاڭنىمۇ دولەت مۇداپىە مىنىسىرى دەپ تەيىنلىدى. خوجىنىياز ھاجى قوشۇنلىرى قەشقەر يېڭىشەھەرگە راسا ھۇجۇم قىلىۋاتقاندا قۇربان ھېيت كېلىپ قالدى. ھاجى ئەسكەرلىرىنى قايتىپ كېلىپ ھېيت ناماز ئوقۇشقا بۇيرۇق قىلدى. بۇيرۇققا بىنائەن ھەممە ئەسكەر سەپنى بوشىتىپ قايتىپ كەلدى. بۇ پۇرسەتتە ماجەنساڭ قوشۇنلىرى ئىلگىرى قولىدىن كەتكۈزۈپ قويغان سەپلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ يېڭىشەھەرنى مۇستەھكەملىۋالدى.

بۇ چاغدا مافۇيۈەن قوشۇنلىرى ئاقسۇدىن قەشقەرگە كەلدى. ئىمىر ساھىپ باشچىلىقىدىكى خوتەن ئەسكەرلىرى مارالبېشى، پەيزىۋاتلاردا توسۇپ زەربە بەردى. نەتىجىدە خوتەن ئەسكەرلىرى مەغلۇپ بولۇپ مارالبېشى، پەيزىۋاتلارنى تاشلاپ چىقتى. مافۇيۈەن قوشۇنلىرى ئىلگىرىلەپ كېلىپ قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى. خوجىنىياز ھاجى ئاتۇشنىڭ ئاغۇ تاغلىرىغا چېكىندى. تۇڭگان قوشۇنلىرى ئاتۇشقىچە قوغلىشىپ كېلىپ قاتتىق سوقۇشلار بولدى. ئەسكەرلەر تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كېتىپ ھاجىنىڭ يېنىدا ئاران ئون نەچچىلا ئادەم قالغاندا تۇڭگان ئەسكەرلىرى ھاجىنى قوغلاپ بىر ئېقىنغا قاپاپ كېلىدۇ. ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ئىدى. شۇ چاغدا ھاجى ئاتتىن چۈشۈپ ئوز قولى بىلەن دۈشمەننىڭ ئۇرغۇن ئادىمىنى ئېتىپ ئولتۈرۈپ خەتەردىن قۇتۇلدى. تۇڭگانلار كەتكەندىن كېيىن خوجىنىياز ھاجى ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئەركەشتامغا بېرىپ نەق بىر ئاي تۇردى. بۇ يەرگە كېڭەش ئىتتىپاقىدىن بىر مۇنچە ئادەملەر كېلىپ ساۋۇت داموللىنىڭ ئاتالمىش «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» قۇرغانلىقىغا نارازىلىق بىلدۈردى ھەمدە خوجىنىياز ھاجىنى رەئىس جۇمھۇر بولماسلىقىڭىز لازىم ئىدى دەپ ئەيىپلىدى. بۇ مەسىلىدە خوجىنىياز ھاجى خېلىلا «خىجالەت» بولدى. ئەڭ ئاخىرىدا كېڭەشلىكلەر ساۋۇت داموللىنى قولغا ئېلىش تەكلىۋىنى قويدى ھەمدە ئۇرغۇن سوغا تەقدىم قىلىپ شەرەپلىك ئۇزۇتۇپ بەردى.

«شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»نىڭ دولەت بايرىقى مەسىلىسىدە بىر قانچە كۈن مۇنازىرىلىشىپ بىر قىسىم كىشىلەر مۇستەقىل بولۇش، بايراققا ئاي يۇلتۇز بەلگۈسى ئورنىتىشنى تەشەببۇس قىلدى. يۇنۇس بەگ پىكىر قىلىپ بىز ھەر قانداق ئەھۋال ئاستىدا بىر مەركەزگە تايىنىشىمىز كېرەك. ئۇنداق قىلمىساق چەت ئەل جاھانگىرلىرى بوزەك تاپىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن دولەت بايرىقىمىزغا ئاي، يۇلتۇز ئورناتقاندىن تاشقىرى ژۇقۇرىقى بۇرجىسىغا «كوك ئاسمان، ئاق كۈن» بەلگۈسى (گومىنداڭ دولەت بايرىقىنىڭ بەلگىسى - ت) ئورنىتىشىمىز لازىم دېگەن تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويدى. كوپچىلىك بۇ پىكىرنى ماقۇل كورۈپ ئاتالمىش «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» بايرىقىغا ئاي-يۇلتۇز ئورنىتىپ، دەستىنىڭ ئۇچىغا يېقىن بۇرجىسىغا «ئاق كۈن بەلگۈسى» ئورناتماقچى بولدى.

خوجىنىياز ھاجى ئەركەشتامدىن يەركەنگە كېلىپ ساۋۇت داموللا، زەرىپ قارى ھاجى، سۇلتانجان قاتارلىق ئۈچ كىشىنى قولغا ئېلىش توغرىسىدا مەھمۇت سىجاڭغا بۇيرۇق چۈشەردى. مەھمۇت سىجاڭ غوپۇر تۆەنجاڭغا بۇيرۇق بېرىپ قولغا ئالدى. سۇلتانجان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى»نىڭ باش كاتىۋى بولۇپ پۈتۈن ئىش شۇ كىشىنىڭ قولىدىن ئوتەتتى. سۇلتانجان ئەسلىدە كېڭەش يېرىدىن قېچىپ ئوتكەن ئۇنسۇر ئىدى. كېيىن ئۇ تۈرمىدىن قېچىپ چەت ئەلگە ئوتۈپ ئەرەب دولەتلىرىدە سەرگەردان بولۇپ ژۈردى (سۇلتانجان ئەسلىدە تۈركىيە پۇخراسى ئىدى. تۈركىيە ئۇنى كېڭەش شپىونى دەپ گۇمانلىنىپ تۈركىيەگە كىرگۈزمىگەن).

باي ئېنىز.

(ئاخىرى بار).

بۇيۇك نامايەندىلەر

(داۋامى، بېشى ئۇتكەن ساندا).

زوھرىددىن بابۇرنىڭ ئېنىق يېزىشىغا ئاساسلانغاندا: «ناۋائىي ئۇز ئەسەرلىرىنى ئەنجان تىلى بىلەن يازغان، ئەنجان«تىلى تۈركدۇر، ئېلىنىڭ لەفزى قەلەم بىلەن راستدۇر. ئانىڭ ئۈچۈنكىم، ئەلشىرنىڭ مۇسەننىفاتى باۋۇركىم ھىرىدە نەشئۇنەما تاپىپدۇر... ئەنجاننىڭ شەرقىي «كاشغەر» ئەنجان تىلى بىلەن «كاشغەر تىلى» تۈركىي تىلىنىڭ شەرقىي تۈپىي (تىلشۇناسلىقتا تۈرلۇلوگلار ئادەتلەنگەن نام بويىچە ئۇيغۇر-قارلۇق تۈپىي) خاقانىيە تىلىنىڭ ئېملداش شېۋىلىرىدۇر...

دېمەك، «ئۇيغۇر نەسىللىك» نىزامىددىن ئەلشىر 15 ـ ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى ئاساسىي بولغان«تۈركىي تىل»سەنئەتكارىدۇر...» (ئۇيغۇرشۇناس ئالىم ئىمىن تۇرسۇن «ناۋائىي ھەققىدە» كىتاۋى 23 ـ بەت).

ناۋائىي شېئىرلىرى بولۇپمۇ تونۇلغان ئۇستاز لۇتفىيگە ياققان «ئارەزىن ياپقاچ» سوزلىرى بىلەن باشلىنىدىغان تەسىرى كۈچلۈك ۋە ئوخشىتىشتا باي غەزەلى ئىدى. ئۇنىڭ مەتلەئى مانا بۇدور:

ئارەزىن ياپقاچ كوزۈمدىن ساچىلۇر ھەر لەھزە ياش،
بويلەكىم پەيدا بولۇر يۇلدۇز نىھان بولغان قۇياش...

يەنى، ئوخشىتىشقا باي بۇ گوزەل شېئىردا ناۋائىي مەشۇقىسى ئۇزىنى ياپقاندىن كېيىن ئاشىقنىڭ ئۇزلىرىدىن توكۈلگەن ھەر لەھزە ياشنىڭ قۇياش پاتقاندىن كېيىن پەيدا بولغان يولتۇزلارغا ئوخشىتىشى پەۋقۇلئاددە تاپقۇرلۇق ئىدى.

بۇ ئوتلۇق غەزەلنى ئاڭلىغان مەۋلانا لۇتفىي ھەيرەت دېڭىزىغا چوكۇپ شۇنداق دېدى: «ۋەللاھ! ئەگەر مۇيەسسەر بولسا ئىدى، ئۇزۇمنىڭ ئون، ئون ئىككى مىڭ فارسىي ۋە تۈركىي بەيىتمنى شۇ غەزەلگە تېگىشەر ئىدىم ۋە بۇ ئىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى چوڭ مۇۋاپپەقىيەت ھېساپلار ئىدىم» (ئىمىن تۇرسۇن، «ناۋائىي ھەققىدە» كىتاۋى 28 ـ بەت).

ناۋائىي ئۇز ئۇمرىنىڭ ئىككىنچى دەۋرىنى، ژىگىتلىك ۋاقىت چەشمەسارىنىڭ ھاياتبەخشلىگىنىڭ باشلىنىشى، دەپ ھېساپلايدۇ، ئۇمۇر ژىلدىسىدا ژىگىتلىك ئۇنىڭغا كاتتا چەشمە بۇلاقلارغا باي جاي بولۇپ كورىلىدۇ. ئۇ بۇلاقلار كىشىلەرگە، ئۇمۇمەن، جانىۋارغا تىرىكلىك بەخش ئەتكۈچى دېيدىكەن. شائىر ئۇزىنىڭ مېۋىلىك ئىجادىي ۋە ئەمەلىي پائالىيىتىنىڭ دەسلەپكى قەدەملىرى باشلىنىشىغا تەخلىت قىلىدۇ.

سەمەرقەنت ئۇ زاماندا مەدەنىيەت مەركەزلەردىن بىرى ئىدى. ئۇنىدا كوپ ئۇلىما، ئەدىپلەر ژىغىلغان: مىرزا ھاجى سوغدىي، مەۋلانا ياھيا سىبەك، مەۋلانا سەيفى، سەيىق قۇتب سەمەرقەنتدى... ۋە باشقىلار. بۇ شەھەرگە پەرغانە، تاشكەنت، بۇخارا، ھىراتلاردىن كېلىپ ئوقۇتتى. ناۋائىي بولسا فەزلۇللاھ ئەبۇلەيس ۋە ئۇلايى شاشى مۇدەرىسلىك قىلغان مەدرىسىدە ئەدەبىيات نەزەرىيەسىگە دائىر مۇھاكىمىلەرگە، شېئىرىيەت توغرىسىدىكى مۇنازىرىلەرگە، ھەر خىل ئىلمىي سوھبەتلەرگە قىزغىن قاتناشقان. جۇملىدىن ئاتائىي، سەككاكىي، ھەقىنى، مۇقىمىي قاتارلىق مەشھۇر شائىرلارنىڭ بەدىئىي مىراسلىرىنى ئۇگەنگەن، رەسمىي دەرىسلەردىن تاشقىرى، پائالىيەتلەر ئۇنىڭ ئىجادىي يۇكسىلىشىدە مۇھىم رول ئوينىغان. ناۋائىي مەيلى ھىرات، مەشھەد ۋە سەمەرقەنتتە بولسۇن تۈرلۈك ئىلىم ھۇنەر ئۇگىنىشنى ئۇزىنىڭ كۈنلۈك ھاياتىدا زورۇرىيەت دەپ بىلگەن. تىلشۇناسلىق، فىقھشۇناسلىق، ئىلمىي ئارۇز ۋە شېئىرىيەت ئىلمى، ئاسترونومىيە، خەتتاتلىق، سەرىپ ـ نەھۋىي، مۇزىكاشۇناسلىق جەھەتلەردىمۇ چوڭقۇر ۋە كەڭ بىلىم ھاسىل قىلغان. ئۇ سەمەرقەنتتە 12 ژىل ياشايدىكەن. 1469 ـ ژىل بېشىدا ھۇسەيىن بايقارا ھىرات تەختىنى ئېگەللىگەندىن كېيىن ئەخمەت ھاجىبەككە ناۋائىينى ھىراتقا يولغا سېلىپ قويۇشنى ئۇتۇنگەن (ئى. تۇرسۇن «ناۋائىي ھەققىدە» 35 ـ 36 ـ بەتلەر).

بۇ جايدا شۇنى قوشۇمچە قىلىش ئورۇنلۇقكى، 9 ـ 12 ـ ئەسىرلەردە گەنجۇ (سىجو) ئۇيغۇرلىرى، قاراخانىيلار خاقانىيە ئۇيغۇرلىرى، غۇجۇ ـ ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى دەپ ئۈچ بولەككە بولۇنگەندىن تاشقىرى جايلاردا تارقاق ياشىغان ئۇيغۇرلار ۋە كوكارد (پامىر ئېتىكىدە) ئۇيغۇرلار قاراخانىيلارنىڭ ئاساسىي ئائىلىسى ئىدى. ئۇلىنىڭ زېمىنى ئۇ چاغدا شەرىقتە كۇچانىڭ ياقا رايونىدىن غەرىپتە قاراقۇرۇم ئېغىزىغىچە ئىدى. 13 ـ ئەسىردە چىن سۇلالىسى ۋەكىللىرىدىن غەرىپ ۋە غەربىي ـ شىمالغا ئەلچى بولۇپ بارغان سوكچۇگدىيەنىنىڭ «ئەلچىلىك خاتىرىسى»دە مۇنداق يېزىلغان: «ئالتۇن خانلىقىنىڭ شىڭدىڭ زامانىسىدا بىز ئەلچى بولۇپ، سىلادى 1220 ـ ژىلى 12 ـ ئايدا شىمالىي چېگارىدىن چىقىپ غەربىي ـ شىمالغا ماڭدۇق... غەربىي شىيا تاڭغۇتلىرىدىن ئوتۇپ، 7 ـ 8 مىڭ چاقىرىم ژۈردۇق. يول بويى يۈزلىگەن شەھەرلەر بار ئىكەن، ناملىرى خەنسۇچە ئەمەس». ئۇيغۇر ئېلىنىڭ ئېلبالىق شەھىرىگە كەلدۇق، ئۇ شەھەر ئۇيغۇر پادىشاسىنىڭ پايتەختى ئىكەن. ئۇلارنىڭ غەربىي چېگارىسى ناھايىتى كەڭرى ئىكەن، چېتى مەلۇم ئەمەس... چوڭ تاغدىن بىرقانچە دەريالار شەرىققە، بىر قانچە دەريالار غەرىپكە قاراپ ئاقىدىكەن، غەرىپتە يەنە موسۇلمان ئۇيغۇرلىرى، ھىندۇ ئۇيغۇرلىرى ياركەن، ھىرى (ھىرات) ئۇيغۇرلىرى بار ئىكەن...»، دەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا «ئۇيغۇرلار ھەققىدە تەتقىقاتچى» دېگەن ئەسىردە تارىخچى لىۋ ۋىتاڭ ۋە لى زىچاڭ ئۇستازى چۇچوجى بىلەن 1220 ـ 1224 ـ ژىللىرى ئوتتۇرا ئاسىياگە سەپەر قىلىپ يازغان ساياھاتنامىسىدا بىز سايىرامغا (ھازىرقى چىمكەنت) كەلدۇق، پادىشاسى ياشانغان ئۇيغۇر ئىكەن. ئاندىن يەنە بىر شەھەر «تاش»كە كەلدۇق. ئۇنىڭ پادىشاسىمۇ ئۇيغۇركەن. 10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى كەش (شەھەرسەبزە) گە كەلدۇق. قاغاننىڭ ئەمرى بىلەن مىڭ نەپەر ئۇيغۇر ـ موڭغۇل ئەسكەرلىرى ھىمايىسىدا تومۇر قابۇقتىن ئوتۇپ، تاغدىن ئاشـ

ئىتۇق، يەتتىنچى كۈنى ئاۋۇ دەريادىن كېمە بىلەن ئۆتتۇق، كوكاردىن ئىنىڭ غەربىدە ئۇيغۇرلار قاۋمى كەلگ ئولتۇراقلاشقان...» (ئى. تۇرسۇن. «ناۋائىي ھەققىدە» كىتاۋى، 15 ـ 16 ـ بەتلەر).

مەملىكى، ئۇيغۇر تىلىدىكى دەللەلەردىن ناۋائىينىڭ ئەسلى نەسەپ-نامى ئۇيغۇر ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىدىكەن. توشۇمچە كورىنەلىك پەيلەسوپ ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن: «ئېپىك يولىدىكى توققۇز ھېكمەت» كىتاۋىدىن موئۇ قۇرلارنى كورۇدىن كۈچۈرۈشنى ھاۋلە قىلىمىز: «ھازىرئالسالار ناۋائىينى (چاغاتاي ئەدەبىياتى نامايەندىسى) دەپ ئاتاشنى ئاقلانە «ھوكۇم» دەپ ھېساپلايدۇ. شۇنى ئېيتىش كېرەككى، «چاغاتاي مىللىتى» مەۋجۇت ئەمەس. تارىخچىلار «چاغاتاي ئۇلۇسى» چىڭگىزخاننىڭ ئوتتۇرا ئوغلىنىڭ بىرى چاغاتايغا تەخسىم قىلىپ بەرگەن زېمىن نامى، ئۇ ئىسلام سۇللە نامى ئەمەس، ناۋائىي ھىرات، سەمەرقەنت قاتارلىق جايلاردا ھەج قاچان ئۇيغۇر ئالىم ۋە سەنئەت پېشىۋالىرىنىڭ ئىجادىي ئەنجۇمەنلىرىدىن ئايرىلمىغان ئەمەس. ئۇنىڭ ئەلشىسىمۇ ئىپەنە شۇنداق ئۇنىڭدا ئەنجۇمەن ئىدى. كەڭ مەنىدە ئېيتقاندا، ناۋائىي پۈتۈن ئېپىك يولى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئاتالمىلىرىدىن ئۇزۇقلانغان، ئېپىك يولى مەدەنىيەت خەزىنىسىگە توھپە قوشقان ئۇلۇغۋار شەخس. ئۇ ئاللىقاچان ئىل-

لەت ھەم پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە يۈزلەنگەن گۈمانسىز غايىلەر بىلەن ئۇز مىللىتى، مەدەنىيىتى-مەئىيەسىدىن، ئۇزى ياشىغان زامان-ماكان دائىرىسىدىن ھالقىغان ھەققىي ئىنسان، قەھرىمانىدۇر...» - دەيدۇ.

ناۋائىي ئۇزىنىڭ شېئىرىدا:

دېمە يۈزكىم، خوتەن گۈلزارىدۇر بۇ،
دېمە خەت ئافئەنى تاتارىدۇر بۇ.

مەنىسى: بۇ پەقەت يۈز چىرايى دەپ قالما، ئۇ خوتەن گۈلزارى، ئۇنىڭ مەڭىز خەت تارتقان مويلار خوتەن يۈرىكى قىرىۋق قارا ئىپارىنىڭ دەل ئۆزىدۇر!...» - دەپ بېيىتلىرىنى ئەسلىنى ھەم ئىپادىلەپ ئۆتكەن.

بۇ قۇرلارنى كورۇدىن كۈچۈرگىنىمدە يادىمغا بىردىن ئارىستوكراتلىنىڭ زامانىمىزدىكى دەپكورات كەلدى. ئۇنىڭدىن بىر كىم: «مىللىتىڭ كىم؟» - دەپ سورىغاندا: «ئىنسان» - دەپ جاۋاپ بەرگەن. - «ۋەتىنىڭچۇ؟» - دېگىنىدە: «پۈتۈن يەر شارى مېنىڭ ۋەتىنىم!» - دەپ ئېيتقان. ناۋائىي ئۇزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى تەكتلەشكە: «مېنىڭ ۋەتىنىم چىنما-چىندىن (خوتەندىن) خۇراسانغىچە» - دېگىنى ئۇنىڭ سالھەت ۋە تېررىتورىيە چېگرىسىدىن ھالقىپ، تالانتى تۈگلىرى كاراشقا ئىگە بولغىنىغا يارقىن دەلىل بولسا كېرەك.

ناۋائىي ھىراتقا كېلىشى بىلەن سولتان ھۇسەيىن بايقارا ئۇنىڭ ئاتا مىراسى- مۇلكىنى قايتۇرۇپ بېرىشتىن تاشقىرى كوپ ھەدىيەلەرنى بېرىدۇ. سۇلتان ئۇنى ئوردىغا جەلىپ قىلغىنىدا، ئېتىراز بىلدۇرىدۇ.ئاخىرى بايقارا دەۋىتى باشقىلارنىڭ مەسلىھىتى بىلەن رازىلىق بېرىدىكەن، ئوردىغا موھۇردارلىققا تايىنلىنىدۇ. ئوردىدا ئىككى ژىلدىن كوپ ئىشلەپ، مەملىكەتنىڭ مۇقىملىقى ئۈچۈن كوپ تىرىشىدۇ، ئەل ـ يۇرتنىڭ ئاۋاتلىقى ۋە مەدەنىي ھاياتنىڭ گۈللىنىشى يولىدا قىزغىن پائالىيەت كورسىتىدۇ. بايقارا ۋە ئەمەلدارلارنىڭ ئادىللىقى، ئاھالىگە ئېغىر باج ـ ئالۋان سالماسلىق، ئەكسىنچە پۇخرانىڭ قارشىلىقىغا سەۋەپ بولۇشى نەزەردە تۇتىلىدۇ. ئەپسۇس، ناۋائىينىڭ بۇ تەشەببۇسى ۋە پائالىيىتى ئوردىدىكى بەزى ئەمەلدارلار مەنپىيتىگە زىت كېلىدۇ، ئايرىملاردا ناۋائىيغا نارازىلىق ئۇچقۇنلىك، بوھتان پەيدا بولىدۇ.

ناۋائىي ئىجادىيەت ۋە ئەلگە ساخاۋەت ئىشلىرىنى نەزەردە تۇتۇپ، ۋەزىرلىكتىن ئىستىپا بېرىدۇ. ئىجادىيەتكە جىددىي بېرىلىدىكەن، شۇنىدىمۇ ئوردىنىڭ بەزى ئىشلىرىدىن قول ئۈزەلمەيدۇ، ھەر خىل مۇناسىۋەتلەر تۈپەيلى ئايرىم ۋەزىپىلەر ئاتقۇرۇپ ژۈرىدۇ. ئۇز ئالدىغا قويغان ئۈچ مۇھىم ئىش: ئەدەبىي، ئىلمىي، ئىجادىيەت بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. پەن ساھاسىدىكى ئالەمشۇمۇل ئىشلىرى شۇندىن كېيىن باشلىنىدۇ. مەشھۇر «خەمسە»گە شۇ چاغدا قول سالىدۇ. ئۇنىڭ ئەل ـ ئۇلۇسنىڭ پاراۋەنلىكى، مەملىكەتنىڭ ئاۋاتلىقى ئۈچۈن قىلغان ھىممەتلىرىدىن تاشقىرى پەن ـ مەدەنىيەت، ئەدەبىيات ـ سەنئەتتە كۆپلىگەن كىشىلەرگە مۇرەببىي ۋە ھامىي بولۇپ، تالانت ئىگىلىرىنىڭ يېتىشىپ چىقىشىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھۇسەيىن بايقارا ئەيشى ـ ئىشرەتكە بېرىلىپ، ئوردا ئىشلىرىغا سۇس قارىغاچقا ئوردىدا زىددىيەتلەر بارغانسىرى كەسكىنلىشىدۇ، شاھزادىلەر ئىچىدە سىياسىي، ئىختىسادىي توقۇنۇشلار يۈز بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە چىڭگىزنىڭ چوجى ئوغلىدىن بەشىنچى ئەۋلادى مۇھەممەت شايبانىخان تومۇرىيلەر سۇلالىسىغا قارشى تۇرۇپ، ماۋەرئۇننەھرگە سىڭىپ كىرىشكە باشلايدۇ ۋە ھۇسەيىن بايقاراغا قارشى پات ـ پات ئەسكەر تارتىپ، ھەربىي ژۈرۈش قىلىدۇ. بۇ ئەھۋاللار مەملىكەت ئىچىدە پاراكەنچىلىك توغدۇرىدىكەن. خەزىنە خاراپ، مالىيە ئىشلىرى ئېغىرلاشقاندا ناۋائىينىڭ ئوردىدىكى دۈشمەنلىرىدىن ئەمىر مەجددىن ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىدۇ، سۇلتان بايقارا ئاخچا تەلەپ قىلغاندا، ناۋائىي خەزىنىنىڭ قاششاق ئەھۋالغا چۈشكىنىنى ئېيتىدۇ. تەئەددىلىك ئىلجايقان مەجددىن: «لازىم بولسا، ئۇنداق دۇنيا خەزىنىدىن تېپىلىدۇ!..»دەيدۇدە، خەزىنىنى قۇرۇغداپ كوپ ئالتۇن، كۇمۇچ ھەدىيە قىلىپ، سۇلتاننىڭ تىزگىنىنى قولغا ئالىدۇ. پىتنە جاھىللىرىغا مايىل بولغان بايقارا ناۋائىينى ئاستىرابادقا (خەلق ئىچىدىكى غۇلغۇلىنى باستۇرۇش ئۈچۈن) ھاكىم قىلىپ تەيىنلەيدۇ. ناۋائىي ئۇ جايدىكى يەنى مازاندراندا يۈز بەرگەن ۋەزىيەتنى ياخشىلاپ، ھەتتا سۇلتان بايقاراغا قارشى چىققان جۇرجان مازانداران ھاكىملىرىنىڭ ھىراتقا ياغلىۋاشتىن تەۋەلىكىنى قولغا كەلتۈرىدۇ، ئالىم، سەنئەتكارلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ئىلىم ـ مەرىپەت بىنالىرىنى پەرپا قىلىشقا كىرىشىدۇ، كېچىلىرى ۋە بوش ۋاقىتلىرىدا ئۇزىنىڭ ئىجادىي ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئارىدىن ئىككى ژىل ئۇتكەندە ھۇسەيىن بايقارا ناۋائىينى ھىراتقا چاقىرىپ، ئۇز ئىشىغا تەكلىپ قىلىدۇ، ناۋائىي پادىشاغا ئۇززۇرخانلىق ئېيتىپ، ئىجادىيەتكە قول سېلىش تەلىۋىنى ۋە ھەج سەپىرىگە بولغان خائىشىنى ئىزھار قىلغىنىدا، پادىشا غەربىي ئولكىلەردە قالايمىقان ۋە ئەنسىزلىك موجۇتلىقىنى ئەسكەرتىپ، روخسەت قىلمايدۇ. ناۋائىي ئىجادىيەت، مەرىپەت ۋە ساخاۋەت ئىشلىرىغا قىزغىن كىرىشىدۇ.

ھۇسەيىن بايقارا زامان تەقەززاسى بىلەن ئۇزگە شەھەر ۋە خارابىلاردا ژۈرگەنلىرىدە ھىراتنى تەخت مىراسخورلىرىدىن مىرزا يادىكار مۇھەممەت تۇركمەندىن ئەسكەر تارتىپ بېسىۋالىدۇ. بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولغان سۇلتان ناۋائىيغا ئاستا ھوجۇم قىلىش پىكرىنى ئېيتىدۇ. ناۋائىي مەخسەتنى مۇمكىن قەدەر مەخپىي تۇتۇش لازىملىقىنى ئىلتىماس قىلىدۇ: «بۇ سىر ماڭمۇ ئېيتىلغىنى ياخشى بۇلار ئىدى...» دەپ ئاگاھلاندۇرىدۇ. نەتىجىدە بايقارا تىزلىكتە ھىراتقا ژۈرۈش قىلىدۇ ۋە يېقىنلاشقاندا ناۋائىي كۈندۈزى ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى رەت قىلىدۇ: «ئەڭ ياخشىسى، كېچىسى ھۇجۇم قىلىلى، يادىكارنىڭ ئادەملىرى بىزنىڭ ھۇجۇمىمىزنى بىلمىگەي...» دەيدۇ. ساھىبقىران بۇ تەكلىپنى ماقۇل كورۇپ، تۇندە 80 ئاتلىق ئادەم بىلەن «باغى زاگان»دىن قوزغىلىپ، يادىكارنىڭ ئۇخلايدىغان جايى«باغى شامال»غا يېقىنلىشىپ، ئاۋال ئۇيى ئىچىدە كىملەر بارلىقىنى ئېنىقلاش زەرۇرىيىتىنى ئېيتقاندا، ناۋائىي نەۋ قىران بابا ئەلىنى چارلاپ كېلىشكە ئەۋەتىدۇ. ئۇ ئۇيدە ھېچ كىم يوقلىقىنى بىلىپ كېلىدۇ. شۇندا ئەمىر ناۋائىي ئىجازەت قەدەم تاشلايدۇ. سۇلتان بولسا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ياردەمگە ئەمىر كۇلالىنى ماڭغۇزىدۇ. بۇ چاغدا ئىسمائىل فەرراش قولىغا ئىككى دەستە شام ئېلىپ، باغ تاشقىرىسىدا شاملارنى ياندۇرۇپ يورۇق بېرىدۇ، پىيادە ئەسكەرلەر ھاجى ئەلى ناۋائىي ئارقىسىدىن ژۈرىدىكەن، ئۇلار ئوخلاپ ياتقان يادىكار ئۇستىدىن چۈشۈپ، قولغا ئالىدۇ، يادىكار مىرزانىڭ شاھزادە ئىكەنلىكىنى ئېتىۋارغا ئالغان سۇلتان ئۇنى تىرىك قالدۇرىدۇ.

ناۋائىي بىر تەرەپتىن ئادالەت قەلىمى بىلەن ھىراتنى تىچلاندۇرۇش، يەنە بىر تەرەپتىن مەملىكەت ئىشلىرىنى يولغا قويۇشتا مۇھىم ئىشلارنى قىلىدۇ.

ناۋائىي سۇلتاننىڭ كوڭلىدىن چىقىپ، ئىشلارنى بىر قەدەر يولغا سالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ مەسلىھەت ۋە رازىلىقىنى ئېلىپ، ئىجاد قىلغان ئەسەرلىرىنى توپلاشقا باشلايدۇ. ئۇنىڭ: «بەدايىتۇل بىدايە» (پەرىشلىك باشلانمىسى) دەسلەپكى توپلامى 1476 ـ ژىلى تەييارلىنىدۇ. ئۇ 12 ياشلاردا يېزىلغان 842 شېئىردىن ئىبارەت ۋە «نەۋادرۇت نىھايە» (نادىرلىق چوقىسى) ئەسىرى، 41 يېشىدا ئىجاد قىلىنغان بولۇپ، ئۇ سەككىز ژانىردا يېزىلغان. بۇ جەرياندا خانلىق ئىشلىرىغا ھەم قول سېلىپ، مۇھىم سورۇنلارغا ئىشتىراك قىلىدۇ. 1485 ـ ژىلى ژۇغۇرىدىكى ئىككى توپلامنى «مەنبەلەر غەزىنىسى» دەپ نەشر قىلىشقا باشلايدۇ. بولۇپمۇ ناۋائىي ئۇزىنىڭ «خەمسە»سىگە 1476 ـ ژىلدىن ئېتىبارەن تۇتۇش قىلغان ئىدى... ئۇنىڭ ئالدىغا قويغان مۇھىم ئارزۇلىرى: «خەمسە»نى داۋاملاشتۇرۇش، جۇملىدىن كىشىلەر دىلىغا ياقىدىغان شېئىر، داستانلار يېزىش ئىشلىرىغا جىددىي كىرىشىدۇ. ئۇ «خەمسە»گە قول سېلىش ئالدىدا ئۇستاز تۇتقان جامىيغا مۇراجەت قىلىدىكەن، مەۋلانە جامى ئۇنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ ۋە تۈركىي تىلدا ناۋائىيدەك كۈچلۈك شائىر يوقلىقىنى، بولۇپمۇ«خەمسە» يارىتىش كويا ئورمان ـ توقايلىققا كىرىشكە، بەلكى دېڭىزغا شوڭغۇش ئىكەنلىكىگە ئوخشىتىدۇ، يەنى ئورماندا ئىككى شىر، دېڭىزدا ئىككى لەھەڭ بېلىق بار. ئۇلار: خىسراۋ ۋە دېھلەۋىي، دېمەك، «خەمسە» يارىتىش ـ ئۇلارغا تەڭ تولۇش دېمەكتۇر. بۇ ھەقتە سىزگە ئوخشاش تېز پەملىك ۋە چوڭقۇر پىكىرلەرنى نازۇك ئىپادە قىلىدىغان تالانت كېرەك. ئىشىنىمەنكى، بۇ ساھادا سىز قەھرىمان!...» دەپ، ئۇنى ئۇلۇق ئىشقا كىچىكمەي قول سېلىشقا چاقىرغان ئىكەن.

ناۋائىي ئانا تىلىدا يېزىلغان ئەسەرلىرىگە: «ناۋائىي» ۋە پارس تىلىدا يېزىلغان ئەسەرلىرىگە: «فانىي» دېگەن تەخەللۇس قوللانغان.

ناۋائىي شېرىيەت، ئەدەبىياتقا ئالاھىدە كوڭۈل بولۇپ، ئۇنى ژۇقۇرى باھالايدۇ. «سوز كىشى كوڭلىدە يوشۇرۇنغان كەۋھەردۇر، ئىنسانىيەت بېغىنىڭ ئەڭ ياخشى مېۋىسىدۇر. ئامما ئۇنىڭ ۋەزنىگە سېلىنغان نەزم- شېئىر، بولۇپمۇ ئالاھىدە قىممەت كەسپ ئېيتىدۇر. گەرچە ئۇ سوزچىن ـ راست بولسا، دانالار ئۇنىڭ قەدرىگە، ئەلۋەتتە، يېتىدۇر» دېگەن ئىدى.

مەسىجان زۇلپىقار،
يازغۇچى.
(داۋامى، بار).

كىم ئەيىبلىك؟

(ھېكايە)

«ئېكسىز شەھەر يوق، مۇشكۈلى يوق سەپەر» دې-
گەن گەپ مۇشۇ كۈنلەردە قۇرۋانجاننىڭ خىيال-
دىن زادىلا كەتمەتتى. بىر زامانلاردا ئۇنىڭ
بىلىدىغىنى ناھايىتى كوپ دېگەندىمۇ «پۇل،
تەييار تاماق، تېاتىر، مەشرەپ، يارىشىملىق كې-
يىم، كوڭلى يېقىن دوست، ئاغىنە، يېڭى ژىل كې-
چىسى، ھېيت، بايرام» دېگەندەك شاتلىق، ئويۇن-
تاماشىدىن،غەمسىزلىكتىن ھالقىماتتى. سارىخان ھە-
دىنىڭ تاماققا كېچىكىپ قالغان كۈنلىرى:
ـ قۇرۋانجان ئاپپاق ئوغلۇم، بەش مىنۇت ئويناپ
تۇرغىن، تاماق ھازىرلا پىشىدۇ، ـ دېگىنىگە قارىماي،
دوخمۇشتىكى بۇلكا خانىدىن سۇتلۇك بۇلكا ئېلىش
ئۈچۈن چاپاتتى. ئۇنىڭ دادىسى كورىنەكلىك كادىر
بولغىنى ئۈچۈن ئۇ، يۇرت ـ مەھەللىدە ئەتىۋارلىق،
تەڭ تۇشلىرى ئىچىدە سوزى چوڭ ئىدى. ئۇ، يالغۇز
چاغلىرىدا، خىيالىدىن مونۇلار كېچەتتى: «چوڭ بول-
سام كادىر بولىمەن، كادىر بولىدىكىمۇ! ھەممە ئىشلى-
رىڭ يۈرىشىدۇ، باشقىلارنىڭ دادىلىرىدەك، ئىش كې-
يىمى كىيىپ، ئەتىدىن ئاخشامغىچە مەينەت سېخ-
لاردا ئىشلىمەيمەن، بەلكى دادامدەك پاكىز كىيى-
نىپ، كابىنېتتا ئولتۇرۇپ ئىشچىلارنى باش-
قۇرىمەن».
قۇرۋانجان ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، ئۇنىۋېر-
سىتېتقا كىرىدىغان ژىلى، كېڭەش ئىتتىپاقى پارچىلى-
نىپ، ھەممە ياق ئاستىن ـ ئۇستۇن بولۇپ كەتتى.
كادىرىسى كىم، ئىشچىسى كىم، ئىش قىلىپ ھەممىلا
ئادەم ئىشسىز، قاياققىلا قارىساڭ باققالچىلىق،ئاشپەز-
چىلىك، ناۋايچىلىق دۇكانلىرى، يول ياقىسىدا ئۆي ـ
جايلىرى بارلار، قورا تېمىغا ياندىلاپ كىچىك بىر دۇ-
كان قىلىۋېلىپ، ئەتىدىن كەچ كىرگىچە خېرىدار كۈ-
تۈپ ئولتۇرىدىغانلار [illegible]
قۇرۋانجاننىڭ بېشىغىمۇ كەلدى. چۈنكى ئۇنىڭ دا-
دىسى ئىشتىن بوشىتىلغاندىن كېيىن، [illegible]
بىر تىجارەت دۇكىنى ئىجارىگە ئالدى ـ دە، [illegible]
مال زاكاز قىلدى. [illegible]
خېلە ئوبدانلا پايدا چىقتى. شۇنىڭ بىلەن [illegible]
بانكىدىن قەرز ئې-
لىپ ئۈرۈمچىگە يولىلدى. لېكىن بۇ قېتىم مال [illegible]
[illegible]
ـ دە، [illegible]
يول ياقىسىدىكى يايمىچىلىققا چۈشۈپ قالدى. [illegible]
[illegible]
مانا شۇ كۈندىن باشلاپ، قۇرۋانجان [illegible]
[illegible]
«پادىشالىقتىن [illegible] بول» دېگەن ئاتا
سوزىنى [illegible]
قۇرۋانجان، [illegible] دادىسىنىڭ سايىسىدا [illegible]
بولسا، ئەندى ئوز ماڭلاي تەرى ئارقىلىق «قولى مې-
زىلىك ئاشپەز» دېگەن نام بىلەن ھورمەتكە سازاۋەر
بولماقتا.يەنە دادىسىدىن قالغان ئاتا قەرزىنى تولەپ،
ساندۇقىمۇ بەش ـ تورت تەڭگە تاشلاپ قويغىدەك
ھالغا كەلدى. ئەندى سارىخان ھەدىنىڭ غىمى تەڭ-
گىدە ئەمەس، يەڭگىدە قالغان ئىدى. ئۇنىڭ كالللىسى-
دا «ئوغۇل بالا دېگەن چوڭايغانسىرى بېشى بوش
ئىشەكنىڭ ئوزىلا، ئۇنى ياكى ئاتا باشقۇرىشى، ياكى
كېلىن بىلەن بېشىنى باغلاش كېرەك»، ـ دېگەندەك،
بېشى، ئۈچى يوق غەملەر بىئارام قىلاتتى. بۇ غەمنىڭ-
مۇ تۈگىنى يېشىلىپ. ئەرىنىڭ ئىشى ئەل بىلەن دې-
گەندەك، كوپچىلىكنىڭ ھە ـ ھۇسى بىلەن تۇردى
ئاكىنىڭ كەنجى قىزى شىرىناي قۇرۋانجاننىڭ بې-
شىنى باغلىدى. تويدىن كېيىن ئۇزۇن ئوتمەيلا يۇ-
زى توۋەن، قولىغى يۇمشاق كېلىن سارىخان ھەدى-
نىڭ ئاشخانىدىكى ئورنىنى ئېگىلىدى.
كۈنلەر بىر تەرىقىدە ئوتىۋېرىپ ئومۇرنى ئوغۇر-
لاپ قاچماقتا. ھاياتنىڭ كوپى كېتىپ ئېزى قالغان-
سىرى ئىنساننىڭ ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرى ئارتىپ بارسا
كېرەك.سارىخان ھەدىنىڭمۇ تۈگىمەس ئارزۇ ـ ئارمان-
لىرىنىڭ ئەڭ شىرىن، ئويلىغانچە ژۇرەكنى ئويىنىتى-
دىغىنى نەۋرە بالىنىڭ پاتىراق ئاپىرىدە بولىشى ئې-
دى. تىلىسەڭ تاپارسەن دېگەندەك، توينىڭ ئىككىن-
چى ژىلى شىرىناي بىر قىز، بىر ئوغۇلنى قوشلاپ
بىراقلا تۇغۇپ بەردى. قوش گېزەكلەر بوشۇكتىن
ئومىلەپ چىققۇدەك بولغىچە «ئوغلۇمنىڭ تويقۇزى
تەل بولدى، ئەندى مەنمۇ دادىسىنىڭ يېنىغا كېتىۋا-
لاي» دېگەندەك، ئۇشتۇمتۇت ھاياتقا كوز ژۇمغان
سارىخان ھەدە، بارلىق دەردى بالانى قۇرۋانجاننىڭ
زىممىسىگە ژۈكلەپ قويۇپ مەرھۇمنىڭ يېنىدىن
ئورۇن تۇتتى.
قۇرۋانجان مۇسىبەت ياشلىرىنى قۇرىتىپ تۈگەتـ-
مەيلا ئۈچ پەرزەنتنىڭ دادىسى بولۇپ قالدى. تۇ ـ
غۇمچاق شىرىناي ئەندى قازان بېشىدا ئېرىگە ھەم-
كارلىشالماتتى. ئۇنىڭسىزمۇ ئاشخانىنىڭ خېرىدارلى-
رى ئاۋالقىدەك باس ـ باس ئەمەس. كۈنسىرى زورلى-
ۋانلىق ئورنىغا ئۇتتىۋاتقان نامراتلىق تۈپەيلىمۇ ياكى
تاپاۋەت قىلغۇدەك كوچىلار توسۇلۇپ كەتكەنلىكتىن-
مۇ ئەيتاۋۇر كىچىككىنە خالتا كوچىلاردىمۇ، يان تېمى-
نى تېشىپلا ئاشخانا، ناۋايخانا ئېچىۋالدىغانلار كوپىي-
يىپ كەتتى. «سودىگەرنىڭ يولى بىر، رىزقى باش-
قا» دەيدىكەن، لېكىن ئۇچەيدەك تار بىر يولغا قوتان-
دىن ئۇركۇپ چىققان پادىدەك بىرمۇنچە سودىگەر-
لەر قاپلىشىپ قالغىنىدا،بىرىنىڭ رىزقىنى يەنە بىرى
يەپ كەتسە كېرەك.بارغانچە ئاشخانىغا خېرىدار تۇر-
ماق، چىۋىنمۇ ئانچە يولاپ كەتمەيدىغان بولۇپ قال-
دى. شۇنداق كۈنلەردە قۇرۋانجان تېگى يوق خىيال-
لارغا چۈكۈپ كېتەتتى...ئىش ئوڭدىن كەلسە خىزىر
يولىقىدۇ،دېگەندەك، قۇرۋانجاننىڭ قورقۇنچلۇق خى-
ياللىرىغا ھەمدەم بولۇپ، بېلگىيەگە ئادەم يوتكەيدى-
غان بىر سودىگەرنى خىزىر يولۇقتۇردى. ئىش قى-
لىپ بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە سايۋەن بولغان ھەر
قانداق بىرسى سەن ئۈچۈن خىزىر بولۇپ قالىدى-
كەن. شۇنداق قىلىپ قۇرۋانجان ئەل، ئاغىنىلىرى-
نىڭ مەسلىھەتى بىلەن بېلگىيەگە قاراپ سەپەر قى-
لىش كويىغا چۈشتى. ئادەم يوتكەيدىغان سودىگەر-
نىڭ ئېيتىشىچە، قۇرۋانجاننىڭ بەش جانلىق بىر ئا ـ
ئىلىسىنى بېلگىيەگە ئىككى مىڭ بەش يۈز دوللار
بىلەن يەتكۈزۈپ قويىدىكەن. ئۇلار بېلگىيەگە
سالامەت يېتىپ كىلەلىسىلا، ئىش پۈتەرمىش...
ئارمانىڭغا چۈشلۇق دەرمانىڭ بولسىچۇ كاشكى،
سودىگەرگە بېرىدىغان ئىككى مىڭ بەش يۈز دوللار
تۇرماق، قوساق چىملىدىغان چاغدا دەرھال قازان
قاينىتىشقىمۇ تۇزۇكرەك دەسمىنىڭ تايىنى يوق ژۇ-
رەك پوك ـ پوك تۇرسا. قۇرۋانجاننىڭ بېشى تېخىمۇ
قېتىپ تۈگمەن تېشىدەك پىقىراشقا باشلىماقتا
ئىدى. لېكىن بىر ئىشقا تەۋەككۇل قىلىپ بەل باغلى-
ساڭ، ھەل بولمايدىغان ھېچ نەرسە يوق، گەپ بېلىڭ-
نىڭ چىڭ، بوشلىقىغا باغلىق، يەنە خىزىرلارنىڭ بې-
شارىتى بىلەن سەپەر خىراجىتى ھەل بولدى. قۇر ـ
ۋانجان ئاتا، ئانىسىدىن قالغان ئۆي ۋاقتى سېتىپ
مۇشكۈللۈكتىن غالىپ كەلدى. ھەممە ئىش شۇنداق
رىتىملىق پۈتۈپ، يۇرت، جامائەت، ئۇرۇق ـ تۇققان،
مەھەللەكوي، ئىش قىلىپ ياخشى ـ يامان ھەممىسى
بىلەن خوشلىشىپ، قۇرۋانجاننىڭ ئائىلىسى ياۋروپا-
غا قاراپ سەپەرگە چىقىپ كەتتى.
قۇرۋانجان ئەشۇنداق شىرىن خىياللار ئىلكىدە
«يەردىن يەركە سائات» دەيدىغان گەپ بار. بىر
يۇرتتا روناق تاپمىساڭ،يەنە بىر يەركە كوچۇپ كەپ،
بىر يەردە كېسىلنىڭ شىپالىق تاپمىسا، يەنە بىر يۇرتقا
يوتكەل، سەن بىر كىمنىڭ قېقىپ قويغان قۇزۇغى
بولمىغاندىكىن.قايسىبىر ئەجداتلىرىڭ بىر ئىزىدا تۇ-
رۇپ تارىخ ياراتقان ئىدى!سۇ قوغلىشىپ تەگرىتاغ
ئېتەكلىرىدە ساناقسىز يۇرت بەرپا قىلمىغانمىدى،ئۇ-
لانباتۇر يايلاقلىرىدىن ـ تا، ھازەر دېڭىزىغىچە كۆ ـ
چۈپ ژۇرۇپ ھاياتلىق ئىزدىمىگەنمىدى! خىتاي
سېپىلىنىڭ شەرقىي شىمالىدىن كوچۈپ بېرىپ،
غەربىي ياۋروپالاردا ھوكۇم سۇرگەن ھۇنلار سېنىڭ
ئەجداتلىرىڭ ئەمەسمىدى! دېمەك بۇ كۆچمەنلىك
سەپىرى ئۇيغۇرنىڭ تورەلمىسىدىن كەلگەن ئۇدۇم.
بىز ئوزىمىز ئۈچۈنلا ئەمەس،بەلكى كېلەچەكتە يارىتى-
لىدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ غالىبىيىتى ئۈچۈن كوچۈپ
كېتىۋاتىمىز!بىزنىڭ بۇ جاپالىق قەدەم، ئىزلىرىمىز كې-
لەچەك ئۇيغۇرلار يازىدىغان تارىخقا شانلىق ئەسەر
ياراتقۇسى!
يول ئازاۋىنىمۇ سەزمەي جەننەت ماكان بېلگىيەگە
يېتىپ كەلدى.
«ئۈچ كۈن مېھمان، ئۇندىن كېيىن خىمان» دې-
گەن گەپ بار، بىز ئەتىۋالىق بىلەن بارىدىغان دادى-
خا ئالدىغا بېرىپ دەردىمىزنى ئېتايلى دە ـ سىلەر-
مۇ زېرىكىپ قالماڭلار يەنە ـ دېدى قۇرۋانجان بىر
قانچە كۈندىن بۇيان ساھىپخانلىق قىلىپ ئوز ئويى-
دە كۈتىۋالغان يۇرتدىشى بىلەن خوشلىشىۋېتىپ.
شىرىناي بىلەن قۇرۋانجان ئۈچ بالىنى
قولتۇقلاپ مۇھاجىرلار ئىدارىسىگە يېتىپ
كەلدى. ئىدارە بىناسىنىڭ بىرىنچى قەۋىتىدە يوغان
بىر زال بولۇپ، بۇ يەردە يېڭى كەلگەن مۇھاجىرلار
بىر قانچە سائات كۈتۈپ تۇرىدىكەن. زالغا كىرىشى
بىلەنلا قۇرۋانجاننىڭ كوزىگە چېلىققىنى ئۇدۇل تام-
دىكى ھەر خىل تىللاردا يېزىلغان:
« چەت ئەللىك قاچقۇنلار! كەلگىنىڭلارغا پۇشـ-
مان قىلىپ، يۇرتۇڭلارغا قايتماقچى بولساڭلار، قىز-
غىن قوللاپ، ياردەم قىلىمىز!» دېگەن سوغاق جۇم-
لە بولدى. قۇرۋانجان بۇ خەتنى تەكرار، تەكرار ئو ـ
قۇپ، ئىشنىڭ بىسمىللاسىدىلا دەشنام يەۋاتقاندەك
بىر قىسمىلا بولۇپ قالدى. بىر قانچە سائات كۈتكەنـ-
دىن كېيىن، چاقىرىش نوۋىتى قۇرۋانجانلارغا كەلـ-
دى دە ـ يېرىم مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى رېزىنكا توخماق
كوتىرىۋالغان قاراۋۇلغا ئەگىشىپ، ياندىكى كابىنېتقا
كىرىشتى. بۇ كابىنېتتا بارماق ئىزى ئېلىشتىن باشـ-
لاپ، بويىنىڭ ئېگىز- پاكارلىق، ئېغىر ـ يېنىكلىكىچە
بارلىق سىرتقى ئانا تومىيەلىك قۇرۇلمىسى تەكشۇرۇ-
لىدىكەن. ئۇندىن كېيىن ئانكېت تولدۇرۇلۇپ، بىر
سوگۇلۇق سورىتى چاپلانغان «كىملىك» قەغىزى
بېرىلىدىكەن. ئۇلار بۇ رەسمىيەتلەرنى بېجىرىپ بول-
غاندىن كېيىن، ھېلىقى رېزىنكا توخماق كوتىرىۋال-
غان قاراۋۇلغا ئەگىشىپ ژۇرۇپ، يوتقان ـكورپە، چە-
نە ـ قاچا قاتارلىق لازىمەتلەرنى ئالغاندىن كېيىن، بى-
نانىڭ ئۇستۇنكى قەۋىتىدىن ئىككى ئېغىزلىق بىر
ياتاق ئۇيگە ۋاقىتلىق ئورۇنلاشتى. قانداقلا بولمى-
سۇن يېتىپ قوپىدىغان ئۇي، قوساقنىڭ غېمى ھەل
بولغان بولدى. ئەندى بىئارام قىلىدىغىنى «چەت ئەل-
لىك قاچقۇنلارغا مەسئۇل ئىدارە» بىلەن ئوتكۇز ـ
گەن سوھبەتنىڭ «ئالتە ھەپتىلىك»، «سەككىز ھەپتە-
لىك» مۇددەتتىكى جاۋاپ خېتىنى كۈتۈش ئىدى.
ھەر ھالدا بۇ كوچمەنلىك ھاياتقا قۇرۋانجاننىڭ ئائى-
لىسى ئاسانلا كونۈپ قالدىغاندەك، چوڭ، كىچىك
ھەممىلەننىڭ باشقىچە بىرەر كۆڭۈلسىزلىكى كورۇل-
مەتتى. ئەتىگىنى قوساقنى ياخشى توقلىۋېلىپ، ئا-
ئىلە بويىچە شەھەر كوچىلىرىنى ئايلىنىش، باللارنى
ئوينىتىش، قوساق چوكۇلدىشىگە ئۇلگۇرۇپ ئۇيگە
قايتىپ كېلىش كۈندىلىك قىلىدىغان مەشغۇلات
ئىدى.يۇرتداشلار بىلەن تونۇشىشمۇ كوچمەنلىك ھا-
ياتتىكى مەنالىق تۇرمۇش بولۇپ تۇيۇلماقتا. ئىش قى-
لىپ، سۇت ئېلىشقا پۇل يوق بۇگۇن ئەتكەنچاي ئې-
تەلمىدىم، گوشكە پۇل چىقىشمىدى شۇڭا لەگمەن ئې-
تەلمىدىم دەيدىغان تەڭلىكچىلىكتىن قۇتۇلغان شىرى-
ناي ئوزىنى ھەممىدىن بەكرەك بەختلىك ھىس
قىلماقتا ئىدى.
«تەلەيسىز سۇغا چىقسا كولگە تەخەي تېزەكلەيتۇ»
دېگەندەك، بۇ كۆڭۈللۈك تۇرمۇشقا سوگەل چىقتى.
يەنى بېلگىيە ئىچكى ئىشلار مىنىسترلىكى بىر تۇ-
تاش قارار چىقىرىپ، خىتاي پۇخراسى ئېكەنلىكى
ئىسپاتلانمىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇزلىرى ياشىغان دو-
لەتكە قايتىشى ئۇختۇرۇلغان كۆڭۈلسىز خەۋەر بارلىق
كوچمەن ئۇيغۇرلارنىڭ بېشىغا سوغ سۇ توكتى. بىر،
ئىككى ژىل بۇرۇن كېلىپ، ئاز تولا تىل بىلگەن، ئىش-
نىڭ يولىنى ئوگەنگەن يۇرتداشلار ئادۋوكات ئارقى-
لىق مىنىسترلىكنىڭ قارارىغا نارازىلىق سۇنۇشتى.
يۇرىست ۋە ئادۋوكاتلارنىڭ ئېيتىشىچە داۋاگەر تە ـ
رەپنىڭ نارازىلىق ئەرزى، ھوكۇمەت قارارىنىڭ ئىجـ-
را قىلىنىش كۈچىنى ئاجىزلىتىدىغان، شۇنىڭ بىلەن
مەجبۇرى تۇتقۇن قىلىپ، قوغلاپ چىقىرىشتىن ۋاقـ-
تىنلىق بولسىمۇ ئامان قالىدىغان گەپكەن. لېكىن دو-
لەتنىڭ قارارى بەرىبىر ئىجرا قىلىنماي قالمايدىكەن.
دېمەك ھەممىلەن دېگۈدەك بۇ ياتنىڭ يېرىگە ئوز
قەدىمى بىلەن كېلىپ، بۇگۈنكى كۈنلۈكتە سېيت
نوچى ئولۇم خېتىنى كوتۇرۇپ ژۇرگىنىگە ئوخشاش،
قايتىش كۈۋانامىسىنى توش يانچۇغىدا تۇشۇپ ژۇ-
رۇشكە مەجبۇر بولۇپ قالغان ئىدى. قۇرۋانجانمۇ
ئەل قاتارى نارازىلىق ئەرزىنى يوللاپ قويۇپ، ئوز
كەسپى بويىچە ئىش ئىزدەپ، ئاران دېگەندە شە ـ
ھەرنىڭ چەتىرەك يېرىدىن بىر رېستورانغا ئاشپەز
ياردەمچىسى بولۇپ ئىشقا كىرىۋالدى. ئۇنىڭ ئەندى-
كى خىيال، ئەمەكلىرى، ئەگەر بۇ ئىمانسىزلار مەجبۇر-
لاپ قايتۇرىۋەتكىدەك بولسا، يۇرتقا بارغاندىن كې-
يىن، باش تىققىدەك بىر ئۆي ـ ماكان سېتىۋېلىشقا
چۈشلۈك پۇل تېپىۋېلىشتىلا قالدى.
قۇرۋانجان رېستوراندا قاچا ژۇيۇۋېتىپمۇ، كوكتات
توغراۋېتىپمۇ، خالاجاي تازلاۋېتىپمۇ، بەزىدە تەرسا
غوجايىنىنىڭ ھۇرپىيىپ تۇرۇپ، چۈشۈنىكسىز تىل-
لاردا ھاقارەتلىگەنلىرىدىمۇ خىيال سۇرەتتى. ئۇ، كۈن-
دە ئون تورت سائاتلاپ،ھەپتىدە تولۇق يەتتە كۈن،
ئايدا دەم ئېلىش يوق ئوتتۇز كۈن ئىشلىشى كېرەك،
بولمىغاندا ئىشتىن قوغلىنىدۇ. قايتۇرۇش كۈۋانامى-
نى توش يانچۇغىدا كوتىرىپ ژۇرگەنلەر ئۈچۈن ئىش-
لەش ھوقۇقى بولمايدۇ، شۇڭا بۇنداقلار «قاچقۇن
ئىشچى» ئاتىلىدۇ، ئۇلارنى ئىشلىتىشتىن ھەممىلا ئا-
دەم قورقىدۇ، قانۇنسىز ئادەم ئىشلەتكۈدەك ژۇرىكى
بار خوجايىنلار شۇنداق رەھىمسىز بولىدۇكى، بىر ئاي-
دا تورت يوز سائاتتىن ئارتۇق ئىشلەسەڭمۇ، بېرىدى-
غىنى مىڭ يېۋروغا يەتمەيدۇ. شۇنداق بولغاندا قۇر-
ۋانجان ھەممە ئېغىرلىققا چىداپ قاق يېرىم ژىل
ئىشلىشى كېرەك. بولمىسا ئۇنىڭ ئۆي سېتىۋېلىش
خىيالى سۇغا چىلىشىدۇ، يۇرتقا بارغاندا تالادا قالىدى-
غان گەپ!
قۇرۋانجان ئىشقا چۈشۈپ بىر قانچە ھەپتە ئوت-
كەن ئىدى. ئۇ، ئىش ئورنىدا ئوز ئىشىنى ئوزى تې-
پىپ قىلالىغۇدەك بولۇپ، خوجايىنىنىڭ تىلىدىنمۇ
خېلە قۇتۇلۇپ قېلىۋاتقان كۈنلەردە، شىرىناي ئۇ-
شۇك تەككەن كوزلۇك چۈجىدەك شۇمشەيىپلا قال-
دى. دەسلەپتە قۇرۋانجان:
ـ «ئايال كىشى دېگەن شۇنداق گۇمانخور بولىدۇ.
ئۇنىڭ كوزىدىن پات ـ پات ئوتۇپ تۇرمساڭ كۆڭ-
لەمچىلىك دەردىدە ئاغرىپ قالىدۇ. ئائىلىنىڭ ژۇ-
كىنىڭ قانچىلىك ئېغىر ئېكەنلىكىنى پەقەتلا يوق دې-
يىش بىلەن ئىسپاتلايدۇ، ئۇنىڭ كۆزىگە قاراپ ئول-
تۇرساڭ،بەش كۈندىن كېيىن يوقلۇق ھۆكۈم سۇرىدى-
غان گەپ»، دېگەنلەرنى ئويلاپ ئانچە ئېرەن قىل-
مىدى. ئامما كۈن ئوتكەنسىرى شىرىنايىنىڭ كوز چې-
ناقلىرى كوكىرىپ، پۈتۈن بەدىنى زەپەر سۇرتكەن-
دەك سارغىيىشقا باشلىۋىدى، بۇ ئەھۋالدىن چۈچى-
گەن قۇرۋانجان شىرىنايىنى دوختۇرغا كورستىش
ئۈچۈن خوجايىنغا يالۋۇرۇپ، ئاران دېگەندە يېرىم
كۈنلۈك رۇخسەت ئېلىپ دوختۇرغا ژۈگەردى. ياۋ-
روپالىقلار ھەممە گەپنى يۇزىگىلا ئوچۇق سوزلەيدى-
غان خەلق بولغاچقىمىكىن، شىرىنايىنىڭ كېسىلىنى
تەكشۈرگەن دوختۇر، دىياگنوز نەتىجىسىنى يوشۇر-
ماستىنلا ئېيتىۋەتتى:
ـ كېسەل ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچتا، جىگەر راك!
كوپ بولغاندا يەنە ئون ھەپتىلىك ئومرى قالغان، دا-
ۋالاشنىڭ ھېچ نېمىگە پايدىسى يوق. ئەڭ ياخشى-
سى ئويدە بېقىڭلار. ئائىلە كىشىلىرى ئۇنىڭ كوزى-
دىلا بولۇڭلار. ئۇنىڭ كوڭلى قالمىسۇن.
دوختۇرنىڭ سوزى تۈگىمەستىنلا شىرىناي ھۇشى-
دىن كەتتى. ئۇنىڭ كوز ياپراقلىرىدەك يېنىك تىتى-
رەپ تۇرغان نازۇك گەۋدىسى قۇرۋانجاننىڭ قۇچى-
قىغا تاشلانغان ئىدى. قۇرۋانجان ئۇنى باغرىغا مەھ-
كەم بېسىپ بىر ھازا ھوكرەپ ژىغلىغاندىن كېيىن،
ئەس ـ ھۇشىنى ژىغىپ، تەمكىن ھالدا، ئۇنى كوتىر-
گىنىچە دوختۇرخانىدىن چىقىپ كەتتى.
ئەندى ئۇنىڭ ئاخىرقى ئارمانلىرى ھاياتىدىكى
ئەڭ قىممەتلىك ئون ھەپتىنى ئانا يۇرتىدا ئوتكۈ ـ
زۇش، شىرىنايىنىڭ خاتىرە تېشىنى ئەجداتلار قەبرى-
ستانلىقىغا تىكلەش، ئەۋلاتتىن ـ ئەۋلاتقا ئەشۇ ئانا
تۇپراققا سىڭىپ كېتىش ئىدى!

ھىجران.
گېرمانىيە.

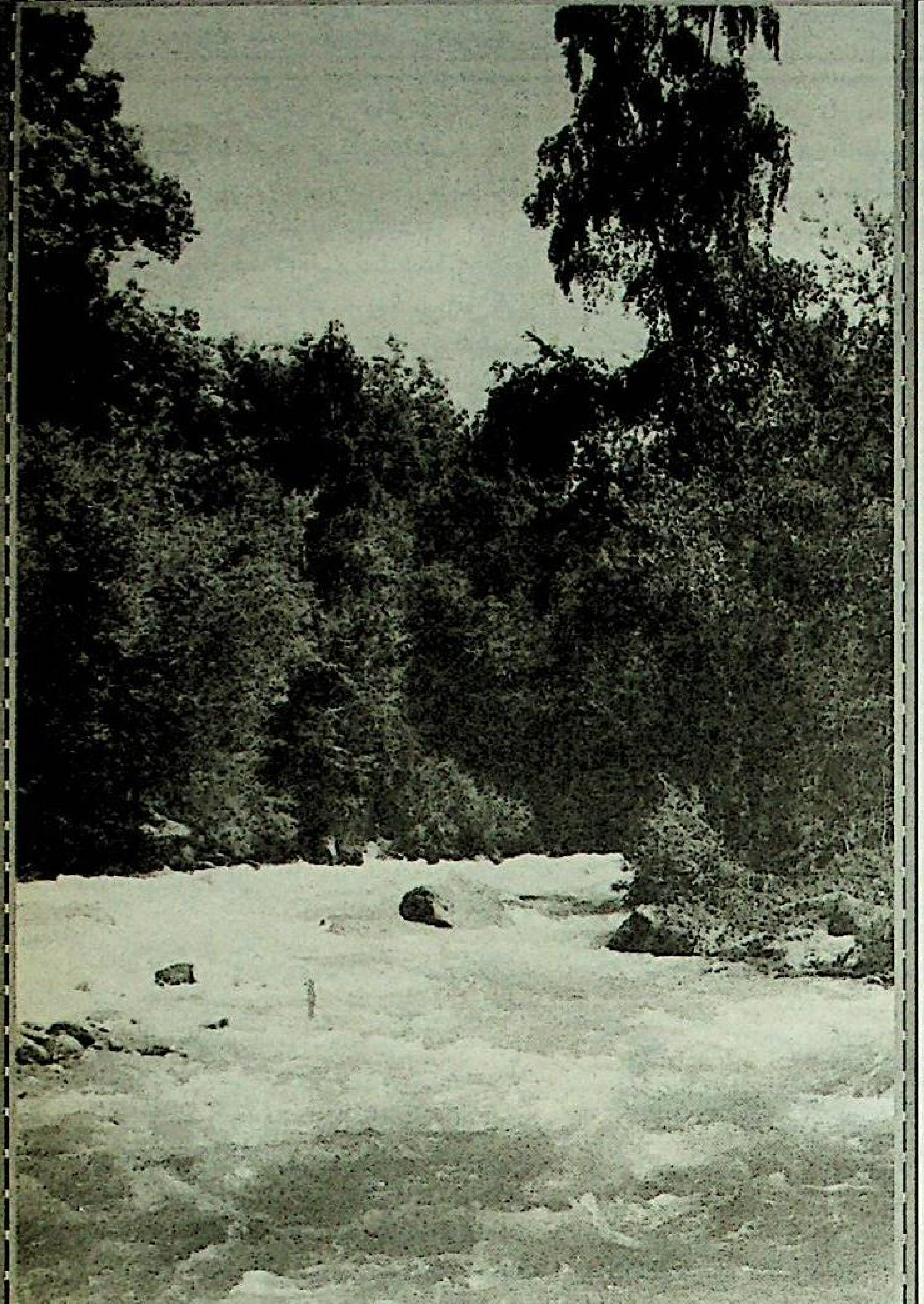

گوزەل دىيارىم مېنىڭ.

ئۇچقۇن قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

يېڭى نەشر

بىزنىڭ دىلبىرىم

بىر ئەدەبىي تەنقىتچى ھەر قانداق بەدىي ئەسەردە ئەدىپنىڭ موقەددەس بورچى خەلققە ياشاشنى ئۆگىتىشتىن ئىبارەت دېگەن ئىدى، ئەگەر شۇنداق ئىكەن ئەدەبىيات - سەنئەت خەلققە قانداق ياشاۋاتقانلىقىنى ۋە قانداق ياشىشى كېرەكلىكىنى بىلدۈرۈشى كېرەك. بىز ئەينە شۇ تۇرغۇدىن پىكىر قىلىدىغان بولساق، بىزنىڭ يازغۇچى-شائىرلىرىمىز ئەڭ ئالدى بىلەن قەلەم تەۋرىتىش مۇددىئاسىنى ئېنىق بەلگۈلەپ، ئۆزىنىڭ مىللىي مەسئۇلىيىتىنى چوڭقۇر ھىس قىلغاندىلا ئۆز خەلقىنىڭ قەلبى تۆرىدىن ئورۇن ئالىدىغان ئەسەر يارىتىدىغانلىقى شۈبھىسىز.

يېقىندا «زەردى» نەشرىياتى نەشر قىلغان كورنەكلىك شائىر ۋە يازغۇچى ئابدۇ - كېرىم غەنىيېۋنىڭ «بىزنىڭ دىلبىرىم» ناملىق ھوججەتلىك قىسسىسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەندى، ئۆزىنىڭ پۈتكۈل ھاياتىنى ئۆز خەلقىگە ۋىجدانلىق خىزمەت قىلىشقا سەرىپ قىلغان، زامانىمىزنىڭ نازۇگۇمى دىلبىرىم سابىرجان قىزى ساماساقوۋانىڭ ھايات پائالىيىتىگە بېغىشلانغان. ئابدۇكېرىم ئاكىنىڭ بۇ ھوججەتلىك قىسسىسىنى ئوقۇپ چىقىپ مەن ئاخىرقى بەش - ئالتە يىل داۋامىدا تارىخىي ۋەتىنىمىز ئۇيغۇرستاندا، شۇنداقلا ئۇيغۇرلار زىچ ياشايدىغان ئالمۇتا، بىشكەك ۋە ئىراق چەت ئەللەردە يۈز بەرگەن خەلقىمىزگە مۇناسىۋەتلىك ۋەقەلەرنى ئەسلىدىم.

يەتمىش يىلدىن ئوشۇق ھوكۇم سۈرگەن ھاكىم مۇتلەق س س س ر كوممۇنىستىك ئىمپېرىيەسى پارچىلانغاندىن كېيىن ئىلگىرىكى ئىمپېرىيە تەركىۋىدىكى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەر ئۆز مۇستەقىللىقىنى جاكالىدى. ئەينە شۇ چاغدا ئاسارەتتىكى ئۇيغۇر خەلقى بۇ دۇنيادا ھېچ نەرسىنىڭ مەڭگۈ ئەمەسلىكىگە كوز يەتكۈزۈپ، ئۆز كېلەچىكىدىن ئۈمىدلەندى. دىلبىرىم ساماساقوۋا ئۆز خەلقىنىڭ ئەينە شۇنداق پارلاق كېلەچىكىنى كورۈشنى ئارزۇ قىلغان ۋە بۇ يولدا ھارماي - تالماي كۈرەش قىلغان، خەلقىمىزنىڭ ھەقىقىي مەنادىكى قەھرىمان مىللەتپەرۋەر قىزى ئىدى. ئابدۇكېرىم ئاكا ئۆز قەھرىمانى دىلبىرىم ساماساقوۋانىڭ كوپ قىرلىق ۋەتەنپەرۋەرلىك، مىللەتپەرۋەرلىك پائالىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە ئۇنىڭغا پەقەتلا ئوبيېكتىۋ باھا بېرىشكە تىرىشىپ، قۇرۇق ماختاشقا، ھىسياتقا بېرىلىپ ئۆز قەھرىمانىدا يوق پەزىلەتلەرنى توقۇپ مەدھىيەلەشكە يول قويمىغان. مۇئەللىپ ھوججەتلىك فاكتلار ئاساسىدا دىلبىرىمنىڭ پەردازلانمىغان ھەقىقىي قىياپىتىنى يارىتىپ، كىتابخانغا ئۇنىڭ تىرىك سىماسىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ.

ھە. خەلقىمىز ئۆز ئەدىپلىرىدىن مەنىۋىي تەشنالىقىنى قاندۇرىدىغان، نېمە قىلىش كېرەك دېگەن سوئالغا جاۋاپ بېرەلەيدىغان ئەسەرلەرگە مۇھتاج بولىۋاتقان ھازىرقى ۋاقىتتا ئابدۇكېرىم غەنىيېۋنىڭ «بىزنىڭ دىلبىرىم» ناملىق ھوججەتلىك قىسسىسى ناھايىتى ئۆز ۋاقتىدا چىققان، شۇنداقلا ياشلىرىمىزنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيەلەيدىغان، خاراكتېرنى يېتىلدۈرىدىغان ئەسەردۇر.

مۇئەللىپ ئەسەرنى يېزىشتا تامامەن فاكتلارغا ئاساسلانغان بولۇپ، دىلبىرىم ساماساقوۋانىڭ پائالىيىتىگە بېۋاستە مۇناسىۋەتلىك گېزىت، ژۇرناللاردا بېسىلغان ماتېرىياللارنى ئەينەن كەلتۈرگەن، شۇنداقلا ئۇيغۇرلارنىڭ جەمىيەتلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ پائالىيىتى توغرىلىقمۇ قازاقستان، قىرغىزستان ۋە شۇنداقلا تۈركىيە، گېرمانىيە، ئا ق ش ئاممۇۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ماتېرىياللىرىدىن پايدىلانغانلىقىدىن ئەسەر ناھايىتى قىزىقارلىق ۋە فاكتلارغا باي، ئىشەنەرلىك چىققانلىقى تالاشسىزدۇر.

«بىزنىڭ دىلبىرىم» قىسسىدە مۇئەللىپ ئۆز قەھرىمانىنىڭ «نازۇگۇم» خەيرىخاھلىق فوندىنى قۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ تۇرغۇن مەبلىغىنى سەرىپ قىلىپ قانچىلىك ئىنسانپەرۋەرلىك ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرغانلىقىنى دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن نامايەن قىلغان. دىلبىرىم ساماساقوۋانىڭ بېۋاستە تەشەببۇسى ۋە ھامىيلىقى بىلەن 2000 - يىلى 21 - ماي كۈنى ئالمۇتىدا قازاقستان خەلق ئېكىلىكى ئۇنىۋېرستېتىنىڭ سپورت مەيدانىدا «ئولكەمدە نورۇز» دېگەن ئانىلارغا ۋە خانىم - قىزلارغا بېغىشلانغان بايراملىق ئويۇن - تاماشە پروگراممىسى كىشىلەرنىڭ يادىدىن تېخى چىقمىدى. ئەسلى بۇ چارە - تەدبىر شۇ يىلى 22 - ئاپرېل كۈنى ئالمۇتىنىڭ «دىنامو» ستادىئونىدا ئوتكۈزۈلۈشى كېرەك ئىدى، تاماشىبىنلار جاي - جايلاردىن بۇ يەرگە بەلگۈلەنگەن ۋاقىتتا كەلگەندە ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ئۇنىڭغا رۇخسەت بەرمەي ئۇ پائالىيەت 14 - مايغا قالدۇرۇلغان ئىدى، لېكىن 14 - ماي كۈنىمۇ ئەشۇ 22 - ئاپرېل كۈنى يۈز بەرگەن كوڭۈلسىز ۋاقىئەلەر يەنە تەكرارلاندى. ھە، نېمىشكە شۇنداق بولدى؟ بۇ كىمگە زىيان يەتكۈزىدىغان ئىش بولۇپ قالدى؟ كىملىدۇر بىرى ئاق نىيەت بىلەن بىر ياخشى ئىشنى قىلماقچى بولسا، ئۇنى دەرھال يامانلىققا جورۇپ، بۇ ئىشنى قىلغۇزماسلىق ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ۋىجدان - نومۇسىنى سېتىشقا تەييار تۇرغان ئىمانسىز مۇرتەدلەر ھېلىمۇ ئارىمىزدا ئاز ئەمەس. ئەينە شۇنداق مۇناپىقلارنىڭ بىرى، يەنە كېلىپ ئۆزىنى زىيالى تونىغا ئورالىۋالغان، دىلبىرىمنىڭ ئىشەنچىگە ئېگە بولغان بۇ كېزەندە تېگىشلىك ئورۇنلارغا تېلېفون قىلىپ «دىلبىرىم ساماساقوۋانىڭ ئۇيۇشتۇرۇۋاتقىنى مەدەنىي چارە - تەدبىر ئەمەس، بەلكى شەرقىي تۈركىستان داۋاسىدۇر. ئەگەر ئۇ مەراسىم ئۇيۇشتۇرۇلسا قازاقستان بىلەن خ خ ج ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق مۇناسىۋەتلىرىگە زىيان يېتىدۇ»، - دەپ بىلجىرلىغان. بۇ ئىشلارنىڭ دىلبىرىمغا قانچىلىك روھىي زەربە بەرگەنلىكىنى مۇئەللىپ پەدەزلىمەي يورۇتقان.

دىلبىرىم خەلقىمىزنىڭ بېشىغا قانداق ئېغىر قىسمەتلەر چۈشمىسۇن ئۇ سىرتتا تاماشىبىن بولۇپ قاراپ تۇرماي، باشتىن - ئاياق ئۇنىڭغا ئارىلىشىپ، ھەقىقەتنى تېپىشقا، خەلقنى ئەيىپلەيدىغان قۇرۇق سوز، تۆھمەتلەردىن ھىمايە قىلىشقا ئاتلىنىپ، دادىل تۇرۇپ ئۆز پىكرىنى ئېيتىشتىن، ئۆز خەلقىنىڭ قەھرىمان نازۇگۇم، ئىپارخانلاردەك قىزلىرىنىڭ ئەجايىپ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلدى دېسەك مۇبالىغا بولمايدۇ. مونۇ بىر مىسالنى كەلتۈرسەك ئارتۇق بولماس. 2000 - يىلى 23 - سېنتەبىردە ئالمۇتىدا ئىككى پولىتسىيە خادىمى نامەلۇم چەت ئەللىكلەر تەرىپىدىن ئولتۈرۈلدى. كېيىن ئېنىقلىنىشىچە بۇ تورت جىنايەتچىنىڭ پەقەت بىرىلا ئۇيغۇر، قالغان ئۈچى باشقا مىللەت ۋەكىللىرى بولۇپ چىقتى. لېكىن دەسلەپ بىر - ئىككى ھەپتە داۋامىدا «ئۇيغۇر تېررورىستلىرى» دېگەن سوز بارلىق ئاممۇۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ھەر كۈنى تەكرارلايدىغان ماۋزۇسىغا ئايلاندى. ھە، خەلقىمىز شەنىگە داغ چۈشۈرىدىغان يالىلار چاپلىنىپ، ۋەزىيەت كەسكىن بولىۋاتقان چاغدا دىلبىرىم ھېلىقى جىنايەتچى، «تېررورىست» دەپ ئۆجۈقتۇرۇلغانلار ئارىسىدىكى جاللادنىڭ ئەيىندىنىنىڭ يېتىم قالغان بالىلىرى قۇدرەت ۋە ئەسمانى ۋاقىتلىق بېقىۋېلىش ئۈچۈن، ئاندىن بالىلارنىڭ ئانىسى نازۇگۇم تۇرسۇنمۇھەممەتنى قازاقستان ھوكۇمىتىنىڭ خىتايغا قايتۇرۇپ بەرمەي بەلكى ئۇنىڭغا سىياسىي باش - پانا بېرىلىشى يولىدا قانچىلىك ھەرىكەت قىلغانلىقىنى مۇئەللىپ ناھايىتى تەسىرلىك، دەلىل - ئىسپاتلار بىلەن بايان قىلىدۇ.

ئۆزىنىڭ 45 ياشلىق قىسقا ھاياتى ئۇيغۇر خەلقىگە خالىس خىزمەت قىلىشنىڭ نەمۇنىسى، ئادەملەرگە نىسبەتەن چەكسىز مۇھەببەت ۋە ياخشىلىق قىلىشنىڭ ئۈلگىسى بولغان دىلبىرىمنىڭ ھايات - پائالىيىتىگە بېغىشلانغان بۇ ھوججەتلىك قىسسىنى ئوقۇغاندا، بىز قەلبى سېخى ئەجايىپ ئىنساننى كوز ئالدىمىزغا كەلتۈرىمىز.

يادىكار سابىتىي.

ھايات ھەقىقەتلىرى

مەكتەپتىن بىرى قۇرۇلسا تۈرمىدىن بىرى ئازىيىدۇ.

* * *

غەزەپلىنىش ئاخماقانە - ھاماقەتلىك بىلەن باشلىنىپ، پۇشايمان بىلەن ئاياقلىشىدۇ.

* * *

ئاچچىقلىنىش - باشقىلارنىڭ خاتالىقى بىلەن ئۆزىنى جازالىغانلىقتۇر.

* * *

مۇناپىقنىڭ بەلگۈسى ئۈچتۇر: سوزلىسە يالغان سوزلەر؛ ۋەدىگە ۋاپا قىلماس؛ ئامانەتكە خىيانەت قىلۇر.

* * *

ئاللاغا ئەڭ يېقىن بولغان ئوي ۋىتىملار تەربىيە تاپقان ئويدۇر.

* * *

ئىككى كالپۇك بىلەن ئىككى پۇت ئارىسىدىكى ئەزالىرىڭدىن ئېھتىيات قىل.

* * *

بىراۋنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشتىن ساقلانسىڭىز، ئايالىڭىزمۇ ئۆز ئىپپىتىنى ساقلايدۇ. ئاتىڭىزنى ھۆرمەت قىلسىڭىز، پەرزەنتلىرىڭىزمۇ سىزنى ھۆرمەت قىلىدۇ.

* * *

ساقىيدىغانلارغا تەكلىپ، ساقايمايدىغانلارغا تەسەللى بەرمەك كېرەك.

* * *

شائىر ئۆزىدىن بۇرۇن ئوتكەن شائىرلارغا قەرىزدار، چۈنكى ئۇلار ئۇنىڭغا تىل قۇدرىتىنى بەرگەن.

* * *

ھەشەمەتلىك تويىنىڭ غەۋغاسى تولا.

* * *

دۇنيادا ئۈچ چوڭ گوھەر بار، ئۇ بولسىمۇ، بىلىم، ئاشلىق ۋە دوستلۇقتۇر.

* * *

بىز ھەممىمىز ئىنسانمىز، شۇڭا ھەممىمىزدە نۇقسان بار، ئۇنداق بولمىغان بولسا، بىزلەر پەرىشتە، ئالەم جەننەت بولار ئىدى.

* * *

بىراۋنى چۈشىنىمەن دېسەڭ، ئاۋال ئۇنىڭ دوستى بىلەن تونۇش.

* * *

قېرىلار كۈچسىزلىك ۋە ئاجىزلىق، ياشلار بولسا تەجرىبىسىزلىك تۈپەيلىدىن ناھايىتى كوپ پايدىلىق نەرسىلەرنى قولدىن بېرىپ قويىدۇ.

* * *

سەمىمىيلىك ھەقىقەتنىڭ جېنى ۋە ھالال ئادەمنىڭ پېشانىسىگە يېزىلغان بەلگۈسىدۇر.

* * *

سالامەت بولاي دېسەڭ، شەھۋانىيلىقتىن ئۆزەڭنى تارت.

* * *

ھاراملىق بار يەردە رەزىللىك، ئادالەتسىزلىك بار جايدا جەبرى - زۇلۇم، يالغانچىلىق بار يەردە توھمەت تەنتەنە قىلىدۇ.

* * *

دوست كەينىڭدىن ماختار، دۈشمەن ئالدىڭدا ماختار.

باراگلىقتا ئىچكەن ئەتكەن چاي تاتلىق.

ئابدۇكېرىم تودىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

باش مۇھەررىر ي. تازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480009 ئاباي كوچىسى، 143 - بىنا (گاگارىن كوچىسىنىڭ دوخمۇشى)، 6 - قەۋەت.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - جاۋاپكەرلىكى چەكلەنگەن «ۋىسال» شىركىتى.

تىراژى 1700 زاكاز 9698

تېلېفون: 22 - 99 - 42

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г.

Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

Отпечатано в ЗАО «Дәуір».
480044, г. Алматы. ул.Жибек жолы, 50.

М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10